

ДУБАЯ

№ 3 2021

ДУКЛЯ

Рік видання 69 № 3 2021

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.
IČO: 37874047

Dátum vydania: jún 2021

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
ГАННА КОЦУР,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5
Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box 164,82014 Bratislava 214,

e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Маруся Няхай Добірка віршів	2
Любов Бахура Добірка віршів	11
Прокіп Колісник Філософ хуторянський, подорожній	14
Йолана Голенда Рак-людожер	28
Петро Ходанич Мої покровителі, або Як не вірити в повір'я	43
Левко Різник Містика закоханого пупчика	52
Михайло Слабошпицький Що записано в книгу життя	62
Йосиф Шелепець Мотиви числа три в Шевченковій поезії	77
Олександра Ігнатович Гіркий присмак... ..	82
Михайло Пустай Чудова машина	85
Віталій Мацько Сатира – художнє зображення філософії буття	87
Йосиф Вархол Печальний крик кажана	91
Сергій Федака Чаклунська сопілка	95

ПОЕЗІЯ

Маруся НЯХАЙ

Настав час

Звечора капля за каплею
в тишині барабанить.
Під горою на галявині
палатка вже заснула.

Настав час
вичісувати зірки із неба,
на папір покласти словами,
які зачепилися за мене,
не дали сну доспати...

Світанок, немов равлик, повзає по ночі,
з апетитом закусив до свіжого ранку,
сяйво скупалося в ранковій росі.

2020

Інформаційна війна

Іде інвазійна
інформаційна війна,
а нам приходиться
збирати піщинки слів
у морі сьогодення.

Крихта сумніву.
Крихта радості.
Про все до крихти розповісти.

Крижаний спокій нашіптує,
у вітроломі базікання тоне.

2020

Дзеркало

В дзеркалі ніби все бачимо,
контури лиця і річища зморшок,
сивінь на скронях...

Безпощадний витвір
без фантазії
Це – Я, чи Ти, доле моя?

Старість приходить без запрошення.
Малює млявими барвами.
Ну що, гість непрошений
за наші столи засівся.

Гладить до безтями наші лиця,
в пригорщах зморшки роздає
і сивиною нас накрива.

2020

Надія

Збираємо порошок надії.
Порука, яка у нас буде?
Порпаємося в собі
без перспективи.
Порочність характерів
чи
благородність вчинків?

Падаємо, як горіхи,
у сплющений світ політиків,
невдалих сварливих папуган.
Модно переоділи
старі обіцянки – цяцянки,
народ так любить,ється,
літає в повітряних замках.

Чого хочемо?
Куди прямуємо?
Ні тоді – ні завтра!
Залишаємо за собою
замість відкритих вікон і дверей
закриті білі коробки,
повні смутку
і журливих струн.
Ще далеко до виходу
з тунелю COVID-19?

2020

Бродяга – богом

Коли під мостом не спиться,
які фантазії надоїдають
замерзлим думкам
в холодній ночі?
Риторично питаю.

Світ за очі підійшов до мене.
Уважно дивлюся.
Читаю в них
про марність намагань,
зайвність вибору.

З чого вибирати?
І в нас коней стріляють
а коні невинні – бродяги.

Нам все одно до лампочки.
Якраз тут
порядок розвалюється,
до безглуздя доходить.

2020

Фата-моргана

Чи буває життя без заточин?
Ковзаємося між зупинками,
приходимо – відходимо,
до себе – від себе.
Припадаємо до інших світів.
Чи заточини – майже злочини?
В нас по закутках вештаються?
Демони,
віщуні,
нашіптувачі,
з комп'ютера вилізають до нас в кімнату.
Почали множитися, немов рак.

Ми всі стали злочинцями.
З маскою на лиці
крадемо ковток свіжого повітря.

Як узгодити та налагодити цей світ
і направити у зону очікування.

Падаємо до маловір'я,
чи наші пра-правнуки
будуть здатні
тупцювати без респіратора.
Хапаюся соломинки...

Десь на схилі вечірнього неба
світлячка свого бачимо.

В кратері, напоєнім водою,
пливемо і виловлюємо
фата-моргану до ранку.

2021

Приходьте, можливо, завтра

Все ще мріємо
при закритих вікнах.
Білі ліжка не застелені
чекають, коли павутиння ночі
накриє наші очікування.

Спокій валяється під столом.
Нас хіба дерзає музика,
наповнена тягарем непорозуміння.

Чекаю паузи.
Рекламний карусель – спасіння.
Холодильник відкривається,
стакан наливається,
в унітазі вода купається.
Фільмові кадри втікають із плівки,
всі розбазікались про життя – не життя.
Не стукайте.
Двері зачинені.

Не чекайте, що вас зрозумію.
Це не мій день – заблудився.
Приходьте, можливо, завтра.

2021

Заручники

Всі ми заручники надії.
Смерть приходиться сама,
без скафандра, респіраторів
на губи ставить печать.

Сміхом крізь сльози
солимо дні пройнешні.
Відпускаємо свої сни
у країну незабуття.

Земля страдає від садизму людського,
Грето – ти стала совістю планети,
який тестамент МИ
в спадок внукам залишимо...

2021

Місяць усміхається

Голий місяць усміхається.
Де ти свої зуби поклав?
І де капелюшок повісив?

Чаша цокається з пляшкою вина,
останні вечірні каплі допиваю до дна.
Куранти б'ють годину духів.
Плач собак понісся навмання...

Закриваю вікно.
Ніч фіранкою накривається.
Приходить мій вірний час,
щоб до сну притулитись.

2021

Світло

Внутрішнє світло
заряджає мої акумулятори.
Під його дотиком
по-іншому бачу контури речей.

Виступають з анонімної зони,
під своїм іменем просипаються,
обходять стерильні вітрини,
мешкають в моєму домі.

Займають вигідне місце
в театрі бурхливого життя
чи преріях безбережного світла
та у спогадах без кінця.

2021

Крісло

Літають хмаринки з вушками,
прислуховуються,
земля співає,
гуде з лугів до міста.

За собою мимохідь
зачинимо двері...
Та дійсний день світової арени
переключається до програми катастроф,
натискає кнопку рестарт.

Двері застигли,
не відчиняються.
Вони зненацька
за нами віддаляються...

Поспішаємо бозна-куди.
Мабуть, зловити себе,
посадити в крісло
і чекати покійрно на тихе вимирання.

2021

Сейсмограф нашого часу

Світські оплески ваблять,
всюди оди на паршиві гроші.
«Корифеї запозичених душ» прагнуть пошани.
Готується парадний феєрверк.
Цирк для народу тренується в державі.
Дурні обирають дурнів,
нам це відомо.

Народ на маскарадї вибирає страуса!
(Швидко пісок із Сахари треба навозити).
Починається бал в рожевих окулярах,
під салютом злагоди та любові.
Потім все пішло за всіма ознаками
публічного співжиття...

По бою всі (хто залишився)
мудрішими стали, перечергувалися
і в черзі стоять на нових панів.

Тут здохла собака!
Одні пішли шукати собаку, інші себе...

Сейсмограф нашого часу – манна небесна з тролем,
політики стали морально імпотентними.

2021

Гордіїв вузол

Тут все накривається порохом -
наше життя, кохання і сім'я
та приятельські взаємини.
Як це бути якомога раніше?

Назад повертаємося безкрило.
Верства за верствою,
перегрібаємо попіл,
перше полінце у нас в руках.
Крокуємо від вечора
до післяобідньої кави,
перед першим ковтком...

Рука вже не держить руку.
Доходимо до гордієвого вузла,
наших всесвітів,
там десть закопаний наш скарб.

Безустанку рубаємо і палаємо
насамкінець і ми в прах обернемось.

2021

Лісопарк

Цем'ята

В березні просвітлений лісопарк
бачимо, немов гідке каченя.
Голі дерева нетерпеливо чекають на листя.
Лише ялинка свіжо одягнена.

Від зими замурзана трава опритомнюється ...
Через пусті гілки дерев
білі килими анемони,
жадібно ковтають блакить
та щербаті промені сонця.

Нетерпеливо очікуємо
перші трелі пташиних артистів
та пробудження зеленої, шовкової трави.

2021

Червоні маки

Буйна весна з літом звіталися,
бенкетують,
випивають цілющі напитки з трав.
Свіжий вітер гладить квітів море...

Голівки червоних маків
ваблять нестерпно,
для моїх очей лімфою стали.
Ваші суконки гладять руки,
пестять лице...

Над пахучими хвилями лугів
гудуть безкінечно медоносні рої.

Залишок бурхливої весни тривожить,
Дівочка-маківочка ятрить душу спогадом,
червінь палахкотить, тріумф бурхливий...
Була це тільки омана?

Далеко, далеко нас повела стежка,
обсипана червоними маками.

2021

Сон про весну

Чи бачили ви, як коні упираються,
ніздрями ловлять пахощі весни,
галопом з вітром наперегони,
мандрують безмежною рівниною.

Крокували ми спустілою країною.
Відпочивали в покинутих садах.
Під старими яблунями з усохлими гілками
з яких де-не-де проростали тендітні квіти.

В соці покручених дерев,
сон про весну літав...
Подув вітер і спогади про зиму,
здув, як старе листя з дерев.

Крокували ми країною
ніздрями жагуче ловили пахощі весни ...

2021

За і проти...

День поклав голову на подушку.
Ніч збудилася і пряде сни між зірками
з нічним божиком щастя.
Чорна ковдра холодної ночі
супроводжує мандрівника,
шукача щастя, бездоріжжям.
Просіває пальцями учорашній день,
надсилає їх до заблуди...

Звідки ти прийшов до нас, чоловіче?
Повертайся до своїх порогів – ніч гукає,
сова махає крилами і зникає за пазухою ночі...

Сиджу і підраховую,
за і проти...
Чуєте цю тишину...
Що це було!?
Життя красиве, але коротке.
Це ми вже почули, ну і що?

Колись старий гласник на вежі
відмикав на зорі світанок,
сьогодні мегаміста купуються в освітленні,
світанок випарився
і ми стрибаємо у день.

Сріблесті сітки світла кидаються
на спіралі нових автострад,
які женуться до горлянки міста.
На червону рвемося з ланцюга,
біжимо щодуху,
а куди, власне, біжимо?
За нічним божиком щастя...

2021

Редакція журналу «Дукля», Спілка українських письменників Словаччини, уся українська громада Словаччини вітають поетесу Марусю Няхай з її життєвим ювілеєм. Бажаємо міцного здоров'я, невичерпної енергії, творчої наснаги. Щастя, успіху, всього найкращого!

Любов БАХУРА

УСМІШКА

За усмішкою ховається
Рухливість думок
Сумовитої душі,
Яка зупиняє час,
Перемінює почуття
Страху на малі
Капельки щастя
Цілющої сили,
Захоплюючи близькість

Дотик пальців
Вдиху і видиху
На визначеному
Просторі життя.
Авжеж це є лиш така
Гра в схованки,
Котра раз у раз триває в душі
І не можу зрозуміти я,
Чому деякі слова
Падають до пороху землі
Внутрішнього сприймання
Болісного співчуття
Через сумління спалаху
І зродження троянди в серці.

ПРО ЦЕ ЛИШЕ Я ЗНАЮ

Вітерець сховок
У сні шукає,
Бо вже приходить ясна ніч,
Яка мою тайну нікому не розкаже.
Скільки разів
Мої ніжні руки
Час думки вертали
Торкнутись любові життя,
Перебирали струни на гітарі,
Шукали мовчазність цієї зими.

Скільки разів мої руки
На вікно душі намалювали
Ангелів засніжених,
Котрі відлетіти не могли.
Вітерець замість мене
Гладить твоїй
Розвіяний образ в зірках,
А моє серце щемить від болю,
Що про це лише я знаю.

ТАЇНСТВО ВОДИ

Я йшла
Біля річки,
Яка текла
Повільно,
Але маєстатно.
Дерева схилялись над нею,
Неначе хотіли
Щось сказати мені.
Сонячне проміння
Перебігувалось по воді,
Гралось на кольори -
Зелені, сірі, голубі,
Золоті, гранатові, сріблясті,
Котрі мене привабили,
І я боязко ступила
Боса до води.
Схиляюсь, рукою торкаюсь
Дзеркала ріки Йордану.
Що ж то я бачу –
Невже це обличчя моє?
А вимазане сажею?
Швидко беру в долоні
Живу воду покаяння
І вмиваюсь.
Одночасно тиснуться мені на язик
Слова богослужіння:
«Величай, душе моя,
Во Йордані пришедшого хреститися».

АНГЕЛИ

Сьогодні
Два ангели
Завітали до мене,
Несподівано
Прояснилось моє обличчя
Оливною гілкою
Надії радості.
Раптом, однак,
Одне крило
Пізнання світла
Постукало в моє серце,
Яке було потрясаюче
В самообмані питань
Цього світу.
А друге крило
Стерло порожнечу
Думок сліз
Молитвою покори благодаті.
Ангели легенько торкнулись
Розгубленої душі,
Зупинили час болю
Життя зі смерті,
Взяли з моєї долоні
Пелену смутку хризантем
І відлетіли
До сяйва райдуги
Стерегти спокій
Нашого роду.

ПРОЗА

Прокіп Колісник помер 25 травня 2021 р. у Пряшеві

Прощальне слово

**Дорога скорботна родинно!
Шановна печальна громадо!
Дорогий побратиме, Прокопе!**

Дозвольте мені від імені Спілки українських письменників Словаччини попрощатися з письменником, художником, педагогом – Прокопом Колісником.

Наша письменницька спільнота сумує з приводу великої втрати талановитого письменника – Прокопа Колісника. Відійшла працьовита людина, людина великої душі, безсумнівної честі. Ми, Україна, але і Світ збіднів ще на одного художника. Він був живописцем, графіком, письменником, заслуженим художником України, членом Національної спілки художників України, Асоціації українських письменників та Спілки українських письменників Словаччини.

Прокіп Миколайович Колісник народився 16 липня 1957 року у селі Поташня Вінницької області в Україні. Закінчив Одеське державне художнє училище, Національну академію образотворчого мистецтва і архітектури в Києві, а також Літню академію мистецтва в австрійському Зальцбурзі.

У Словаччину Прокіп Колісник переселився у 1991 році. Насамперед працює митцем вільної професії, пізніше викладає на Кафедрі образотворчого виховання та мистецтва Факультету гуманітарних та природознавчих наук Пряшівського університету.

Отже, залишивши своє рідне село, поринає у світ знань, щоб згодом повернутися додому і віддячитися йому. І так 22 серпня 2004 року в Поташні засновує осередок культури: Музей культури села та Галерею Прокопа Колісника. Без перебільшення можна сказати, що згаданий проект є своєрідним і винятковим явищем на ниві української культури. В одній розмові він мені сказав, що у кожного є своя Поташня. Якщо в душі її немає, її немає ніде.

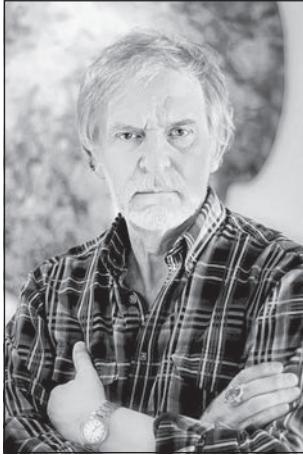
Прокіп Колісник був щедро обдарований, наділений рідкісним подарунком – талантом, аби своєю творчістю проникати у таїни людського існування. Його книга «Чарунка містерії» є оригінальним твором, вона концептуально доповнює попередні збірки: «Чисниця» та «Від першої особи самоти». Його поезія, художня проза, філософські міркування виринають на тлі живопису, який для нього є філософією слів, поезією кольорів. У Прокопа Колісника національне ніколи не йде за рахунок художнього. Силою свого таланту, силою художнього виразу прагнув повернутись до найглибших джерел свого народу.

Творчість для нього була тою силою, яка змушувала рухатися далі, коли не вистачало сил. Змушувала відкривати нове, коли здавалось би, що вже все давно відкрите.

Завершилась земна мандрівка нашого співбрата. Світла пам'ять про чудову Людину завжди житиме в наших серцях. Уклін Тобі, Прокопе!

Іван Яцканин,
голова Співки українських письменників
Словаччини

Прокіп КОЛІСНИК

ФІЛОСОФ хуторянський, ПОДОРОЖНІЙ

Він сидів у своїй робітні і філософствував (*медитував*). «Колесо надії» називався його ковчег-лабораторія. Після того, як десь зник його рій, і посіпаки загарбали пасіку, його перестало цікавити життя натовпу. Хотілося збагнути життя в одній чарунці. Бодай в одній-єдиній субстанції. У вільний від господарської роботи час, на основі досвіду свого власного життя і відгомону людства, намагався щось збагнути – як це з *небуття* стало *буття*; або ж який зв'язок між сімома смужками райдуги і сімома зірками Великого Воза; що є «Душа» і що Є...? – а ще що є спектр і що є колесо тощо. Хвилювало його, а можливо, передовсім, – життя і смерть. Тобто, не життя після життя, а життя під час життя. Тому що многії не живуть навіть, якщо й існують. Цікавило також життя в інших вимірах, на інших планетах. Але якщо у перше (життя після життя) повірити було важко, хоч доктрина і говорить про воскресіння, то у друге (життя в інших вимірах) важко було не повірити. Але позаяк доказів ані про одне, ані про друге дотепер так і не було знайдено, залишалось лише фантазувати та філософствувати...

«Філософ», – уїдливо кидали в його бік хуторяни, коли він виходив на вулицю, щоб знову сповістити одноплемінникам якесь послання. Таємно він був ще й медіатором. Однак простіше ніхто не знав, навіть і він сам, оскільки контактні сеанси з посланцями інших цивілізацій відбувалися у стані трансу, уві сні або в іншому стані, тож, отямившись, він сповіщав народу чергову порцію інформації, а це виглядало, як «пророкування» якогось еретика, і на якийсь час знову впадав у нірвану. Проте, «віщав» він не завжди і можна сказати – не часто, тим паче, що за це можна було на кострищі погрітися. А охочих підкласти поліно було ох немало. В цьому він не раз переконувався, транс-мандруючи крізь віки, або ж у щоденному житті. Властивість подорожувати у сумбурне минуле, а інколи і в неясне майбутнє, «філософ» помічав у собі ще змалку, певно, отримав цей дар від природи. Але портал вступу відкривався рідко, лише за певного збігу певних обставин. Яких саме, він також не знав.

Код для вступу в інший вимір постійно змінювався і давався йому буквально напередодні, за мить перед тим, так що неможливо було схопити закономірність, напевне, щоб така властивість не повернулася боком для самого власника. Бо ж не вміємо задовольнятися малим, все більше хочеться. От і мусять якийсь *деміург* регулювати наші потреби та забаганки. Це було подібне на творче збудження і тіла, і душі. Проте, повертаючись з «астралу» на грішну землю, він, як і всі поселенці-хуторяни, робив повсякденну чорну роботу, щоб якось вижити.

«*Диоген-Вус*» – підкидали ті, більш начитані, бо навіть з хуторянської «бібліотеки» знали, що бувають такі диваки *кинїки*.

«*Горфей-ус*» – подавали інші, коли той грав на бандурі (а бувало й таке), не стільки дивуючись грі, скільки натякаючи, що добром це не закінчиться. Кажуть, тому голову таки відділили від тіла, щоправда, обіцяли воскресіння... Але основним заняттям «філософа» була не кабінетна (земляночна) історія філософії, але *колофутурологія*, ще точніше – її аплікація в процесі освіти. Тобто, простіше кажучи, він робив колеса (вози, фіри... ну і все, що з цим пов'язане) з упертою завзятістю, дотримуючись традиції роду, народу... і допотопних технологій. Щоправда, токарний верстат вже використовував. А також до певної міри спирався на відомості, отримані в міжпланетних комунікаціях. Тому його робітня, «*бочка-футуротарілочка*», з точки зору філософської була прикладом секулярного розуміння світу, а з архітектурної точки зору, на відміну від *дїжки з-під вина*, була своєрідним поєднанням архаїки та супермодерну. Нагадувала одночасно НЛО, біблійний ковчег та *дїжку екстравагантного філософа*.

Ані школи, ані церкви на хуторі не було, тож діти поселенців ходили (тобто їздили з батьками на возах), ловити ази науки та культу у те ж таки село, з якого колись виселили їхніх дідів. Але на хуторі була кімната (курїнь) – читальня, заснована ентузіастами та сформована відповідно до державного розпорядження, яка вряди-годи поповнювалась держнадходженнями і добровільними дарами. Тож містилася там кондова пропагандистська література режиму, але траплялася і *дивна*. Та її треба було вміти читати. Наприклад, у деяких *манускриптах* можна було знайти і таке, що «віз», звичайний віз, який споконвіку виробляли хуторяни, на якійсь тамтешній таємній мові називався «котень»; «хліб», наш насущний, що з нащада віку пекли жінки на хуторі, називався «ботень»; ну а «борщ», який справіку варили хуторянські господині, називався «кунсо»... І ще багато такої всячини можна було знайти в «*палімпсестах*» на хуторі. Вироблення паралельної мови було, напевне, зумовлене перманентним життям у підпіллі, коли навіть рідна мова заборонялася, натомість завжди нав'язувалася мова окупантів. Дивних людей, таких, як місцевий «філософ», аборигени називали характерниками, а начитаніші шукали в його поведінці якісь аналогії в історії. Незвичні події не називали паранормальними явищами, а *дивами*, відповіді на які шукали не у державних функціонерів і не в попів, а в тих же характерників, дивних людей. Хоча, здається, не довіряли нікому і нічому.

Винайдення колеса наш «філософ» вважав чудом цивілізації. І не тільки тому, що все враз по-їха-ло. Йому хотілося вірити, що саме його предки були до цього причетні. (І небезпідставно. Навіть прискіпливі дослідники, не кажучи вже про загуменкових археологів-аматорів, погоджувалися з тим, що

колесо було винайдено десь тут, у цих центральноматерикових краях, і покоїлося згодом по цілому світу. А потім пішло-поїхало: гончарний круг, млин, прядка, водяне колесо, токарний верстат, зубчасте колесо..., *астролябія*, – все – колесо; більше того, навіть перший калькулятор був змонтований із зубчастими коліщатками... Ну, не бомбу ж вони, його предки, видумали! Тож ремесло *колісника* успадкував від своїх великих предків-попередників. Дивна властивість психіки людини. Кожен вважає, або ж принаймні хоче вважати, що його предки були «великими», навіть якщо вони були бандюками і вбивцями, злодіями, церковниками, гречкосіями чи бомжами. А суспільства, зокрема експансивно-імперського штибу, навіть влаштовані так, що часто якраз злодюг, казнокрадів, убивць... називають «великими», «героями»... ба – «святими», особливо якщо вони вбивали за «імперію», «за царя батюшку», «за отечество», за «веру». І бажано, чим більше вбив, тим «більший герой», «більш-в-в-великий»? Своїм дітям змалку прищеплюють такий «героїзм», щоб потім ті ставали вбивцями. За це таких «героїв» завішують орденами, дають державні дачі, пільгові пенсії... їм ставлять пам'ятники, і ще – як не парадоксально, на прикладі їхнього способу життя виховують наступні покоління. І це триває століттями... Незважаючи на те, що сказано ж, – сказано з Небес: «*Не вбий...*»! Так ні, придумують різні теорії, версії, щоб лишень виправдати свою агресію. Більше того, сидять розфуфурені, напудрені у студіях, перед об'єктивами, і що одні, що другі теревенять про те, що «війна» – це *природна* необхідність, замість того, щоб думати, як її не допустити, як вирішити проблеми по-людськи. Гидко дивитися. Ще інші вчать своїх підданих, щоб ті завішувалися вибухівками і підривали себе десь у велелюдному місці, вбиваючи разом із собою невинних людей. І це, кажуть, заради якоїсь «вищої ідеї». Але що може бути вище, як життя, гідне людське життя.

Що може бути вище, якщо вже не любові, то бодай поваги до ближнього.

А що робити хutorянському філософу, митцю-колесару, лісникові, сіячеві чи циркульнику? Що від нього залежить?... Тим паче, якщо він лише гвинтик, якесь коліщатко безмозке у машинерії «великої держави». Окрім того, у людей вже з'явилася можливість пересовуватися і без коліс. Кажуть, достатньо того, щоб зайти в таку якусь тарілку, що зверху та знизу герметично зачиняється, і – *фук*, куди заманеться. Більше того, кажуть, що вже є й інші можливості добратися, скажімо, з точки «К» в точку «П» і без колеса і без тарілки. І що тепер, і що далі?

Сам КОЛО_Діброва+Орфедіоген-вус_ несан Антоні+Ликер ін Хата_ де Хutor-САДІВ – Мате й Єфрасин-чин_ есан АлокиМ + Мар'я де шоп ля красноруж ван Буг – фон Архтип Колібмур Пікор по Яншат... якось так, за переданням, звали прапрапредка «філософа». Та, зрозуміло, що одноплемінники називали його скорочено, по-вуличному «о-Колес-о». Шлейф імен тягнувся і за дідом, і за батьком, тож передався і на сина. До тих пір, поки «трипільці» жили без писемності, все передавалося в Переданнях, а згодом вже навіть з писемністю та без документів, тож усе переказувалося... Але коли гігнув «великий» тиран, почали видавати посвідчення у вигляді пашпорта навіть по хуторах.

(Перед тим селюки-кріпаки-хutorяни не те що паспорта не мали, але навіть у сусіднє село не мали права перебратися «без дозволу»; втім, така «паспортизація» не була роблена для того, щоб зробити людей вільними...).

Виявилося, що у паспорті не вистачає місця, щоб записати повне ім'я, прізвище та по батькові. Тож канцеляристи, не довго думаючи, записали батькові майбутнього «філософа» хуторянського, альтернативного: Калесов-Хуторов Ніко Архтипич. Ім, очевидно, йшлося, щоб прізвище обов'язково закінчувалося на «ов», а там уже хоч і чорт рогатий. Тож усе записали з жахливими і далекосяжними помилками. Прізвище розтягнули, ім'я скоротили, а вже його синові у колонці «по батькові» замість «х» написали «т», до того ж двічі та без закінчення, тож у результаті вийшло: Арт-тип, що на застарілому і вже маловживаному аргодіалекті. у тих краях означало щось як «*чародій мистецький*», для них – чаклун, незважаючи на те, що і він, і його предки були одвічними колісниками.

(Хутір, в якому мешкав «філософ», останнім часом, між іншим, тривалий час *гордо* іменувався іменем «вождя». Але в рамках критики «культу особи» його знову перейменували. Тож він став називатися просто – «Хутір». Повернулися до джерела).

А витоки, до речі, були також не дуже веселі. Що було ще перед тим, ще коли у своїй хаті була своя правда... вже достеменно ніхто не знав, але археологічні дослідження свідчили, що тут колись була розвинута і цікава автохтонна цивілізація. От тільки письмових документів від неї не залишилося. Потім пришельці з півночі залишили якісь сліди на цій території. Але була там своя Велика держава, своя Правда і своє Право, і своя Культура. Та набігли, як сарана, кочівники (з далекого, південного сходу) і знищили державу. Потім кілька століть – суцільний чорний ліс. Ті, хто вціпіли, були змушені століттями данину *ханові* пришельців платити. Згодом приїхали визволителі-окупанти (з північного заходу), з гусячими крилами за спиною, з кокардами-орлицями на кашкетах. Вони чомусь вирішили, що то їхній ліс. Зігнали кілька поселенців з навколишніх сіл у ліс (біля річечки) і примусили добувати поташ. Переселенці розкорчувалися, розбудувалися, заснували село з однойменною назвою, господарювали на полях, виробляли горшки та вози..., побудували храм і якомсь жили, якомусь *крулю* данину платили. Та від набігів із півдня боронилися. Ті з півмісяцем червоним край спустошували та людей у рабство викрадали. Вони чомусь теж вважали, що то їхнє, аж поки можуть урвати. Довелось козаччину заснувати. Було колись... «*вміли панувати*». Але прийшли «визволителі» (з північного сходу), з двоголовими орлами на лобі. Вони щось не поділили з попередніми завойовниками, витиснули тих і прихватили собі цю територію, разом із поселеннями. Січ зруйнували. Дерев'яну церкву в селі спалили, натомість поставили кам'яну, свою. Вигнали частину селян за село, примусили заснувати хутори, щоб таким чином збільшити виробництво сільськогосподарської продукції і податки великі *царю «великому»* платити. Між тим на Балканах вибухнула бомба, що погнала людей на Велику війну, яка забрала мільйони людей, і з хуторян також чимало.

Після континентальних потрясінь та заколотів у метрополії імперії тутешні люди вирішили, що треба знову відродити свою державу та й господарювати... Але ж ні, прийшли з північного сходу сусіди, з багнетами, із зіркою на лобі – «революціонери-заколотники» і зруйнували знову розпочате будівництво..., завели свої порядки. Однак, після *царейбратовбивчої* колотнечі швидко зрозуміли, що так далі не піде та й трохи попустили гайки – придумали нову економічну політику, тобто дозволили людям трохи і самостійно господарювати... Але це тривало недовго. Як тільки люди на ноги почали спина-

тися, так нові хазяї означили господарів страшним словом «куркулі», забрали увесь маєток, кого голодом виморили (скільки душ їх безвинних над полями жовтими у небесній блакиті витає), а кого вигнали у Сибір безкрай (що й повернення нема), а кого у ліс чорний... Живіть, якщо виживете, та вправно данину платіть, *вождям* звідорогим. Вигнанці (на своїй вічній родючій, але вічно окраденій землі) знову викорчували трохи лісу, випорпали землянки і так появилася новий хутір, «дерев'яно-земляний», не «сталний». З *радіва* (величецького вуха-капелюха, що висіло посеред колгоспного майдану) в ті часи проголошували, що *«жїть стало веселей»*.

Через деякий час на хутір прийшли інші «визволителі-загарбники» (з заходу), із хрестом на печінці. Вони якось домовилися з новими червоними хазяями поділити між собою увесь світ, та заодно і наш край. Це було на початку Другої великої війни, яка забрала ще більше життів, і у хуторян також. Спочатку на хутір приїхали на трьохколісках заводити нові порядки. Зігнали всіх на майданчик і питають: «Ви що тут, всі атеїсти, де ваш храм?» – (на хуторі храму не було, попередні хазяї заборонили ходити навіть там, де вони були). Всі мовчки переступали з ноги на ногу, мовляв, влада така була, але ми не проти Бога. «Щоб до ранку був храм. Бо перестріляємо», розпорядилися ті, що прибули на колесах з гумовими шинами. Діда «філософа» призначили старостою, а ще пару дідів поліцаями (чоловіків не було, пішли хто на фронт з протилежною стороною, а хто в ліс). «Староста» зметикував, що не до жартів, до ранку змайстрував на одній покинутій землянці інсталяцію з колеса, увінчаного хрестом, і означив те місце, як місце молитви – храм. Офіцер із «нових цивілізаторів» оцінив інженерно-мистецький кебет старости, помахав тростиною, мовляв: «Але ж хитрун. Дивіться тут, вірою і правдою служіть новому «*фюреру*», данину платіть». І поїхали далі, «просвіщати».

Раптом прибігли партизани. Спалили дідову хату разом із господарем, мовляв, за колабораціонізм, що перейшов на бік окупантів, старостою став, «*перевертень*» (так, ніби у нього був вибір). Наказних «поліцаїв» повбивали, забрали залишки харчів у хуторян і зникли. Щоправда, «старості» вдалося залишитися живим. У хаті була яма для картоплі, тож він туди нирнув... і вижив. Батько «філософа» в той час підлітком був, але вже іздовим. Тож коли прийшли «визволителі» (із південного заходу), спочатку його не зачіпали, адже вже іздовим був, тож міг на «*райха*» працювати. Але коли одного разу передибали на окраїні лісу, він із дідом (зі своїм батьком), хмиз ніс, причепилися не на жарт. – Що це ви, – гарчать, «наше» добро крадете? – Вони чомусь вважали, що то вже їхній ліс. Приставили карабіни до лоба і одному, і другому й загнали в болото по шию. Бранці постояли там кілька годин, аж поки завойовники не надумали змінити міру покарання. їм, мабуть, також надочуило тупцювати (надворі пізня осінь була), навколо померзлих, тож погнали їх, як скотину, у село. Там загнали у якусь хату і наказали іншим таким же полоненим, яких там нагнали, як отару, палити у грубах до нестями, з явним наміром якщо не втопити, то вдушити... Тим часом звістка про таку екзекуцію рознеслася по селу і по лісі... Прибігли лісові месники і звільнили в'язнів. А коли вже прийшли «визволителі» із сходу, постригли бідолаху, батька «філософа», і погнали на рожен.

Після війни професія іздового була затребувана. Адже треба було все відбудувати. Були потрібні і вози, і колеса.

Але демобілізований, тоді вже досвідчений їздовий, наїздившись вдосталь, хотів послати свого сина вчитися на бухгалтера, хай хоч йому легше жити буде. Але ж ні, той хотів стати майстром-колісником. Що і сталося.

Спочатку на виробництві коліс та возів, навіть на хуторі, можна було непогано жити. Виговлення колеса, наприклад, коштувало кілька крб., а воза у разів сім більше (на ті гроші), тож це було чимало. За тиждень можна було виготовити кілька коліс, а воза – за пару тижнів. Окрім того, що це був зарбіток, це ще й було цікаво. Виготовити воза – це вам не город перейти. Скільки всього треба було знати. А головне любити цю справу. Навіть якщо в історію появи колеса не заглиблюватися занадто глибоко (а колеса тут виробляли, здається, вічно, принаймні од *Трипілля*), можна побачити, яке це диво цивілізації. Спочатку це був лише суцільний дерев'яний диск, з отвором у центрі, який насаджували на вісь. Але винахідники та користувачі швидко зрозуміли, що такі колеса не дуже зручні і недовговічні. Почали робити колесо, яке складалося із осердя-ступиці (ще цю деталь називали маточина або колодка), спиць та обода. Обід оковували залізним обручем, і таке колесо могло служити без ремонту років п'ять, залежало від типу дороги. Виробництво коліс та возів постійно удосконалювалося не тільки у світі, але і в нас на хуторі. (А у світі, між іншим, вже навіть квадратне колесо придумали, і кажуть, що їздить. Ба, навіть трикутне, от тільки де і як його використовувати, невідомо, але як артефакт цікаве. Особливо інтенсивного розвитку зазнало колесо останнім часом, адже увесь світ на колесах. Придумали навіть мотор-колесо, що пів машини заміняє...). Але то у світі.

На хуторі в рамках чергових «нових перебудовчих процесів» свого часу був навіть заснований осередок Спілки митців-колісників. Точніше кажучи, це була артіль по виробництву возів, коліс тощо., щось ніби як товариство з обмеженою відповідальністю. Але згодом, після чергових політичних, соціальних і культурних потрясінь все впало (*рухнуло*). Село/хутір неначе землетрусом трусуло. Люди самі покидали свої хати, що так тяжко і гірко зводили їхні діди та батьки, і перебиралися хто куди.

Дерев'яні вози було усунуто розвитком цивілізації. Колісники як індивідуальні, так і кооперативні виробники стали непотрібними. Розпалась також і школа, де готували майбутніх стельмахів. Точніше, вона ще який час гінгала, з дещо іншим профілем випускника, але була зредукована на невеличку кількість тих, кому вдалося вчасно пристосуватися до нових обставин. «Філософ» опинився біля розбитого корита, чи то пак – воза. Ну і решта ско-ро-че-них вчителів пішли хто куди. Хто почав виробляти кошки великодні; хто сувеніри (люстри з коліс, давніх справжніх, або ж нових, декоративних); міні-возики на Різдяні свята, а хтось подався у місто і навіть за кордон шукати роботи і місця під сонцем. Хоча і там ніхто нікого не чекає, все ж доводиться шукати скрізь, але то вже як у кого виходить.

Тим часом «криза переселенців» так розрослася, що стала проблемою не тільки для краю, а й для цілого світу. Та ще до того воріженьки знову полізли на нашу землю. Деякі з хуторян, що свого часу повийїжджали у пошуках своєї долі, опинилися знову на окупованій території. Значна частина тих, що ще були не окуповані фізично, були в полоні ворожої ідеології й агресивної пропаганди ворогів. Плоди цивілізації добралися і до хутору. Навіть на землянці можна було побачити телевізійну антену або ж сателіт. Тож у вільний від по-

шуків засобів вижиття час селюки-хуторяни дивилися ворожу брехню, до того ж ворожою мовою і люто ненавиділи все своє, перш за все мову, і у всіх нещастях звинувачували умовних заокеанських ворогів, і навіть НЛЮ, або ж тих, на яких їм вказував телевізійний «вождь». Колективна ненависть до ближніх ще раз засвідчила про те, як важко з людиноподібного примата зробити людину. Яка крихка може бути влада народу (демократія). Як кришталевий фужер, з якого можна напиться всім, але який можна розбити та порізатися ним. Можна лише дивуватися, як «більшість» ігнорує потреби «меншості», але, з другого боку, – якась невеличка частина населення одного регіону може заблокувати розвиток цілого континенту, розвиток мільйонів людей, цілої цивілізації. Тепер планована раніше подорож, наприклад, до столиці туманного Альбіону чи до столиці майстрів *валерного живопису*, щоб лише провідати давніх знайомих майстрів-кокосів..., відкладалася на невизначений час. Навіть у «свої», але тепер окуповані області стало неможливо поїхати. Країна тюльпанів і ... «манів» виявилася негостинною і недружною, не кажучи про країну агресорів. Повіяло холодом і підлістю, злістю і бомбами від північно-східного сусіда. А хотілося жити по-людськи, *достойно*. Пропонувати один другому співпрацю – не війну. Але патологічний імперіалізм імперського «вождя» не давав спокою ані собі, ані іншим.

Інколи, бувало, «філософ-колесар» виходив у місто (районний центр) у пошуках *споріднених* душ. Втім, тут, на периферії, це ставалося не часто. Але ще хотілося вірити..., а мо?!. У місті можна було когось та побачити, не те що на хуторі, в лісі.

(Але одного разу, пригадує, як і на хутір прийшли пришельці. Двоє. Вони, мабуть, заблукали, тому що поселення навряд чи можна було знайти на туристичних картах. У кожного за спиною був спеціальний дерев'яний куврик із трьома алюмінієвими телескопічними ніжками. Тож вигляділи вони як інопланетяни. Тоді ще не було поняття «зелененькі уфони» і на наших синьоносих «аватарів» вони не були схожими. Та і зброї у них не було, і не усміхалися вони ехидно, як підлі окупанти. А все ж хуторяни напружилися. Але посланці, *гості з іншого виміру* – спілкувалися добродушно з перехожими, особливо з дітьми, що зграйкою ходили за ними, з цікавістю розглядали доквілля і так ніби щось шукали. Так ніби вони були членами якоїсь експедиції, дослідницько-просвітницької місії. У кожного в руках було ще пару чистих полотен, натягнених на спеціальні рами. Найшовши підходящий об'єкт, вони почали його фіксувати на полотна. Нарешті все з'ясувалося – це були *богомази*, тобто художники. Але малювали вони не в інтер'єрі, але в екстер'єрі. Про таких кажуть: пленеристи, або ж – імпресіоністи. І не тільки тому, що вони малювали лише враження надворі, а не в приміщенні, але тому, що об'єктом поклоніння для них була природа і колір, а не культ і тема. Після мистецького сеансу вони пішли по покинутих хатах, назбирали багато глечиків та гладущиків, довго і з захопленням розглядали зображення на тій кераміці і вирішили все забрати, напевне, щоб потім докладніше дослідити таємні послання предків, позаяк то були не тільки декоративні візерунки, а й своєрідні *сумри*, *Брагмасумри* і *камасумри...*, і повчання. Тим часом смеркало. Після недовгої, але щирої та змістовної вечери довелося завезти їх на фірі в село (там розмістилася штаб-квартира їхньої місії). Зрозуміло, що таке завдання взявся вирішити «філософ». Окрім того, що треба було допомогти *заблукалим*, йому було цікаво ще поговорити з ними по дорозі. Наприклад, про сенс життя?! Як воно так

виходить, що таке унікальне явище, як життя, буває таке прекрасне і таке потворне? І що гармонійного у повсюдному пожиранні?

Останніми роками багато людей втратило роботу, житло, можливості... Тож по місту тинялося чимало безпритульних «бомжів-філософів», «бродячих рапсодів». Багато місцевих, а ще більше прибульців, особливо з навколишніх поселень. Бо ті, що із зони військових дій, так ті в основному намагалися в столиці зачепитися. Воно і зрозуміло, більше місто – більше можливостей. Але ж не всі можуть жити у столиці. І на периферії люди мали б жити гідно. Однак, кого цікавить доля якогось там безробітного, колишнього майстра-вчителя, якщо у світі стільки глобальних проблем.

Тож весною, щойно Великодні дзвони віддзвонили, «мандри-філософ» пішов у пошуках «контакту». Було свято. Релігійне. Велике. Вокзал – це зона, де завжди можна знайти якогось подорожнього, навіть якщо і свято, а там дивись, може, й пощастить. Не пощастило, принаймні цього разу. Ще здалеку побачив собі подібного – «філософа подорожнього». Той ходив по невеликій території провінційного вокзалу, тягнучи за собою невеличкий чемодан на колесиках, що одразу зацікавило колишнього колісних справ майстра. Зразу видно, нетутешній, – подумалося хуторянському «філософові», напевне – *філософ*. Подорожній щось з'ясував у довідковій – (заодно *камері схову багажу*), вийшов надвір (надворі +33°); щось потюкав у телефоні, на дисплеї появилoся візуально-віртуальне коліщатко і почало активно котитися у напрямку за годинниковою стрілкою, певне, шукаючи сигнал; котилося-котилося, котилося-котилося; котилося... і – не знайшло, не зловило, не злапало; той покрутив рукою з телефоном над головою, ніби закликав небо на допомогу, напевне, намагаючись все-таки його схопити..., але нічого не вийшло; подумав-подумав і подався до таксистів, що чатували поряд. Розмова була короткою – не домовилися. Подорожній глянув на годинника і пішов у кафе-ганделик неподалік, що чи не єдиний був відкритий у цей святковий день. Взяв «мале» пиво і розмістився на терасі невеличкої кав'ярні. Почав щось писати у дорожній записничок – «писака». «Філософ» хуторянський наблизився до нього та й досить чемно запитав: «Можна тут *присісти?*» – і вже навіть не дочекавшись відповіді, відтягнув було пластмасового стільця від столу, за яким сидів подорожній, щоб і собі вєстися. (Там чомусь замість «сісти» можна було почути – «присісти» (в автобусі – присідайте, в кав'ярні – присідайте, в гостях – присідайте...)). Так ніби той, кого це стосувалося, мусив присідати навколо стільця, танцюючи *гопака*, чи розминати суглоби... замість того, щоб нормально сісти на стілець. – «Ні», – почув у відповідь. «Он скільки вільних місць», – вів далі, подорожній, показуючи довкола. І справді, на терасі нікого не було, лишень прибиральниця-кельнерша якраз вийшла з віником. Можна було сісти будь-де, але «філософ» чомусь пішов до столу, де сидів подорожній. Почувши негативну відповідь, одначе, вирішив не здаватися так просто і одразу, згурта, запитав: «А Ви філософ?... Я ніби відчуваю споріднену душу». На що подорожній відповів: «І так можна сказати, залежить від того, який смисл ви вкладаємо у це слово. Якщо таку систему поглядів, де немає місця мистецтву, або ж перманентне паразитування на думках, які колись хтось сказав... так – «ні», але якщо любомудріє, намагання збагнути істину і через мистецтво, і через правду життя, то – «так». Але, правду кажучи, мені зараз не до цього. Якщо хочете пива, то скажіть, щоб Вам принесли, я заплачу, але сідайте десь там, далі..., тому що я не маю часу і мені треба подумати самому, як і чим добратися

до мети...». «Філософа» ніби окропом ошпарило, він випрямився, як колишній лавник Верховного совета, і гордо відповів: «Ні. Ну до чого тут пиво? – вдавав ображеного. – Я, власне, інше хотів з'ясувати. Тобто, я лише хотів запитати: «Як Ти думаєш – Бог є чи нема?».

– Я думаю, як не прогавити автобус, – відповів подорожній. – Окрім того, не думаю, що на це запитання ми зможемо знайти однозначну відповідь оце зараз, за кілька хвилин, прямо тут, біля шинквасу, в привокзальній забігайлівці.

– Але ж Він має бути всюди, принаймні так кажуть працівники культу та теологи. І пиво, до речі, деякі розглядають як підтвердження того, що Бог нас любить і хоче, щоб нам було добре... (бодай на мить).

– Так, але я маю таке відчуття, що коли питання ставиться так однозначно, ребром, то «кореспондентіві» йдеться не про «Бога», а про інституцію, тобто він хоче з'ясувати, у яку церкву ходить (якщо ходить) «респондент», до якої конфесії належить, а вже потім що він думає про Вседержителя. Тож про що, шановний, власне, йдеться: про Бога – чи про церкву, про партію чи все-таки про пиво?

«Філософ» на мить задумався. Він, здається, аж тепер усвідомив, що і він, і, напевне, більшість хуторян не усвідомлюють або ж не хочуть розуміти, кому, власне, підпорядкована їхня церковна громада, кому належить їхня церква (в селі), яку політику вона веде, хто їхній верховний «бог» земний, до якого вони моляться і котрому платять данину і якою мовою чують слово Божє? Але йому не хотілося знижувати діалог аж на такий низький, як, на його думку, не суттєвий, меркантильний рівень. Подумаєш?! – нехай собі люди ходять куди хочуть, і, як то кажуть: *«какая разніца ка-к-ким язиком вони балакають, чи не вишицько едно? – лишь би человек бил хорош»*. Йому ж хотілося (окрім пива) отримати відповідь на головне питання: «Таке – чи нема?».

– *«Покажи мені свої справи і я скажу тобі про твою віру»*, – зауважив подорожній.

– справи? – «філософ» зрозумів цю цитату дещо спрощено і одразу почав про своє, про наболіле.

– Так, справи мої кепські. Оце працював, виробляв товар, вчив, і все це враз зруйнувалося, стало непотрібним. Так ніби якась сатанинська потвора хоче тобі доказати, що ти – «ніщо». А виробляв колеса, артефакти, можна сказати, і вчив тих, хто потім мав би розказувати школярам, як ті артефакти, наприклад, дерев'яні колеса виробляються та як їх колись виробляли. Адже, навіть якщо це вже майже не можна використати практично, то варто вивчати як археологію душі, що є не менш важливим предметом, як анатомія тіла. (Це мали бути не майбутні творці нових артефактів /для того мала б бути інша школа, якої у цьому регіоні ніколи не було/, але лише викладачі основ образотворчого виховання). Адже як без виховання? Про платню не дуже думав, думав про «вічне», про «велике», про «символічне»..., – гадав, якось воно буде, але ж ні – не дали, спокійно та гідно навіть до заробленого відпочинку (до пенсії) допрацювати. Виявляється, що коли ти працюєш і платиш податки, то тебе терплять, але якщо ти опинишся на вулиці (не має значення, з чиєї вини, все одно – сам винен), зразу ти нікому непотрібний. Одразу почнуть з'ясовувати, що ти і ростом не такий, і мовою, і взагалі ти *«нерезидент з країни третього світу»*. А це означає, що ти не маєш ні на що права, живи, як хочеш, а ще ліпше забирайся під три чорти, щоб їм жилося спокійніше та

ситніше, за твої ж заощадження, які вони десятиліттями стягували з тебе... Зайвий раз стало очевидним, що дискримінація має різноманітні форми, часто без музики і без «дисидентської патетики» – шовіністична, цинічна, прагматична й нігілістична. Виникло логічне запитання: «А що і як далі?»

– Так не виробляй непотрібний товар, нащо виробляти те, на що немає замовників, що не потрібне? – зауважив подорожній.

– Воно то так, але ж солі теж не треба багато, а хтось же її добуває, бо без неї неможливо...; окрім того, а як вижити? Скільки на землі непотрібних і навіть шкідливих речей, і нічого, ті, що їх продукують, гризотами совісті не страждають. Більше того, навіть «процвітають». Раніше були завішані медалями, а тепер званнями... Якщо Бог є, то чому так багато несправедливості на світі? Де він був, коли на Майдані людей, як куріпок, розстрілювали?

– *«Шляхи Господні незбагненні»*. Але як це поєднати з колесами?

– А так, що Колесо – це не просто *товар*. Це – твір мистецтва. Адже йдеться про символ. Колесо – це атрибут Верховного бога (принаймні так було в міфології деяких народів). Символ страждань *санкари* (тобто, нескінченного циклу народжень, хвороб, смертей та реінкарнацій). Для наших же предків – це символ сонця, символ «вічного повернення», крокуючи вперед; символ перевтілення душі... Тож йдеться не просто про деталь механізму, що забезпечує передавання та підтримку руху... але про важливість розвитку реальної, *руколапної* творчості. Йдеться про *артефакт* як матеріалізовану духовність, що має важливе значення не тільки як декорація на дачі, а й як складова навчально-виховного процесу. Як би це сухо та академічно не звучало. Адже виховувати треба не на імперських ідолах-вбивцях, а на доброті, на універсальних символах. Може, потім менше вбивали б один одного, якби в любові виховувались. Але ж ні, все знівельювали, нагидили в душу і по світу пустили. Ти думаєш, чому зараз по містах, ба – по світі цілому стільки *безхатченків* вештає?

– Якщо треба робити порядок у своїй хаті, то його треба робити, а не звинувачувати когось, чи ще чекати на *«особливе знамення»*?

– Так, але ж завжди хтось і щось заважає. Кожний народ має право чути слово Боже рідною мовою. І що тут ще неясного? Але завжди знайдуться імперо-шовіністи та їхні прихвосні, щоб тебе, у твоїй же хаті – зневажати. Мовляв, і мова твоя не така, не «священна», і церква твоя «неканонічна», і взагалі ти «недонарод»... якщо не прислуговуєш та поклоняєшся їм, бо вони думають, що лише «вони» «святі та праведні», а головне, що лише вони можуть командувати...

– А ти ж кажеш «яка різниця?». Якби ж то люди розібралися передовсім у своїх головах та не поклонялися чужим «проповідникам» ворожим, якби ж то мали меч істини у душах своїх так, щоб могли відділити добро від зла, то не треба було б майданів на майданах і не було б війн...

Хіба незрозуміло, що не варто впадати в обійми окупантові, тому що то паща гієни, а не дружні братні обійми. І не треба відчиняти ворота тому, хто зачинає перед тобою навіть хвіртку. Лізе тобі у двір, у хату, в душу, а тебе зневажає. Не можна, спасаючи тіло, втрачати душу.

– А як же любов та несупротив?..

– Любов...? Якщо ти маєш на увазі повагу, то вона взаємною має бути. Але ж нема її. Може, вона, любов, десь і є на небесах, але тут, на землі, що зроби-

ли з Тим, хто проповідував любов до ближнього? І що роблять століттями та щоденно..? Чому завжди розпинають справедливність? Але ніхто не має права вбивати, супротив має бути в голові, воювати треба передовсім проти дурних ідей, проти окупації душі і тіла чорними, чужими силами...

– То що ж первинне?

– Первинне? – первинне – Добро, мало б бути! – але буває і «так», і «сяк», філософи кажуть: *апріорі* й *апостеріорі*;

– а це ще як, «так-сяк», «апрі...»?

– а так, ото якщо знайду транспорт, щоб добратися додому, то це можна буде вважати за «апріорі», тобто за щось таке, що передбачене заздалегідь, що існує первісно і що, власне, не залежить від нашої волі (маленьке диво), не правда життя, яка може бути різна, у кожного своя, але – істина, яка не підлягає сумніву; але якщо не знайду засобу пересування – то це буде «апостеріорі», тобто щось таке, що впливає з уже набутого досвіду, в даному випадку з власного, негативного досвіду... лише сьогодні вже кілька разів довелося їхати на перекладних...

– але ж може бути й інакший варіант розвитку подій;

– а то який?

– а такий, що не треба сподіватися на «чудо», але й не комплексувати на негативному досвіді з минулого – треба активно шукати ... – он чуєш, по гучномовцю передали, що тільки-но прибув автобус, що потім має їхати у твоєму, напрямку...

– а ти звідки знаєш, в якому мені напрямку?

– а що тут знати – якщо у напрямку столиці, то щось та поїде, то ти б не тинявся по вокзалу, так ніби у пошуках «національної ідеї», але якщо на периферію – то «*валяй-шукай*»...;

– а чому ти впевнений, що той автобус, про який щойно оголосили, – поїде, та ще в моєму напрямку? – сьогодні я вже кілька разів чув (і це було на головному столичному вокзалі), що «*канешно-обов'язково*», за розкладом – поїде і точно – не поїхав..., довелося оце добиратися сюди на маршрутці, а далі і ні туди, і ні сюди..;

– а впевненості немає жодної, хіба що водій автобуса родом з того містечка, куди тобі потрібно, тож мусить повернутися назад, додому...;

– ага-а, що ж, аргумент вагомий, треба запитати...;

– отож, виходить, первинно – «апріорі», може, щось і є, але якщо немає чим доїхати додому, та ще на свято, то це не дуже добре – «апостеріорі», а звучить інтригуюче;

– так, чи приблизно так..., але що ти мав на увазі щодо «...ідеї», та ще «національної»? – в чому ти її вбачаєш? – тільки не кажи, що у вині... і відчепіться від мене;

– та ні, можливо, правду хтось шукає і у вині та забавах (то також не гірше, ніж у війні), але «...ідея» – це справа серйозна, без ідеї неможливо збудувати навіть курінь, не те що вежу, а тим більше – націю.

Національна ідея – це, перш за все, людяність.

Але навіть свої найшляхетніші і найгуманніші бажання людина мусить якось реалізувати. Мусить знайти як? Чи потрібна людині, як Божому творінню, ще якась надія, щоб бути людиною. Можливо, і ні. Але люди живуть у суспільстві і для того, щоб задовольняти свої тілесні і духовні потреби, мусять знаходити такі форми суспільного співжиття, щоб це було можливим. Націо-

нальна ідея – одна із ідей, яка уможливило (мала б) побудувати таку структуру, яка упорядковувала б суспільне життя.

Національна ідея – це своя мова, своя віра, своя держава. Ще конкретніше – це означає: рідна мова (тобто мова корінного народу) на всіх рівнях; рідна віра, тобто церква (об'єднання всіх церков навколо конфесії корінної нації); рідна держава, тобто демократична республіка, яка об'єднує навколо корінного народу всіх громадян (і представників національних груп), які всі разом і творять *націю*, з правами й обов'язками, однаковими для всіх. Функціонування державної мови (тобто мови корінного народу, національної мови на всіх рівнях управління державою) має бути забезпечене і захищене державою. (Всі ці умови в жодному разі не заперечують наявності в державі представників інших народів (навіть громадян інших держав), з їхніми потребами щодо мови, церкви... і т.п., та все це має бути вирішено на засадах мирного співжиття й міжнародних правил унормування таких потреб). Але важливо розуміти і не забувати, що наріжним каменем будівництва держави і формування нації є передовсім – мова.

Хоч формула, здається, проста й зрозуміла та універсальна для кожного народу, але знайти її, виявляється, не просто, не просто її втілювати в життя, особливо поневоленням та постколоніальним народам. (Зрозуміло, що для кожного «рідна мова» є і «своя», і хочеться, щоб саме вона була і «державною», однак аж ніяк не можна вважати мову окупантів рідною і нехтувати своєю рідною).

Але, – Національна ідея – це передовсім – людяність!

Вони стояли один проти одного, найжачившись, як півні, і здалека могло здатися, що ось-ось вчепляться кігтями один в одного. Але все обійшлося без рукопашної, чи то пак «ногопашної», «кігтепашної» чи «дзьобопашної».

– Ну то що, будеш пиво чи ні?

– Пиво, звичайно, відсутність чи наявність Ідеї (Бога) не заперечує і не підтверджує, – відповів, прижмурившись, «філософ», – а все ж: Хто кого придумав – Він нас чи ми Його? Адже, як не парадоксально, але обидві відповіді можуть бути правильні. Ти думаєш, що якраз пиво допоможе тобі у твоєму пошуку виходу?

– Ні, але ж треба щось пити. Не горілку ж у таку спеку.

– Не скажи, знову прижмурившись, зауважив хуторянин. – Знаєш, скільки у нас на хуторі зараз пивних *аватарів*, тобто алкашів, появилoся. Дурять себе, мовляв, пиво не алкоголь... «а треба щось пити». Уяви собі, що люди на хуторі вже навіть лінуються горілку робити, через це привозне пиво. А горілка на хуторі – це не тільки оковита (вода *життя*) – це конвертабельна валюта (можна сказати). Дров привезти, город поорати, врожай позбирати... будь-що зробити – треба ставити могорич. А де його набрати? «Казьонка», звичайно, в *лавці* була, а гроші де? До речі, ти знаєш, скільки з цією горілкою мороки. Не кажучи вже про шкоду здоров'ю. Здається, про це всі знають, але попробуй переконай дурня..., та не тільки про це йдеться, а й про соціальні проблеми, про перманентну війну «держави» із «самогоноварінням». Напозір виглядить так, що ніби вона, «держава», про тебе дбає, про твоє здоров'я, а насправді про свою монополію на виробництво алкоголю. Ти пий чим побільше, але купи у магазині, і про політику не думай, нічого не вимагай... На хуторі, бувало, робили облави на самогонників. Як правило, ходили по хатах тих бідніших. Прийде, бувало, така офіційна сволота до хати. А це, як правило, були місцеві

прихвосні. Один на хуторі навіть вусики мав «а ля фюрер», як «той», і це вже після того, як з «тим» покінчили. Так от, прийде ехидна, дозвіл на вступ до помешкання йому звичайно не треба було мати, адже він опричник режиму, та й дітей сволота питає: «А що, твій тато п'є та де пляшку ховає?». А дитина, бува, по щирості своїй та невіданню покаже пальчиком під лаву. «Слуга закону», сволота, демонстративно забирає карафку із залишками оковитої, а також і пристрій для самогоноваріння, та й «тріуфально» йде по хуторові, так щоб усі бачили... Суть екзекуції була не тільки в тому, щоб забрати продукт (самогонку) й апарат («куб»), але щоб тобі доказати, що ти ...ніщо... І держава, а це означає її посіпака, зробить з тобою що захоче. («Куб», між іншим, інколи, потім якось повертався, адже їм потрібно було мати можливість знову полювати). (Опричник, між іншим, переслідувати народ вічно не зміг. Якось у хуторянському загуменку сталася якась катавасія, підпал... він побіг туди рятувати, очевидно, мав щось там заховане... Балка впала на голову. Сільсько-хуторянський лікар (негіпократ) констатував фатальний *ісход*. В райгазеті написали – «загинув на бойовому посту». В народі подейкували – «сама балка не впала»).

До речі, про «ніщо». Це правда, що те, що ми шукаємо, називається «Ніщо»? Як це розуміти – «ніщо»? Як «ніщо» може створити «щось» і вирішити всі наші проблеми?

– Але ж то лише апофатично (тобто, «заперечно», «не-га-тив-но»). (Це такий прийом пізнання Бога у філософії, коли Його намагаються пізнати шляхом заперечення, перераховуючи те, чим Він не є. В результаті виходить, що Він є нічим, тому що все, що є, не є Ним, тож він є «Велике Ніщо». Так, між іншим, також і в інших світоглядних системах, не тільки у християнстві, свого самого *верховного* теж не називають якимось означувальним іменем, тому що ані імені, ані форми *він* не має. Наприклад, в індуїзмі теж не дають Йому якесь позитивне визначення..., тож характеризують Його лише через заперечення: нескінченний, незамінний;

але є також і катафатична (тобто стверджуюча) теологія, яка стверджує, що *Вседержителя* можна збагнути, надаючи Йому сутнісних характеристик, як Єдине – Розум – Душа, а також надаючи Йому найвищого ступеня у всьому: Надістина, Надкраса, Надмудрість, Надсправедливість... Про те, що Його можна пізнати через Його прояви, згадується і в Книзі книг: «Бог є Любов», «Бог є світло...»...

Тож буває *апофатично* точка зору, а буває *катафатична*, розумієш...? Так що «Велике ніщо» - це щось більше, ніж наше маленьке нічого... Але менше з тим, пиво будеш?

– Що? Ні, – якось нетвердо, відсторонено і в задумі, із сумом відповів «філософ» і пішов. А вже із-за загорожі, що відділяла територію тераси від привокзального майданчика, показав подорожньому-мандрівникові стиснутий кулак з піднятим угору великим пальцем, мовляв: *Тримайся!* Реально, не тільки – *любомудра*», «*теософічно*».

На запрошення «на пиво» не надто твердо кивнув головою – «ні», і пішов геть. Напевне, шукати «споріднену душу», і бажано з пивом. А може, майструвати колеса, бо як же без коліс? А, відійшовши від вокзалу, ще раз повернувся і, стиснувши обидві руки у кулак, підняв над головою, що, напевне, означало – Будьмо!

Рак-людоджер

У нас, чоловіків, шановні читачі, трапляються такі випадки, коли наш тверезий, здоровий розум, яким ми, чоловіки, пишаємось, раптом зникає, вивітряється і ми забуваємо, що нам ані не шістнадцять, ані не двадцять, що нас дома чекає кохана дружина, діточки, що ми, люди, розсудливі, не п'яні, хоч оп'яніти можемо від незрозумілого почуття, яке раптово наплинуло на нас морською хвилею. І, уявіть, отой тверезий розум з верхньої частини тіла, тобто з голови, падає в протилежному напрямі, вниз, шукаючи там теж якусь голову, яка набрякає тугою, бажанням, хотінням, кортінням, побачивши грудастий, довгоногий привабливий об'єкт жіночого роду. Загалом кажучи, у нашого брата нічого нового під сонцем, скоріш це завживане неписане правило. У декотрих чоловіків такий стан часто повторюється, в інших – буває рідше, але буває, не хочу зневажити чоловічу пиху, але у мене, Василя Петрича, це трапилось вперше і востаннє.

Був прекрасний квітучий травень, місяць закоханих, коли, наче з неба звалилась до нашого фітнес-центру (до відома читачів, я працював інструктором плавання, закінчив педфакультет та ця праця була краще оплачувана, ніж учительська) сама Кетрин Денев'є, французька відома акторка, до якої ще в гімназійні роки був платонічно закоханий. Але що б вона тут робила? Це якась мара, думаю, дивлюсь на неї, витріщивши очі. Виявляється, що це її лише копія, дуплікат, а називається вона Лаборецька Катерина, хоче навчитись плавати, бо влітку збираються з чоловіком на Багами. Я вдячно заспокоївся, опам'ятався, остиг. Записав її до свого блокнота на вечірні години, як вона бажала.

Була весела, дотепна, саме «ха-ха-ха» та «хі-хі-хі». Закінчилась година. Вона пішла, а я теж впорався з своїми справами, замкнув двері, збираюсь додому пішки, як завжди. Виходжу на вулицю, а вона стоїть, оперта біля білого БМВ.

Побачивши мене, каже:

- Сідайте, підвезу додому.
- Дякую, але я звик пішки ходити.

Але вона, як смола прилипла: – Сідайте та сідайте!

Добре, думаю, не треба клієнтку засмучувати. Ідемо. Дивлюсь і не бачу знайомих вулиць.

– Куди ми ідемо? – питаю. – Це не дорога до моєї домівки.

– А я не казала до чийої домівки підвезу, – сміється. – Не хвилюйтесь, все буде в порядку: – Я від вас не відкушу...

Під'їжджаємо до шикарної вілли. Веде мене до величезного холу, обставленого картинами, громіздкими диванами та кріслами.

На невеликому столику, примітив, пляшка добірного коньяку та два кришталеві погарики.

– А ваш чоловік? – питаю, розглядаючись довкола.

– А ви сідайте, сідайте, пригортайтесь... Мій чоловік, – питаєте, – у цю мить десь в Японії нав'язує контакти, підписує контракти... я до його справ не мішаюся. Не ганьбіться, пригортайтесь...

– Дякую, алкогольні напої не вживаю. Час від часу вип'ю пляшку пива, – був впевнений, що тут пиво не водиться.

– Пробачте, – сказала і вскочила, побігла кудись, – я зараз, здається, бачила в холодильнику пляшку.

Не минуло ані п'яти хвилин, як вона з'явилася в усій своїй красі: у прозорому негліже і з пляшкою відкупореного пива у руці.

Тонкий натяк, подумав і розхвилювався, бо перед моїми очима не вона, а Кетрін Денев'є.

Раптом став, наче безтямний, божевільний, охопило мене якесь шаленство, зухвалість, занепокоївся, зніжковів, збився з пантелику. Мене охопило незрозуміле хотіння, бажання, туга, наче рік жінку не бачив, закортіло меду лизнути. Та до того всього, наче чую, як хтось шепче мені: «Ось вона, попробуй, здійсни свою давню мрію, ти ж платонічно кохав її, нічого з того не мав, але тепер – досить руку простягнути... Хоч один раз попробуй!...» З моєї дурної голови вивітрилось, що щасливо жонатий, що мене чекають на вечерю моя Софія, мої діти...

І сталося... Я впав у гріх, мов гов'ядина у борщ. Аж потім, як став одягатися, опам'ятався, сумління, совість почали мене гризти, як іржа залізо. Та було пізно. Поспішаю додому й даю собі слово бути обережним біля цієї спокуси. Не смію допустити, аби вона впіймала мене вдруге. Та де там! Дарма доказував, що не хочу, що то була помилка. Вона слухає й сміється, їй те байдуже, їй нудно, хочеться розважатися. Я не піддавався, тоді вона роздобула мій домашній телефон і почала видзвонювати, вимагати, аби я прийшов. Тоді вирішила по-своєму: як сама не дам, то і тобі не дам!

Відмовився її вчити плавати. Вона поскаржилась власникові, але це їй не допомогло.

Коли моя дружина Софія довідалась про якісь шури-мури з однією клієнткою плавання, між нами назріла дуже неприємна розмова. Ми ніяк не могли знайти спільну мову, порозумітися, наче вона говорила по-китайськи, а я міг лише кивати головою, не розуміючи в чім справа.

– Пам'ятаю добре ті телефони, – пригадала Софія.

– Але ти ж свідок, що нікуди не йшов, – кажу, захищаючись.

– Зате затримувався на роботі.

– Ти ж знаєш, що в травні клієнтів багато, не встигав за день, приходилось працювати і ввечері.

– Жодний листок не ворухнеться без вітру, – твердила.

Клявся, божився, нічого не допомагало. Легше було розкусити зубами волоський горіх, ніж її переконати. Софія на диво була до краю обурена, гнівна, розчарована. Я пік раки, хотілось провалитись крізь землю від сорому, ганьби.

Тоді я не витримав і як рак вхопився за думку, що треба чесно признатися, що окрім одного сексу між нами нічого не було. І то було без оргазму, щось таке, як ані риба ані рак.

Думав, що правда переконає її, вона повірить і я вийду сухим із води. Та де там!

Стало гірше, попався як рак у пастку. Яблуком незгоди стала моя зрада. Хоч як доводив, що лише тілесна зрада, а не сердечна, душевна.

За мій язик, що засвербів, став цей день для мене найнещасливішим, найгіршим!

Тоді вона поспіхом, похапцем позбирала мої речі і виставила за двері, підкреслюючи, що завтра дасть виміняти замок у дверях.

– А ти йди геть, не хочу тебе бачити. Зрадникам не пробачаю! Все. Крапка. Крак. Ще буду соллом'яна вдова, ніж дивитись у зрадливі очі.

Я остовпів, онімів. Почував себе, наче той рак на міліні. Шок був неочікуваний. Я ніколи не думав, що Софія здатна по стількох роках гарного щасливого співжиття викинути, вигнати мене з дому.

Потім трохи опам'ятався:

– А що діти?

– Батьком можеш залишитися. Буду їх посилати до діда, там можеш з ними зустрінутись.

– Дякую і за те, – кажу тремтячим голосом і прямую до дверей.

Отак Софія одреклася од мене як Петро від Христа. Куди податись, думаю, де знайду притулок, що буду тепер робити?

У критичних ситуаціях людина шукає, як правило, порятунком у близьких приятелів.

Йшов до Юрка, мого майже брата, вірного приятеля, добру душу. Чому майже брат? Бо його мама, тітка Юліна Дубайова, кормила нас своїми, повними молока, грудьми, але не була моєю матір'ю. Та про це пізніше.

Юрко прийняв мене по-братськи, дав окрему кімнату, намагався розрадити мене. Мою розповідь коментував так:

– Невіра чоловіка – це не помилка, а генетичний недолік чоловічого ДНК. З цим нічого не зробиш. Знаєш, Василю, зрадити дружину – означає дратувати тигрицю. Одплата інколи буває смертельна. Та ти не падай духом. Софія тебе кохає, вона трохи погнівається, а потім пробачить...

– Боюсь, що не пробачить, бо вона дуже вперта. Якби хоч з дому не вигнала.

– Розумію, ситуація скрутна. І хоч вперта, але добра душа. За цей час можеш спокійно жити у мене.

– Дякую тобі, Юрку, за моральну підтримку, за притулок.

– Я тебе розумію. Не роби з цього якусь аферу. Знаєш, жінки мають інші моральні критерії. З цим ти мав рахувати.

– Якщо тобі не заважає, піду полежу, відпочину, бо пішки до тебе досить далеко. Думаю, що прийдеться шукати щось ближче.

– Як хочеш, твоя справа...

І я пішов до кімнати.

Юрко жив сам. Він успадкував дім із садом на околиці міста від рідного дядька-вдівця й бездітного, який років сім, як помер. Юрко – ветеринар, влаштував там свою Ветеринарну амбулаторію. Окрім того, всі бездомні собаки, кішки знайшли у нього притулок. Мав там напівсліпе козеня, яке залишив йому клієнт, хроме поросля, мав папугу, акваріум, взимку притулок знайшли їжаки, вивірки. Присутність німих тварин вносило в його обійстя певний аромат, хоч він все тримав у вірцевій чистоті. Власне, це була одна з причин, чому він не знайшов собі життєву пару, залишився нежонатим, старим парубком, який, я про те знав, був закоханий до моєї Софії, але ніколи не проявляв свої почуття.

Ніч моя була довга-предовга. Думав, пригадував, аналізував, робив підсумки.

Знав, що Софія, перш за все, людина принципова, але також справедлива. Адже кінь має чотири ноги, і то спотикається. А людина – лише дві. Вірив, що все зважить, пробачить. Усвідомлював, що глибоко ранив її жіночу гордість, ніжне серце й душу. Не заслужила таку відплату, але нічого вернути не можу, як не можна примусити ріку текти в протилежний бік. Лихий мене попутав. Розумів, що за свою дурість, за втрату розуму, за лакомство, за гріх, за зраду треба платити. Второпав, що коли маєш щастя, не цінуєш його, а коли втрапиш, то годі плакати.

Потім спрямував думки на те, що буду сам робити. Залишатися у Юрка не хоті-

лось. Не звик до цього домашнього зоо, хоч і ми мали бернардина, якого Наталка, моя донька, назвала Бердим. Ця собака щодня водила до школи і зі школи наших дітей. Наталка, наче пішла в Юрка, бо теж любила все живе й рухливе. Та Софія дозволила лише одну собаку, яку їй подарував Юрко.

Так що у Юрка залишатись не хотілось, бо далеченько до фітнес-центру, хоч любив ходити пішки.

Пригадав свого свекра Мілана, який завжди ставився до мене, як до свого сина. Але що як він дасть перевагу рідній доньці?

Наступного дня зайшов за Міланом. Він уважно вислухав мене і дуже чудувався, що я признався.

– Пам'ятай, сину, чоловічий закон: заперечувати, заперечувати і заперечувати, або мовчати!

– А я думав, що щира правда її переконає. Знаєш: вилетіло з писка як сороці з-під хвоста.

– Софія пішла в матір. І вона, небіжка, була затята, як ослиця. Де ж ти тепер будеш жити?

– Не маю найменшої уяви, – кажу їй сам втрачаю надію, що він змилюється наді мною.

– Та залишайся у мене, – каже раптом, – місця досить. Якось переживемо цю «трагедію» чи «комедію»?

Свекор Мілан – вдівець, років десять, як померла його дружина, моя свекра. Був людина самостійна. Все умів зробити, бо мав золоті руки. Няньку біля себе не хотів мати. Софія рідко навідувалась, але часто телефонічно контролювала, інформувалась. Діти любили діда.

Він – пенсіонер, який не вмів сидіти, склавши руки. Був колись великим начальником у будівельній фірмі, йому завдячуємо за нашу, або тепер Софіїну квартиру. Та він перекваліфікувався на сторожа в одній недалекій фірмі. Вночі сторожив, а вдень – спав.

Я став у нього жити, дав мені ту кімнату, в якій ми, побравшись, жили, чекаючи нову квартиру. Ми, власне, майже не бачились. Я працював, аби забути те, що трапилось.

Крім інструктора плавання, по вечорам двічі на тиждень тренував добровільно, безплатно воднополістів. Позбирав п'ятнадцять підлітків, що вечорами тинялися під плотами, не знали до чого прикласти руки, свою енергію, нудилися, вигадували всілякі шаленства. Чотирнадцять хлопців – дві команди. П'ятнадцятий – Петрик, трохи старший, якого готував за свого асистента. Мені було жаль хлопців. Захопив їх спортом, навчив правил гри, дбав про їх здоровий фізичний розвиток, прищепив поняття дисципліни в усьому, бажання щось у житті доказати. Ставився до них, як до своїх дітей, слухав їх сповіді, мрії, надії, радив у незвичайних ситуаціях. Жалів, що свого сина спортом не зумів захопити, бо він над усе любив музику.

Велику підтримку мав від власника фітнес-центру, бо залучив до команди його сина, з яким батько не міг дати собі ради.

Моє власне життя ускладнилось. Розлука з Софією, дітьми, відсутність родинного середовища, порушення завживаного досі життєвого стилю, самотність засмучували мене, думки не давали спати. Мені бракував Наталчин сміх та плач, гучна Адрійкова музика, повчальний тон дружини, її великі каштанові очі, що вміли ніжно дивитись, її дотики, бракувало мені, навіть, моє ліжко, на якому звик спати, як борсук у норі, чи рідкісний брехіт Берниго.

Тепер сон не брав мене. Ночами дивився у темну нічну стелю Міланової їдальні,

в якій ми, побравшись, мали свої медові місяці, поки не дістали вимріяну квартиру. Кожна дрібничка нагадувала мені Софію, її радість, веселість, сміх, гумор, мудрість. Я був надміру щасливий тоді.

А тепер згадував, ятрив душу, каюся, дорікав собі, міркував, як покращити наші подружні стосунки. Дні минали, а нічого не мінялося. На мої телефони не відповідала, клала відразу слухавку. Почав сумніватися, чи справді кохала мене. У мою голову лізли всякі думки. Став сердитий, роздратований, не знаходив собі місця, проклинав, що досі такого ніколи не бувало, паскудницю Катерину.

Віра в покращання наших стосунків із Софією зникала як рання роса.

Усвідомив, що заплатив дуже високу ціну за свій необдуманий крок. Страждав, терпів як кінь, мучився, але нічого путнього не міг вигадати, аби ми помирились. Скільки разів вночі хотів викликати таксі й їхати додому, кинутися на коліна перед Софією, але все марне, бо знав, що вона б двері не відчинила.

На душі було мерзотно, огидно, паскудно, мучила совість, було соромно перед дружиною, яку кохав. Минув травень. Нічого не мінилось. Дітей не бачив, бо вони приходили тоді, коли я був на роботі. Мене почав мучити синдром порожньої кімнати. З Міланом ми теж майже не бачились. А коли він працював, цілий будинок топився в тиші. Ночі мої були безкінечно довгі, як російське «сейчас».

Пригадав раптом дитинство. Дорогих дідуся і бабусю, тітку Юлину, Юркову маму, бо її чоловіка Данила бачив рідко. Він щоранку їхав автобусом до міста, де працював, а вертався ввечері.

На думку чогось спало, як нас, мене і Юрка, мій дідусь вчив плавати у річці за селом. Річка, пам'ятаю, була чиста як сльоза. Дивишся до неї – і бачиш самісіньке дно, каміння, рибки великі і маленькі, як плавають. Навчив Юрка рибалити. Була це дивна ловля риб. Піймав, погладив і пустив до річки.

А мене навчив ловити раків. Як я любив їх ловити і їсти. Пригадую, як підспівував: «Рак, рак-неборак, Як ущипне, буде знак!» Ніколи не ущипнув. Ми об'їдалися раками, Юркова родина також, а коли набридали, то я їх давав охочим сусідам.

Тепер наша річка каламутна, забруднена хімікаліями, які вигубили наших раків-небораків дощенту. Та й риб стало обмаль.

Згадав те, як дідусь, що тоді працював учителем фізкультури у нашій новій великій школі, до якої ходили діти з навколишніх сіл, привчив мене до спорту. Вранці, перед сніданком, ми йшли спочатку бігати. Залежно від мого віку мінялася й траса. Привчив вмиватися холодною водою. Твердив, що якщо буду займатися спортом, виросте з мене здорова, міцна, а не генг'ява, як казали у селі, людина. Разом із спортом прищепив поняття дисципліни, за що вдячний йому буду до моєї смерті, яка, надіюся, ще далека.

Ще одна річ зійшла на думку, пов'язана із дідусем. Коли я закінчив основну школу в нашому селі Дубовому, збирався разом із Юрком продовжувати навчання у гімназії в місті, мій дідусь уже тоді був на пенсії, а бабуся – небіжкою, не витримало її серденько, мучило її ставлення доньки Зузки до села, до своїх батьків та до своєї дитини, тобто до мене, дідусь так звернувся до мене:

– Ти, Васильку, вже не дитина. Мусиш знати, хто твої батько й мати. Про батька ані я нічого не знаю, але твоя мати, яка тільки породила тебе і принесла немовля нам, була наша єдина донька Зузка.

Зузка ненавиділа село, коли була в твоїх роках, втекла до міста, застерігаючи нас, не шукати її. Десь після двох років вранці ми почули за дверима дитячий плач. Відчиняємо двері, – а на порозі лежить щось загорнуте у якусь плахтину. Внесли до хати. Розгортаємо, а там майже голе дитя й записка: «Це ваш внук Василько.

Виховуйте! Ми пішли до світу. Зузка.» Уявляєш собі, без прізвища, без Свідоцтва про народження, голодне й голе дитя.

Бабуся попросила сусідку Юлину Дубайову, якій тільки-но народився син Юрко, почати кормити і те наше немовля-бідолаху. Бабусі прийшлося їхати до міста й купити все необхідне для дитини. Так що тітка Юлина так трохи твоя мати, а Юрко твій трохи брат.

Потім стали думати, яке тобі дати прізвище, бо ми були вже в роках, аби мати дитину. Бабуся запропонувала назвати тебе Петричем, від мого імені Петро. Потім тебе і Юрка похрестили. Тітка Юлина твоя хресна мати. Як ми поминемось, звертайся до неї, вона добра душа. Зрозумів, Васильку, що я тобі сказав?

– Зрозумів, дідусю, зрозумів.

Завдяки дідусеві виросла із мене людина міцної будови тіла. Був здоровий, як карпатський бук. Не хворів, не споживав ніякі пігульки, не палив, не пив алкоголь. Час від часу, уже як студенти, з Юрком випивали по пляшці пива – це була наша норма, – вирішуючи глобальні проблеми людства, проблеми сучасного світу.

Тепер вже другий місяць, як моя ситуація кардинально змінилась. Моя душа стогнала, плакала, нездатна прийняти круту дійсність. Не раз понурювався до своїх чорних як смола, думок. Сам собі здавався зайвим на цьому світі, непотрібним, самотнім, як той пес, що гриз свій власний хвіст. Спробував щось читати, бо Софія привчила мене до книг, але мене нічого не цікавило. Спочатку думав, що, читаючи, засну, але безсоння було сильніше за моє бажання, і я почав ставитись до книг, як п'яниця до порожніх пляшок.

Від того травня я не знав, що таке сон. Чи знаєте ви, яка буває довга ніч, коли не спиться? Ночами думав, згадував, не мав спокою. А вранці вставав втомлений, психічно виснажений, душевно неспокійний, роздратований. Думки безкінечно працювали, наче якийсь агрегат, що мав додавати енергію, силу, але, на диво, він від мене брав, знесилював, ослаблював. Мусив припинити вранці бігати, бо не було сил, ставало важко дихати, став покашлювати, частіше озивався шлунок. Таке життя втрачало для мене смисл, не мало значення, ставало марним, непотрібним, порожнім. Ці зміни, певно, викликали стрес, до них приєднались депресивні стани. Моє тіло реагувало на ці неприємні стани. Постійно думав про дружину, про дітей, забув сміятися, радіти, ходив збентежений, стомлений, мовчазний, зморений, кволий.

Стало важко й ходити і я почав користуватися вперше міським транспортом.

Все частіше болів шлунок, аби не подразнювати його, краще не їв, але зате пив як верблюд воду. Апетит пропав, похудів. Послабився мій імунітет.

З Юрком зустрічались рідко. Цілий червень був дома, бо його мама вирішила, що треба білити. Батько був лівий до такої роботи, так що працю ділили мама з Юрком. Своє домашнє зоо довірив сусідці, яка робила це з радістю, бо іншого заняття не мала, була на пенсії, сама, бездітна, але добра душа. Вона допомагала й дядькові, коли померла його дружина. Юрко успадкував її доброту.

В кінці червня вернувся Юрко з села. Зайшов до фітнес-центру за Василем. Примітив, що Василь дуже змінився. Завжди був жвавий, моторний, хвилинку спокійно не посидів, мусив щось робити. Був змарнілий, зів'ялий і похудів, знеохочений, сидів як копа нещастя.

– Василю, ти дуже змінився, не подобаєшся мені. Що тебе болить? – розпитував стурбований Юрко.

– Що болить? Душа, Юрку, душа болить, – каже з вимушеною усмішкою.

– Василю, прошу тебе, сходи до терапевта, нехай зробить якісь аналізи. Не за-

недбовуй своє здоров'я, це найбільше багатство, яке маємо. Доки здоров'я служить, то чоловік не тужить.

– Я на початку квітня був на медогляді. Було все в порядку. Двічі на рік мусимо ним пройти.

– То було в квітні, а тепер кінець червня.

– Ага, а лікар випише мені жменя пігульок, з якими ані голодний не буду. Єдиний лікарський авторитет для мене – це ти, Юрку.

– Але порозумій, що без аналізів не можу тобі нічого порадити, допомогти.

– Ну, то не треба. Залишмо цю тему. Не бачу із даної ситуації жодного виходу, опускаються мої руки, відмовляються служити мені мої ноги, мені вже нічого не хочеться. Обнімає мене не Софія, а поганий настрій, безнадія, нехтї до всього. Нащо так жити, скажи Юрку? Думаю, як це все припинити.

– Василю, це – депресія, гарне слово з паскудним змістом. Це – хвороба. Треба негайно до лікаря!

– Не починай знову з тими лікарями. Краще піду. Бувай! – і поліз як рак додому, до Мілана.

Юрко пішов собі, стурбований і безрадний, бо не уявляв, як примусити Василя йти до лікаря.

Була гаряча липнева субота, час, коли Василь тренував своїх воднополістів. Тоді забував, що його мучило, був спокійний, коли їм водилося добре. Ще залишалося хвилин двадцять, як його покликав новий власник фітнес-центру. Мав з ним неприємну розмову, бо вимагав, аби воднополісти за користування басейном платили певну суму. Вони гостро посварилися.

Василь вернувся до басейну цілий червоний, як варений рак, злий, зворушений, тремтів, як осика. Хлопцям нічого не казав, не хотів їх роздратувати перед грою. Все більший простір надавав своєму асистентові Петрикові. Любив цього розумного, ввічливого й слухняного юнака.

Стояв на краю басейну, як раптом відчув страшний біль, аж потемніло в очах. Швидко виліз із води. Біль зігнув його дугою, спазми сильнішали, увесь тремтів, гарячий піт обіляв цілого, аж впав на підлогу на всю довжину й ширину, втративши свідомість.

Петрик помітив, що тренер виліз із води, не сказавши ані слова. Коли глянув вдруге – той нерухомо лежав на підлозі долілиць. Гра припинилась. Хлопці оточили тренера, зчинили крик, гвалт, бо не знали, що мають робити. Петрик вирішив кликати швидко допомогу. Хлопців послав додому, а сам взяв одяг тренера і чекав на допомогу. Нарешті прийшли, поклали на носилки на колесах і відвезли до машини. Петрик йшов із ними.

Лікар швидкої допомоги розпитував Петрика, хто цей непритомний. Петрик відповів, що Василь Петрич, їх тренер.

– Чи мав тренер якісь нервові зворушення? – питав далі.

– Здається, мав неприємну розмову із новим власником фітнес-центру, бо вернувся від нього злий, червоний, увесь тремтів. Взагалі став якийсь мовчазний, щось наче його непокоїло. Живе у свекра, мав якісь непорозуміння із дружиною. Більше нічого не знаю, але покличу свекра, маю його номер телефону, він, певно, знає більше про тренера.

– Він часто втрачав свідомість?

– Не знаю. Бачив вперше. Тоді покликав швидку допомогу.

– Молодець, добре зробив, – похвалив лікар хлопця. – Втрата людиною притомності супроводжується спадом діяльності серця та ослабленням дихання...

Уже не доказав, бо вже були в лікарні, тренера везли на відділення екстреної допомоги, переклали на ліжку.

– Хворий у непритомному стані, рефлекси відсутні, періодично з’являються су-доми, дихання нерівномірне, – повідомляв лікар швидкої допомоги.

Лікар наказав медсестрі, що прибігла з ординаторської, обкласти хворого грілками, бо цілий тремтів, насадити на обличчя кисневу маску; тримав його руку й рахував пульс, що був нерівномірний, пришвидшений, фонендоскоп прикладав на груди і слухав його серцебиття, потім пальцем підняв повіки, засвітив до них, побачивши, що білки були жовтуваті.

– Введіть, сестричко, кордіамін. Потім візьміть кров на аналіз.

Ці останні слова Василь, наче у сні чув, але протестувати не мав сили. Потім очунявся, перед очима мерехтіло щось біле, від чого було боляче очам. Заплющив очі, зціпив зуби, але почував себе страшенно виснажений, не міг поворухнути ані пальцями руки.

– Де я? Що трапилось? – питав із заплющеними очима.

– У лікарні. Не хвилюйтесь, все буде в порядку, – заспокоювала його медсестра. – Лежіть спокійно, відпочивайте.

– Ні, не хочу лікарню. Мені треба додому. Все біле мене страшенно втомлює, – прошепотів, наче вперте дитя. – Мені треба свіжого повітря, – хотів зняти кисневу маску, але на мав сили підняти руку.

Медсестрі здавалось, що він задрімав. Відчинила двері палати і виглянула. На лавиці сиділа старша збентежена людина, тримала на колінах ногавиці й сорочку, а на підлозі було чоловіче взуття.

– Вибачте, ви чекаєте пана Петрича?

– Так, так, що з ним трапилось?

– Ще діагноз лікар не встановив. Мені потрібні його деякі дані. Можете мені їх дати?

– Можу. – Мілан аж встав.

– Хвилиночку, – вона вернулась до палати, взяла лікарський лист і вийшла.

– Ім’я та прізвище: – Василь Петрич.

– Рік народження: чотирнадцятого серпня тисяча дев’ятсот вісімдесят два.

– Місце народження: село Дубове

– Професія: інструктор плавання у фітнес-центрі.

– Які хвороби перехворів?

– Наскільки мені відомо, то жодні, – відповів Мілан, свекор. Він змалку займався спортом, завжди був здоровий, як карпатський бук.

– Але він жалівся на шлунок.

– Так, так, шлунок... Щось, наче з’їв, що шлункові не смакувало.

– І часто це бувало? У лікаря був?

– Здається, що ні. Він не звик ходити по лікарях.

– Палив сигарети, пив алкоголь?

– Ні, ні. У рот не брав. Міг час від часу випити пляшку пива. Це була його норма.

– Добре, дякую, – сказала сестричка.

– Я маю чекати? Пустите його? – цікавився.

– Аналіз крові покаже. Прийде лікар і все вам пояснить.

Вона вернулась до палати.

Василь лежав блідий як стіна, важко дихав. Хотів знову встати, але медсестра не дозволила.

Прийшов лікар, у руках тримав якийсь папір, дав його медсестрі, та глянула й похитала головою.

– Пане Петричу, за останній час ви мали якісь нервові зворушення? – запитав лікар.

– Хіба це має якесь значення для мого стану здоров'я? – незадоволеним запитанням відповів Василь.

– Має, навіть дуже велике, – пояснив лікар. – Ваші очні білки пожовтіли. Маєте проблеми з печінкою?

– Я змалку займався спортом. Ніколи не хворів. До лікарів не ходив.

– Але жалілися на шлунок.

– Шлунок? Поболів і перестав.

– Ага. Але як дивлюсь на вас, на спортсмена не виглядаєте.

– Бо похудів? Втратив апетит. Але зате п'ю воду як верблюд. Пити воду важливо! А ще спати не сплю, бо пігульки не звик брати.

– Ваш аналіз крові не потішний. Підтвердив підвищену кількість лейкоцитів. Тепер вас відвезуть на онкологічне відділення. Там все вам пояснять відносно вашого діагнозу.

У Василевій думці з'явилося запитання: як же отак у плавках, босий кудись піду. Саме в той момент сестричка відчинила двері і ввійшов Мілан із одягом. Допоміг одягнути. Прийшов санітар із кріслом на колесах, посадив його, взяв від сестрички папку під пахву і повів Василя до іншої будови лікарні. Мілан ішов за ними. Коли дійшли на онкологію, Мілан подзвонив Софії, аби негайно прийшла до лікарні, бо Василь на онкології. Справи погані!

Процедура обстеження на онкології тривала досить довго. Мене ввели від Павла до Шавла. Мені здавалося, що пройшов усіма методами діагностики: я запам'ятовував назви на дверях, куди мене везли: Ультразвукове дослідження. Комп'ютерна томографія. Магнітно-резонансна томографія і т.д.

Нарешті все закінчилось. Лікар-онколог запросив нас, мене і Софію, вважаючи її мою дружиною, до свого кабінету. Ми посідали, як велів лікар.

Софія вперше за три місяці побачила Василя, не впізнавала, не вірила своїм очам, що це її законний чоловік, батько її дітей. Василь був блідий, худий, наче з хреста знятий, згорблений, покашлював, важко дихав, скоріше фучав, як дідусь, тремтів, погляд мав каламутний. Куди зникнув мій красень, милий серцю атлет, високий, стрункий, мускулистий, веселий, дотепний, усміхнений. Ні, це якийсь самозванець, а не мій чоловік!

Лікар відкашляв, аби звернув увагу присутніх до себе, і почав:

– Уже аналіз крові говорив про підвищену кількість лейкоцитів (білокрівців). Щоб вам було зрозуміліше: елементарною біологічною системою людини є клітина. Життєдіяльність клітини проявляється в обміні речовин, в їх безперервному самооновленні, розмноженні. Клітина складається з чотирьох частин, а саме ядро або хромосоми мають завдання передавати нащадкам спадкові ознаки і властивості, тобто так званий генетичний код. Скажіть, будь ласка, – звернувся лікар безпосередньо до Василя, – у вашій родині хтось хворів раком?

– Не пам'ятаю. Бабуся померла, бо її серденько не витримало далі. А дідусь потім пішов за нею. Обидва були в роках. Про якусь іншу родину ніколи не згадували.

– А ваші власні батьки? Батько, мати?

– Наші дороги розійшлися, коли я був ще немовлям, моя, так звана мати, була донькою дідуса й бабусі, лишила мене на їх порозі із запискою: «Виховуйте Василька, вашого внука, ми пішли до світу. Зузка.» Хворим міг бути лише батько.

– Гм, людина ніколи не знає, що дістане у спадок: майно або хворобу.

– Що таке хвороба рака? – питаю, бо до мене ще не доходить, що йдеться про мою власну хворобу.

– Неконтрольований ріст клітин, творення пухлин – метастаз, викликані стресом, між іншим, стрес – ворог людства сучасної доби, депресією та, головне, генетичним кодом. Ваш організм повен метастаз: від шлунка, печінки, легенів та, власне, нема органу, який би не був засягнутий. Ви, певно, погано харчувалися, кажете, що місяцями не спав, організм був вичерпаний, слабкий, не міг протидіяти.

Василь усвідомив, що лікар поклав ніж до його горла.

Застиглий, нерухомий, скам'янілий, наче святий за селом, німий з витріщеними очима слухав той страшний вирок. Чув слова, зміст яких не розумів, або не усвідомлював: «метастази...» «нутрощі...» «рак...» «у дуже занедбаному вигляді...»

Софія, аби на закричати від жаху, прикрила уста долонею, вона в ту мить, коли чула вирок лікаря, думала, що спить, це сниться їй, вона пробудиться – і все буде неправда, сон, який раптом забуде.

Василь довго дивився на лікаря-онколога, потім промовив:

– Як я порозумів, то жодного порятунку нема...

– Важко щось твердити. Існують три види допомоги: хірургічне втручання, коли хвороба тільки починається. У вашому випадку воно вже до уваги не приходить, занадто пізно. Далі: променева терапія та радіотерапія. У вас нутрощі засягнуті. Єдине, що би пропонував, – хіміотерапію, хоч вона має цілий ряд побічних ефектів, але може продовжити ваше життя.

– То скажіть мені, будь ласка, але відверто, скільки часу мені залишається? – вимогливо запитав Василь.

– Важко дати якусь вичерпну відповідь.

– А все-таки, скільки маю часу? – наполягав Василь.

– Пам'ятаю, були такі випадки, коли кінець був неминучий, але й такі, що хворий витримував місяць-два. Хвороба болісна, прогресуюча, біль пекучий, гнітючий, прямо-таки шалений. Слабкий організм не здатний витримати.

– Дякую, пане лікарю. Не потрібно лягати до лікарні?

– Ні, це ваша воля. Ми допомогти майже не можемо, хіба що подавати морфій, аби витримати той страшенний біль.

Василь встав, щоб попрощатись із лікарем. Софія приєдналася, мовчки і з жахом в очах дивилась на свого чоловіка.

– Не відкладайте хіміотерапію, – нагадав лікар.

– Добре, зрозумів. Дякую за вашу турботу, – подав йому свою тремтячу правницю. Софія повторила його жест.

Ми вийшли в коридор. Я ще обувся. Мілан запитливо дивився на нас. Але обидва мовчали, не мали слів. Нарешті озвалася Софія:

– Почекайте, я викличу таксі. Василь піде додому. Я хворого батька наших дітей не залишу самого, – виголосила впевнено.

Я глянув на неї, в моїх очах заросилось, а серце затремтіло сполохане від вдячності за її слова.

Василь подумав, що пощастило аж тоді, коли справа життя безнадійна й пропаща. Вперше за останній місяць слабо усміхнувся.

Відколи Василь вернувся, як птаха до свого гнізда, стало на його душі веселіше, приємніше, бо був нарешті в колі своєї родини, яку так цінував, як навчив його дорогий небіжчик дідусь. Подумав: життя має сенс тільки тоді, коли ти серед своїх рідних, близьких, тих, яких кохаєш, поважаєш, цінуєш над усе. Та ще додав: життя, як вокзал: хтось приїжджає, а хтось від'їжджає навіки.

Василь сидів у кімнаті в м'якому кріслі, прикутий страхом, відпочивав, вичерпаний дощенту за цілий день у лікарні, набирився сил, аби міг встати, включити

інтернет і пошукати відповіді на питання, які переганялись в думках, як коні на іподромі.

– Васильку, – звернулась дружина до чоловіка, ввійшовши до кімнати, – що тобі приготувати їсти, на що маєш смак, аби набрав сили.

– Дякую, я ситий, але якщо принесеш погар води, буду тобі дуже вдячний.

– Добре, принесу свіжий помаранчевий сок, – відповіла й пішла до кухні, готуючи ще овочевий салат, бо мусить щось їсти.

У Софіїному серці, побачивши Василя таким худорлявим, немічним, виснаженим, все змішалось, у голові скаламутилось, попереверталось, так що не знала: чи плакати, ридати, чи радіти, що нарешті він дома, біля неї. Вперше у своєму житті подумки проклінала хворобу і того, хто нагородив його тим нещастям, спотворюючи його міцного, мускулистого атлета, загартованого від хвороб, красивого, на її думку, привабливого, що так хвилював її серце, зробивши з нього немічного, кволого, як з хреста знятого, худорлявого, задиханого старця, що весь час покашлював. Йому ж всього тридцять п'ять років буде чотирнадцятого серпня. Чи доживе, бідолаха, до дня свого народження?

Глянула у вікно. Діти гралися на дворі. Вирішила ще подзвонити Юркові, сповістити страшну новину. Радилася, що має готувати йому їсти, аби набрав трохи сили.

Напившись соку, Василь зібрався своїми силами, встав, підійшов до стола з інтернетом, включив його..

Знайшов: «хвороби», «кров», «рак»...

З інтернету довідався, що «серце кормить тіло кров'ю, в серці всі наші почуття, воно оберігається ребрами». Далі: «Цар тіла – мозок, розум, думка. Розум – це очі душі. Коли очі сліпнуть, сліпне й душа. Душа – це те, що відрізняє людину від каменю». На щастя, мій розум діючий, а душа ще не сліпа, подумав Василь. Далі: «Кров виконує багато функцій. Складається з плазми, кров'яних платівок та клітин: еритроцитів (червоних клітин), лейкоцитів (білокрів'я), їх збільшення говорить про присутність рака в людському тілі», – про це говорив лікар, але я якось те все пропускав помімо свідомості..

«Клітина – елементарна біологічна система, що лежить в основі будови, розвитку організму». Про це щось пам'ятаю: «ядро або хромосоми мають роль передавати нащадкам спадкові ознаки і властивості, тобто генетичний код». Дякую, батьку, за твій щирий подарунок, подумав з сумом Василь, але не казав лікар, що «клітина генетичного коду творить абнормальні клітини або клітини-мутанти, що проявляється в: раптовому похудінні, втраті апетиту, хронічному кашлі.»

Читаю далі: «Крім генетичного коду, хворобу прискорюють: життєве середовище, стрес, шок, депресивні стани, невідповідне й нерегулярне харчування, стан психічного й фізичного розкладу тощо.» Це точно!

Це все правда. Саме це зі мною робилось, згадав Василь. Безнадія. Нервові збудження, неспокій, жаль, хвилювання та безсилля. На душі паскудно, не мав зрадити Софію, сам в усьому винний.

Хвороба рака ... Добре знав річкового рака, тварину з клешнями, що жив у чистих як сльоза, річках під корінням верб чи верболозу. Той рак був миролюбний, ніколи не ущипнув мене. Люди винищили цих раків і природа нагородила їх таким раком-однойменцем, який став пожирати людські нутроці. І я загину як рак на сонці.

Цей рак хитрий, підступний, сильний, ненаситний. Пацієнти на онкології твердили, що люди гинуть від того рака, як мухи восени.

Той мій рак жер, пожирав, тріскав, лопав, напихався, уминав, трошив мої нутрощі, аж чув, як він клацав зубами. Той рак нагадував мені кремлівського ненажеру, що проковтнув один півострів і не подавився ним, та гострить зуби на дальші чужі кусні землі.

Рак голодний, як вовк, що загризся до ягняти, зазіхає й на моє життя. Того рака треба називати людоджером – це його справжнє ім'я. Наситився моїм шлунком, поліз до печінки й далі пожирає легені, не дає мені дихати.

Він жере мене на сніданок, на обід, на вечерю, а вночі смакує, як солодкими тістечками.

Рак-людоджер – паскудник, смертельний ворог, нападсть, нічим його не налякаєш, він знає своє, поширює завойовану ним територію моїх нутрощів. Він нахабно, невідступно переслідує мене, як детектив свою жертву, відчувається паном, володарем моїх нутрощів. Як з ним боротися? Причепився до мене як реп'ях, жере, як іржа залізо.

Борсаюсь, страждаю, терплю, як кінь, а він радіє, що впіймав мене, впевнено почуває себе, як агресор на чужій території.

Це не тимчасове користування моїми нутрощами, він впевнено з'їсть мене дощенту, насмокчється моєю кров'ю, а я не в силі цьому заборонити. Не допоможе ані відвага колишнього спортсмена, ані твердоголовість, впертість. Нічого! А час маратоном біжить.

Моє життя висить на волосинці. Тепер уже знаю, що та, з гострою косою, стоїть за моїми плечима. Від неї не втечеш, не сховаєшся, не обдуриш її. Вона досконало знає свої обов'язки, свою справу. Моє життя безповоротно минає, біжить, як вода в річці. Хіба її зупиниш? А час? Час минає, як сіль у воді.

Раптом спало на думку: рак-людоджер не примусить мене лізти рачки перед ним! Мушу стимулювати свої сили і встигнути зробити те, що мушу.

Завтра мушу зайти до фітнес-центру і вияснити питання з воднополістами. Поговорити з Петриком, порадити, що має робити. А тому новому власникові кинути Заяву про розв'язання трудових відносин із фітнес-центром. Це – по-перше.

По-друге, переконати Софію відвезти дітей на дачу до колежанки, нехай не дивляться на мою кончину.

По-третє, примусити Софію дати чесне слово, що буде ходити з дітьми на лікарський огляд. Адже від мене могли успадкувати той нещасний генетичний код, бо, як казав лікар, хірургічний засяг може зберегти життя від тієї напасті.

По-четверте, перш ніж діти поїдуть, поговорити з Андрійком як батько з сином. Це також важливе!

По-п'яте, порадитись із Юрком відносно хіміотерапії. Запитати, чи зможе зі мною піти чи поїхати, бо, певно, в мене сил не вистачить до лікарні долізти. Найкраще подзвоню йому. Це слід зробити тоді, коли Софія поїде з дітьми до колежанки.

По-шосте, попрощатися з Міланом, сусідами.

По-сьоме, написати листи Софії та Юркові. Нехай з'єднають свою долю. Листи схвати в ліжку, помру, то знайдуть.

Здається, нічого не забув.

Василь звалився на ліжку і довго так лежав, виснажений втому, яка накопичилась за цілий день. Лежав без думок, почуттів, не мав сили ворухнути рукою аби глянути на годинник. Лежав і важко дихав. Все тіло страшенно боліло.

Мілан... Чув, як він говорив із Софією. Певно, приніс мої речі, але мені вони вже не потрібні, мав їх викинути, а не тягатися з ними. Чув, як Софія просила батька

посидіти хоч півгодини, аби Василь відпочив, бо був у фітнес-центрі, що виснажило його, тепер відпочиває.

Я трохи відпочив, як ввійшов до кімнати Мілан.

– Вітай, сину, як ся маєш? – Мілан хотів створити добрий настрій.

– Дякую, добре, краще ані не може бути, – відповів в тому ж тоні.

– Василю, – почав уже серйозно, присівши на краєчок дивана, на якому лежав я, – мене страшенно мерзить, що не звернув на тебе свою увагу. Ти зачинявся у кімнаті, а я це порозумів, що хочеш відпочити, не хочеш, щоб тебе турбували. Знав, що переживаєш розлуку із Софією, але ніколи не подумав, що все це переросло до стресу, депресії, що ти ночами не спав, не харчувався як слід. Бачились рідко. Йй-бо-гу, мерзить мене. Пробач, Васильку.

Не звинувачуй себе. Це не твоя вина, ані моя, до певної міри, хворобою нагородив мене мій власний батько.

Коли з Міланом попрощався, попросив Софію покликати Андрійка, одинадцятирічного сина. Говорити із Наталкою уже не міг, бо вткнувся обличчям до подушки і плакав, як мала дитина, від якої взяли улюблену іграшку.

Нарешті примусив себе встати, долізи як рак на четвереньках до ванної, роздягнувся, повмивався, вернувся до ліжка. На диво, заснув у ту ж хвилину, тільки-но доторкнувся до своєї колишньої подушки. Спав твердо, хропів, без снів, ніби вбитий. Ось що означає бути дома! Але опівночі пробудився. Поруч спала Софія.

Чув нестерпний біль у тілі, біль ниючий, гнітючий, виснажливий. Напився води з великого погара, що стояв на нічному столику біля ліжка. Софія не забула, подумав вдячно Василь.

Думки окупували мене. Тішився, що комори моєї пам'яті переповнені спогадами.

Попереду чекає мене розлука із життям. Моє життя – мить, всього тридцять п'ять років, до чотирнадцятого серпня не витримаю. Це занадто мало для справжнього життя, тоді як для смерті маю цілу вічність. Не судилася мені довга доля. Прожив півжиття – й досить, збирайся в дорогу, звідки нема вороття.

Кожну смерть вважаю лютою, думав Василь, небажаною, безглуздою, жакливою, непідкупною, фатальною, сумною, жалібною. Та коли помирає стара людина, яка прожила довге життя, кажуть, що вона вмерла природною смертю, бо вічно не може жити ніхто, такий природний закон. Старе вмирає, аби почало жити нове, молоде.

Та коли помирає молода особа, перед якою ще лише відчиняються двері до справжнього життя, смерть називається трагічною, передчасною, несправедливою.

Рак-люджер жене мене в могилу. Не побачу вже, як виростають мої діти, яку оберуть професією, не побачу їх дорослими з власними родинами, не буду гратись, як дідусь, із внуками. Раптом спало на думку: травень пахнув бузком, червень – суніцями, черешнями, липень – квітом липи, а початок серпня – смертю.

Відчиняю імагінарні двері навстіж до моїх спогадів, бо людина все, що бачила, пережила, відчула, сховала десь у своєму мозку.

Пам'ять воскресила хвилюючі дитячі роки, які проходили разом із Юрком, разом починали ходити, пізнавати довколишній світ. Згадав наймиліших людей свого дитинства: дідуся, бабусю, тітку Юліну, Юркову маму, як бабуся розповідала мені казки.

Пригадав, як дідусь привчав мене щоранку бігати, вмиватися холодною водою, як ходили влітку на туристичні походи ми троє: дідусь, я і Юрко.

Потім згадав студентські роки, як зустрів Софію і вже не хотілось її ані пустити на свої лекції, бо вчилися на різних факультетах. Я не уявляв свого життя без неї. Як ми нарешті закінчили факультети і відразу побралися. Юрко був її свідок, а мені свідчила Софіїна колежанка Настя, та, до котрої збиралась їхати на канікули, але я завадив тому.

Пізніше народились наші діти: спочатку Андрійко, а потім Наталка. Це були найщасливіші хвилини мого життя.

Дома відчуваю у душі якусь незаслужену розкіш та благодать. Думки не мучили, не катували мене. Були інші, було спокійніше, хоч усвідомлював, що мене чекає, змушений був змиритися з тим, яку долю успадкував. Сам її не вибрав, вона, доля, догнала мене, вчепилася, як кліщ, і тримається міцно. Долю не обдуриш. Що мене завжди турбувало, це те, що я в житті не міг вживати слова «мама», «матуся», «мамонько» чи «тату», «татусю». Мені було страшенно жаль, коли в школі діти хвалились своїми родичами, а я їх не мав. Мусив мовчати.

Завтра, завтра... Треба обов'язково зайти до фітнес-центру. Вияснити справу із воднополістами та новим власником, що мені нагадував Бада Спенсера, італійського актора. Власник був могутній тілом, але порожній духом.

Наша зустріч була неприємною. Він був незадоволений, що до його фітнески викликали швидку допомогу – це дуже погана реклама, – казав. А далі: всі мусять платити за користування моїм басейном. Я терпіти жодну самодіяльність не буду.

Я кинув йому мою Заяву про розв'язання трудових відносин із фітнес-центром й гримнув дверима.

Вернувся додому, бо мої нерви – натягнута струна. Софії повідомив, що з цієї миті я – безробітний, ледар, що висить на її шиї, як омело на дереві.

Ще віддав їй свої заощадження, бо мені вже нічого не треба, а їй, хоч і небагато, але зійдуться, бо діти ростуть, мов із води.

З Юрком, який щойно прийшов знову на відвідини, не очікуючи таких наслідків, домовився, щоб він відвіз мене до онкології на хіміотерапію. Юрко пообіцяв взяти таксі і приїхати за мною, хоч би з неба падали циганські діти, замість дощу, так колись казали.

– Хіміотерапія, – пояснював Юрко, – лікування хімічними препаратами, що діють специфічно на збудників захворювань, що атакують клітини рака, метастази, що забороняють їм поширюватися. Але одночасно вона впливає і на здорові клітини і можуть тому викликати побічні впливи (як правило, випадання волосся, нудоту, підвищення температури, потіння). – Одним словом, – заперечую Юркові, – pomoже, як мертвому кадило.

– Ти не лякайся. До твоєї жили вткнуться іглю і на протязі десяти хвилин будуть до тебе пумпувати рідину, яка для пухлини не буде приємна, – пояснював мій майже брат.

– Ти знаєш, що не переносу жодні іглю в моєму тілі.

– Василю, ти не дитина, мусиш витримати. Може, саме це трохи продовжить твоє життя, – заспокоював його Юрко.

Софія, почувши, що збираюся на онкологію, запропонувала, що і вона поїде.

– Ні, – рішуче заперечив Василь, – ти, дорогенька, поїдеш з дітьми на дачу, відвезеш їх, бо я не хочу, аби вони бачили мене в такому неприязному, незграбному, неспроможному стані.

Наступного дня лікар-онколог уже чекав нас, бо Юрко, певно, заздалегідь подзвонив, що сьогодні Василя Петрича привезе на хіміотерапію.

Процедура, мушу підкреслити, не була з приємних. Ноги тремтять, ледь вихо-

джу із амбулаторії. Юрко підхопив мене під пахву і повів до таксі. Відвіз додому. Почуваю себе значно гірше. Сидіти в кріслі погано, бо нудить. Юрко повів мене до ліжка. Лежу й чекаю на наслідки хіміотерапії, мов на незваного гостя.

Юрко намагався розрадити мене, про щось розповідав, але, на диво, я не був на цей раз уважним слухачем, до мене не доходили його слова. У моїй голові гуло, наче грала капела Рінго Старра. В устах сухо, наче в пустелі. Приніс воду і сік. Навпився, почало нудити. Ледве сів, хотів йти до ванної. Був слабкий, як муха. Купався у власному соку. Юрко підхопив мене під пахву і майже ніс мене до ванної. Порадив освіжитися під душем, міцно тримаючи мене. Стало значно краще. Але страшений біль панував далі й весь час жорстокіше. Якось повтирав мене й поніс до ліжка.

На хіміотерапію повіз Юрко Василя і вдруге. Пощастило і на цей раз, бо Софія поїхала до Насті. Дзвонив Андрійко й просив маму привезти йому його гітару, а Наталка – щось читати та якісь настільні ігри. Софія боялась лишити Василя самого та одночасно хотіла задовільнити дітей. Юрко переконав її, що він Василя не лишить самого, вона може спокійно поїхати.

Після другої хіміотерапії Василь лежав блідий як смерть. Побічні ефекти були ще гірші, як вперше. Тіло страшенно боліло, нудило, лихоманило ним, на тілі з'явилися синці. Трохи полегшувалось на годинку, коли Юрко заводив до жили морфій.

Його чорне шовковисте хвилясте волосся зникло. Шептав Юркові: мудре волосся залишило мою дурну голову, яка нагадувала тепер блискуче коліно.

Моя смерть, думав Василь, бо говорити сил не було, – неминуча, проклята, чорна, неблаганна. Від смерті нема ліків. Страх смерті страшніший за саму смерть. Смерть нікого не жаліє.

Звідки здоровому знати, що таке хвороба? Доброї хвороби не буває. Хвороба приходить швидко, а відходить, у моєму випадку, теж швидко. Як не приховуй хворобу, смерть її прозрадить.

Роки протекли, як гірська вода в потічках. Правду кажуть: старість – не радість, а смерть – не весілля.

Смерть – це кончина, кінець, крапка, за якими нема продовження. Для мене «потім» вже не існує. Смерть – це межа, за якою вже нема нічого: ні завтра, ні після-завтра, о тиждень, о місяць, о рік, немає майбутнього, а сучасне страшенно швидко звужується, наближається до свого фінішу.

Та смерть – не тільки жаль прощання, але й радість визволення від страждання, мук, мордування.

Моя смерть не жартує зі мною. Однією ногою уже стою в глибокій ямі, в домо-вині.

Рак-людоджер переміг, торжествує. Нема порятунку. Софія... Чи ще узрію її?

До спальні нечутно ввійшов Барни. Став біля ліжка. Поклав свої великі лапи та голову на мої ноги. Дивився на мене великими сумними очима хвилин п'ять. Потім опустив лапи і пішов геть.

– Що це мало означати? – дивувався Юрко.

– Прийшов попрощатися. Сьогодні який день?

– Другого серпня, Василю, відпочивай.

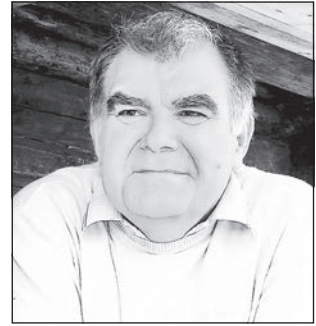
Юрко пішов до кухні. Василь раптом почув, як хтось шепнув до його вуха: - Ходімо, Василю, мені вже набридло чекати!

Відчував, як його тіло починає терпнути, як втікають, прощаються його сили разом із болем. Відкриті очі раптом застигли.

Юрко налякався. Сів на краєчок ліжка, доторкнувся до руки – була холодна. Рукою тоді прикрив вічка. Виглядав, наче спав. Поцілував його, як брата, встав і підчинив вікно. Кажуть, треба випустити душу на волю.

Петро ХОДАНИЧ

Мої покровителі, або Як не вірити в повір'я

Народився я пополуdnі в хаті діда Данила, по-сільському Данка. Був четвер місяця червня року Божого, коли Другій світовій війні минав шостий рік. Уже за нового часу було прийнято Конституцію України, отож щоразу мене вітають з Днем Конституції, а як хто згадає, то й з днем народження. У закарпатських лемківських селах повелося: тільки дитина дасть голос, баба-повитуха на зап'ясток – червону нитку, і вже ніхто дівкаві не наврочить, а щоб воно кудись приліпилося, то бабця йому в ручку щось тицьне. Кажуть, допомагає. Бабуся Юля згадувала, що повитуха мені тицьнула в руку якийсь папірець. Звідки вона його добула у сільській хаті по війні, не відомо, є припущення, що тут була одна з податкових квитанцій, яких у ті часи надходило чимало, але мені таки було наврочено – папір повів мене по життю.

Потім мене хрестили в православній церкві. Ще за два роки до мого народження була греко-католицькою, але з волі кремлівських мудрагелів передана під крило московського патріархату, а священника відправлено до Сибіру валяти ліс. Тому в метриках старші родичі хрещені як греко-католики, а ми з братом – уже народ православний. Втім, досі на нашій сільській церкві хрест греко-католицький, а громада – православна. Вірні московській вірі батюшки не раз намагалися зібратися на церковну вежу повернути нижнє рамено хреста наскосяк – по-московському, та вірники нагадували, що мурували церкву їх пра-пра-пра за власні крейцери, коли про московське єдиновіріє ніхто й не чув. Отож з храмом як у нашій милій Україні: хтось мурує, а хтось керує. Головне – до керма дотягнутися.

Коли малим почав я розмальовувати книжки, а частенько то були молитовники, бабуся й згадала про той папірець від повитухи. Десь у четвертому класі мене потягнуло на поезію. Мама і сказала – слово дитину поведе.

Бабуся Юля згадувала, як за п'ять років до мого народження у село приїхав Павло Тичина, а її кум Штефан грав для нього на скрипці. Павло Григорович читав у школі вірші, а ще просив учителя Іванча зняти зі стіни ікону Матері Божої і повісити на те місце портрети товариша Сталіна або ж Тараса Шевченка. Повісили про всяк випадок обох.

Сталін мені запам'ятався своїм величезним бронзовим чоботом. А було так. За рік до школи бабуся навчили мене писати й читати. Як винагороду було вряджено мене з вуйком Юрком до Ужгорода, де він, курсант міліцейської школи, проходив практику. Обідали у ресторані «Київ» утрюх – я, вуйко і гарна, дуже гарна панянка, вуйко весь час торкався її руки і називав то Марусечка, то Марічка, то Марієчка. Зрозуміло, хто тут третій зайвий. Я залишив залюблену пару і вирішив прогулятися містом. Вуйко, здається, навіть зрадів, але не заблудитися! Легінь при грошах – батько дав на дорогу десять рублів, вуйко ще тицьнув троячку! Купив морозиво, випив три склянки газировки, двічі виміряв кроками залізний міст через річку Уж, а тут дивлюся – на тому березі вознісся серед корчів і квітів величезний чоловік у військовому френчі. Такого я ще не бачив. Як було не залізи на постамент, а ножиська у чоловіка як стілець. Я й присів на його розігрітий на сонці чобіт. І тут невідь звідки бравий міліціонер. Мене відразу було доправлено у міліцію. Це був мій перший арешт. Другого не було, але розумні люди кажуть, що від біди і тюрми нічого зарікатися. Дехто з друзів після доброї чарки, згадуючи цей факт, визнає мене жертвою сталінізму.

Коли я прийшов у перший клас, то на стіні залишився тільки Кобзар. Доля більш прихильна до поетів, ніж до вусатих політиків. Вчителі розповідали про відвідини Тичиною школи, журналісти розкопали в щоденниках поета і запис про моє село, але все те меркло після розповідей бабусі, як Тичина витирив сльози, слухаючи новти її кума.

Коли я пішов у шостий клас, у село приїхав Степан Баконі, був такий в Ужгороді дивовижний педагог, відібрав зі шкільної виставки кілька моїх малюнків і запропонував відвідувати студію образотворчого мистецтва. Мама сказала, що «дітвак загубиться у місті», батько натомість – хай спробує, бо годі белеїв ганяти, бабуся згадала про той папірчик від повитухи і мовила: ясно як день Божий. Вже по роках, коли мене носило між літературою і мистецтвом, вона мудро зауважила, що два волики у борозні добре, але орач завжди один, то я мав би визначитися.

А що було визначатися, коли після закінчення художнього училища сам викладач скульптури, випускник Празької академії мистецтв Іван Іванович Гарапко написав рекомендацію для вступу в художній інститут. З тим рекомендаційним листом гордо, як колись Д'Артаньян до Парижа, в'їхав я до славного Києва. Я не вступив у білку, як мій французький ровесник, не загубив листа, але щоб стати скульптором і тесати з каменю вождів, не вистачило якогось одного прохідного бала. Не знаю, що сказала б моя бабуся, бо вона вже молилася за мене у світі кращому, а Іван Іванович стоїчно заявив, що це непорозуміння.

Між тим, мене запроторили до війська. Замполіти нас лякали НАТО, офіцери навчали рити окопи, підбивати з гранатомета танки і вистрілювати до ноги ворожу піхоту. Країна, в якій нам довелося жити, завжди шукала ворогів, але це називалося – *допомогою братнім народам*. Так допомагали братньому угорському народу у 1956 році, потім були танки у Празі. За часів мого воякування кремлівські небожители взялися захищати Суецький канал! О, це була допомога братському єгипетському народу. Ото ж одного дня нас, вояків-гранатометників, фотографували, нашвидку виписували відповідні документи для відправки в Єгипет, бо танки Бен Гуріона вже дісталися Суецького каналу. У повній бойовій готовності ми чекали посадку в транспортний військовий літак. Аж тут – *відбій!* Війна на берегах Суецького каналу пригасла.

А тут і щастя привалило – запропонували створити алею героїв Радянського Союзу рідної дивізії. Ліпити і відливати у бетоні портрети моїх давно загиблих у боях ровесників було справжньою насолодою. Навідувалися в майстерню зі штабу замполіти, приходив і генерал, командир дивізії. Настанови прості й зрозумілі – «Нікаской идеологической промашки!». Про це щоразу нагадував і замполіт з агрономічним прізвищем Теплицький, що опікувався проектом.

Я старався і згадував, як свого часу дав *ідеологічну промашку* мій покровитель Іван Іванович.

А було так. За часів Чехословаччини він спеціалізувався на постатях красунь і хлопчиків-пісунів для фронтанів. По війні Іван Іванович був єдиним професійним скульптором в Ужгороді. Час був лихий, кожного могли забрати серед ночі. Отак люди у військових строях і увійшли до його хати. Жінка у плач, а тут старший і каже, що потрібна негайна допомога Івана Івановича. При транспортуванні пошкоджена рука товариша Леніна, потрібно негайно реставрувати бетонну руку вождя, бо завтра 7 листопада, а це день революції і відкриття пам'ятника в райцентрі. П'ять хвилин на збори і в машину, бо їхати добру сотню кілометрів. Іван Іванович кинув у портфель такі-сякі інструменти. Приїхали. Ніч, йде дощ, замість електрики фари військових штудербеккерів. Монумент вождя накрито військовим брезентом. Ай ай, на місці правої руки тільки культя у вигляді металевого стержня. Звичайно, тут не до бетону, спробуємо обійтися гіпсом. Секретар райкому, начальник міліції, військові готові на ангельських крилах допомогти скульптору. Привезли місячний запас гіпсу з райлікарні і госпіталю.

Дощ перішив немилосердно, реставрація руки вождя нагадувала операційну – зняли брезент з потрошеного місця – тої культі. Образ вождя для Івана Івановича був новим, але на роздуми часу не було. Для вірності образу принесли ілюстрацію картини з Леніним на броньовику. Там вождь рішуче затис кепку в руці. Отак і вчинемо! Іван Іванович таки постарався, під світлом фар вчасно довершив руку і кепку, коли небо почало сиріти і дощ потроху притих, ще теплий гіпс покрили шаром фарби «під бронзу». Все! Брезентове покривало опустили вниз до п'єдесталу. Щастю не було меж, в райкомі розпили пляшку коньяку, так-сяк закусили, і на мітинг. Штани Івана Івановича у гіпсі, але того за трибуною не видно. Проїшов і дощ. Колони з портретами вождів, червоні прапори, революційні здравиці, на трибуні високе начальство й Іван Іванович. Трудящі прагнуть побачити статую вождя. Секретар райкому і начальник військкомату стягують покривало. Почесна варта тричі бахнула в небо залпами з карабінів. Ленін з кепкою в руці показує народу, куди йому рухатися. Освітлений думкою вождя народ мав би прокричати «Ура!», а тут – гоголівська тиша. Виявилося, на голові вождя така ж сама кепка, яку уночі так натхненно учинив Іван Іванович!

Зрозуміло, що на тому кар'єра скульптора-вождиста для Івана Івановича закінчилася, тому всі надії покладав на учнів. Отож після армії Іван Іванович написав мені ще одного рекомендаційного листа. Але сталося, на той час я встиг скласти іспити в Літературний інститут. Іван Іванович заспокоївся тільки тоді, як подарував йому свою першу книжку. Він дуже тішився, коли мене було прийнято в Спілку письменників, але, помітивши мою схильність до виведення образів художників, зауважив, що у цій темі нічого цікавого нема, особливо якщо писати про скульпторів.

Я це знаю, бо й сам тешу з дерева скульптури.

Міг би й комусь написати рекомендаційного листа, тільки не пишу, бо то невдячна справа. Нинішню молоді вже зустрічають у цьому світі не хитрі баби-повитухи, а серйозні люди в білих халатах, і що вони можуть вкласти дитинчаті в ручку, коли все довкола в палаті блищить? Муха, й та розчухнеться.

Аж тут мене кличуть за хресного. Дитя гарне, чорними очками блим-блیم, мов, хто такий? А дід похресниці з моєї рідної Турянської долини, отут я і згадав бабину приповідку. І затис дитячій долонці папірця білого. Воно вирросло і давай писати то вірші, то прозу. І нічого, виходить.

Отож, як не вірити в прикмети?

Моя загура, моя зажура

По-закарпатськи хобі звучить як загура. Тому моя бабуся про сусіду Івана, який звідусіль привозив череп'яні люльки-піпи і до нестями пихкав міцним самосадам, казала – така у нього загура, а коли він часом перепивав сливовиці, говорила – така у Івана зажура. А від загурси до зажури один крок. Тоді я ще на знав, що бабуся як у воду дивилася.

У шкільні роки найбільшою загурою було виготовлення пістолів. Головне роздобути шмат міцної тоненької металевої трубки. А там вже легше. Руків'я з дубової дошки, заклепки, стяжки, бойок. Моя зброя користувалася пошаною, аж допоки у сьомому класі при випробуваннях не розірвало один з пістолів. Пам'ять залишилася на моїй правиці. А то вже зажура.

Коли я отримав у видавництві свою першу книжку, пішов до свого учителя з різьбярства Свиди. Василь Іванович нещодавно одержав Шевченківську премію, ми з ним і склянку вина за те пережили, ото буде йому дарунок.

– Дуже добру загуру ти собі обрав, – сказав метр різьбярства, гортаючи «Тиждень у горах», він був моїм земляком, лемком і та його «загура» як медом по серцю. – Художник мусить мати загуру, бо сидіти у майстерні теж набридає. А так хочеш різьби, а хочеш пописуй. Кращого і не придумаєш.

Я їй пописував. Мудрий наставник охоче читав мої писання, особливо йому подобалися оповідання про художників. Він весь час випитував, а про кого це я так? Я відповідав, що це художній образ, вигадка, але він тільки хитро усміхався у вуса. Коли в одному оповіданні я описав, як художник шукає природу з особливо виразними руками, то він упевнено сказав, що це твір про Федора Манайла. Я здивувався. О, у Манайла руки покриті поліартритом. Я не став його розчаровувати. Часом Василь Іванович нагадував, що я таки дипломований художник і маю насамперед дбати про різьбярство, і воно вимагає часу, а писання, – воно як, сів і пиши собі. Загура. Як заперечиш, писання непомітно перетворилося у зажуру і з неї ніколи не вийти, бо слово, як і оковита, не відпускає.

Якось після закінчення інституту покликали в рідне училище прикладного мистецтва. Директор і каже.

– Ось тобі курс. Веди і приглядайся. Вважай, що педагогіка – це хобі.

Ага, а що воно загура чи зажура? Я згодився. І незчувся як мене понесло. З училища запросили в інститут читати курс літератури, то яке тут хобі? Заграло уже письменницьке самолюбство – студенти повинні знати літературу! Отож довелося мені захищати кандидатську дисертацію, писати статті, доповіді, рецензії, читати лекції, проводити семінари. Мій науковий керівник професор Гамоннай, читаючи мої педагогічні писання, говорив, от бачиш як воно у тебе ловко виходить, бо письменник, а то як всякі фізики-хіміки понаписують, хоч товмача клич. Василь Васильович замолоду мав хобі – грав на скрипці, згодом слух підупав, залишилися тільки спомини про мелодії Моцарта й Шуберта та стара скрипка у лакованому горіховому футлярі, підбитому червоним сап'яном. Він волів навчити грі й мене, але Бог милував, не давши мені музичного слуху. Отож з нагоди восьмидесятиліття я вирізьбив статуетку старого скрипаля.

– Яке у тебе гарне хобі, – сказав професор, бо куди вже вченому мужу вживати архаїзм моєї бабці – загура.

Отак і живу. Коли голова просвітлиє від лекцій, семінарів, іспитів і всякої педагогічної мудрості, сідаю за стіл і тішуся словом. Як слів не вистачає, йду у робітню, дістаю кавалок дерева, беру долота й починаю різьбити.

Отут би й мою розумну бабусю запитати – де моя загура, а де зажура.

Рядок у біографії

Чимало письменників полюбують малювати. Звичайно, професійні митці, це вже інший світ. Йдеться про автодидактів, це колоритне слово означає – митець без фахової освіти. Запровадив термін у мистецькому середовищі Ужгорода С. М., який опікувався у Спільці художників організацією виставок.

Одним з таких автодидактів був незабутній автор дитячих творів. Він полюбляв їздити з художниками на пленери, пробував виставляти свої твори на виставках, але його полотна, хоча у виставках було чимало друзів, жодного разу не отримали одноставного «за» журі. Малярські амбіції автодидакт компенсував тим, що регулярно вивішував свої малювання у приміщенні Спільки письменників. Звичайно, що його роззяцьковані пейзажі письменницька братія хвалила. Творчі люди люблять сипати похвалу тому, що не стоїть поперек їх дороги. Щедра душа, він часом дарував золотоустам свої шедеври з неодмінною віршованою присвятою на звороті. Гонораром було миле застілля у ресторані «Верховина», колись називався «Корона», – улюблене місце відпочинку ужгородської богемі ще з чехословацьких часів, а згодом так званого застійного періоду. Це була епоха застою, а водночас пристойних гонорарів за кожен написаний поетичний рядок, замовлену картину чи бюст безсмертного вождя світового пролетаріату.

Наш автодидакт мав гарні зв'язки з керівництвом Художфонду, то мав можливість купувати в закритому для публіки магазині розкішні рами, в які і вправляти свої шедеври. Твори виконувалися на стандартних так званих худфондівських картонах і «репінських полотнах», що були найкращою льняною тканиною, її видавали тільки класикам. Щоліта наш автодидакт відпочивав на творчих базах у Криму, на Кавказі, чи у латвійській Дзінтарі, де творив чергову книгу для дівчорі. Отак, у думках над милозвучними римами, він намалював і кілька пейзажів з дюнами і сірими хвилями Балтики. А ще привіз кілька вишуканих рам зі справжньою позолотою. Звичайно, потайки сподівався, що в такій розкоші хоча б один з його краєвидів, це вам не гори і потічки, які всім набридли на художніх виставках, це нове, це мариністика, твір мусить підкорити черстві серця членів журі. І нарешті у творчій біографії буде дописано скромний рядок – «живописець, учасник художніх виставок». На силі слова він добре знався. Отож одна з робіт автодидакта в очікуванні виставки була експонована в приміщенні Спілки письменників. Звичайно, що вухо митця тішила похвала з уст поетів і прозаїків, усі неодмінно звертали увагу й на дорогоцінну раму. Але як не старалася пишуча братія, жоден не отримав у подарунок картину з дюнами, соснами і сірим морем до небокраю.

Аж тут приходить стривожений організатор виставок С. М. і звертається до нашого спілчанського бухгалтера.

– Тут така справа, пане-товаришу Василю. Не знаю, як вам і сказати.

– Я слухаю.

– Тільки що подзвонили зверху, – підняв догори вказівного пальця С. М. – Мусимо терміново підготувати дарунок для угорського посла. Антон Кашшай згодився задля такої промоції дати свою картину. Але біда з рамою. В майстернях Художфонду нема порядного багету. В обкомі сказали негайно поміняти раму. Ото ж я прошу піти назустріч. Ото ми згадали, що у вас є пристойна, як для посла, рама.

Перст С. М. був направлений на картину дитячого письменника.

С. М. умів переконувати. Врешті пейзаж з дюнами і морем було вийнято з рами і вже без неї повішено той самий гвіздок на стіні. Незабаром чорна обкомівська волга повезла кашшайівський пейзаж в рамі нашого автодидакта до Чопа на зустріч зарубіжного гостя.

Бухгалтер отямився і зрозумів, що його таки ошукали, але що робити? Пропажу помітили відразу. Дитячий письменник, звичайно, звинуватив у всьому бухгалтера, той неборака, значучи вередливу письменницьку натуру, всіляко відхараскувався. Тоді підозри впали на тихого кур'єра і пічника, який забезпечував пишучу братію вином. Були підозри й на голову спілки, але у того було залізне алібі, на момент пропажі він лікував радикуліт у літфондівській лікарні. Тема пропажі позолоченої рами надовго запанувала у письменницькому середовищі. Особливо тішилися гумористи, вони творили неймовірні побрехеньки про цінність живопису свого колеги. Ці історії доброзичливці передавали й постраждалому. Це ще більше обурювало його. Врешті, він заявив, що подасть до суду і справедливості таки восторжествує. Як це зробити, він добре знає, бо був так званим народним засідателем у міському суді.

Нешасний бухгалтер зрозумів, що запахло смаженим. Сказати правду не наважувався, натомість попросив С. М., який уже знав про події у сусідній спілці, промовчати, бо обоє стануть перед судом. Помилуй Боже, ще втягнуть у справу обком, який і не здогадується про історію з рамою. Вигадливий С. М. і підказав думку, мов ненароком було залишено на ніч привідкрите вікно, певно ж, у приміщенні заліз злодій. Виглядало неправдоподібно, бо на вікнах були решітки, і треба було бути вже геть струнким, щоб пролізти крізь неї.

Дитячий письменник, як і його літературні герої, любив чудеса. Він відразу повірив у сказане бухгалтером припущення. Злодії, певно ж злодії! Вже наступного дня він, зустрівши організатора виставок, який саме формував твори до осіннього художнього вернісажу, довірливо сказав, що злодії залізли в приміщення спілки і

намагалися викрасти його картину з дюнами і морем, це бомбезне полотно, мариністика, це новий штрих у крайовому живописі.

– Ой, то не та картина, що висіла у кімнаті бухгалтера.

– Ви її бачили? І ви зрозуміли, що це за твір!

– Та певне. То велика шкода.

– Не кажіть! Я не можу отямитися!. Але, і це саме той зі щасливих випадків я встиг намалювати два варіанти картини. І, мабуть, таки запропоную твір на розгляд виставкому.

– О, це дуже розумно! – вигукнув С. М.

І він не залишився у боржниках. С. М. поступив достойно – переконав виставком у таланті нашого автодидакта, і пейзаж з дюнами, соснами і хвилями Балтики на задньому плані зайняв своє достойне місце в експозиції осінньої виставки. А у творчій біографії письменника появився ще один рядок («живописець, учасник художніх виставок»).

33 копійки гонорару

У часи так званого застою, як працював я у Худфонді, художніми виставками опікувалася Спілка художників. Займався комплектацією виставок С. М., хороший пейзажист, людина пунктуальна, що рідко трапляється серед творчого люду. Якось із чергової виставки у Києві не повернулася одна з моїх робіт, – рельєф у дереві. Позаяк твори з виставок часто закуповувало Міністерство культури для поповнення фондів музеїв, то я зрадів – буде гонорар.

– Таки закупили? – питаю в С. М.

– Та-аа, – знітився він. – Але порадую вас! Вашу роботу вподобав сам, – і називає якогось діяча з мінкультури. – Одне слово, розумієте, мусимо підтримувати зв'язки.

– Але...

– Ви повинні гордитися, що саме ваша робота потрапила у такі руки! – натхненно говорив С. М.

– Вимагаю гонорару, – наполягав я, хоч, зрозуміло, шукати правди – марна справа.

– Гарзд, – відповів С. М. – Я вам поставлю каву.

– Але з погарчиком вина!

Я не йняв віри, кави від С. М. було годі комусь сподіватися.

Отож, ми подалися у найближчу винарню («Закарпатські вина»), що на Корзо (вулиця тоді ще носила ім'я Суворова, який до Ужгорода ніякого стосунку не мав). Біля ошадкаси С. М. каже.

– Почекайте, я зніму гроші.

Я ледь не розсміявся, натомість чемно розглядав вітрини з добрих півгодини, поки С. М. вистоював у черзі за грошима.

– Буде файна гостина? – сказав я, побачивши, як С. М. дбайливо кладе в гаманець червону десятку з портретом вождя з козиною борідкою.

На його обличчі засяяла награна усмішка.

... Пили каву і хороше середнянське. Кава коштувала 9 копійок, склянка вина – 24, отож, прикинув я, мій гонорар непоганий – 33 копійки за рельєф у дереві. Звичайно, попросив купити ще по скляночці, буває ж таке, С. М. погодився. Вино розв'язує язики. Мій візаві розговорився про виставку, було єлею й мені. За сусіднім столиком хлопці наминали купати, – традиційну в застійні брежневські роки закуску до вина. Ковбаски звабливо пахли, але мій покровитель на таку розкіш був явно не налаштований.

Ми допивали другу склянку, як у винарню заходить відомий графік П. Б., фігляр, у його кишнях чомусь завжди гуляв вітер, зате нюх на гулянки у чоловіка був просто собачий.

– З нагоди чого гостина? – графік поклав правицю з темними від фарб пальцями на плече С. М.

Вони були ровесниками, тому це зовсім не виглядало за панібратство. Звичайно, мій покровитель сіпнув плечем і вже готовий був підвестися.

– Обмиваємо гонорар, – сказав я.

– Клас. Товариство, я вас вітаю. Кельнер! – вигукнув графік, він полюбляв старовинні словечка. – Вам замовляти?

– Та ми вже допиваємо по другій... так сказати, до пари.... А ти пий за здоров'я, – намагався відкараскатися С. М.

– По другій? – здивувався П. Б. – Хлопці, я щойно повернувся з пленера. У горах зранку холоднувато. Ех, думаю, налляю я собі скляночку, зігріюся. А тут з лісу виходить старий, тільки очі, як у дідька, світяться. Я ж не знаю, що маю справу з мольфаром. Налив і йому. Старий не відмовився. Випили, як оце ви, до пари. А дід на мене – огненними очищами! «Ти що!? Смерті моєї бажаєш?!» Чесно, я аж зляквся. «Та помилуй, Боже!». «Ніколи, ніколи, не випивай до пари, чоловіче. Затям: до пари на смерть випивають. А за життя так тричі!».

С. М. був людиною забобонною. Він також полюбляв ходити на пленери у гори і знався на силі мольфарів.

Отож, ми випили «за здоров'я» по третьому погарчику, графік замовив смажені купати, розмова про мольфарів у розкішних запахах винарні велася довго. Добре вино розм'якшує серця. С. М., повеселілий після хтозна-якого погарчика, згадував і свої зустрічі з гірськими оракулами.

– Боже! Як я засидівся, що мені скаже моя солодка Ейвіка, – несподівано підвівся з-за столика графік.

Ми здивовано дивилися на нього, бо знали, що його Євка – тихе ягнятко. Але П. Б. вже тищав нам свою долоню і за мить зник.

Треба було бачити очі С. М. Що там очі демонів на картинах Врубеля!

Треба було бачити, як дістає з гаманця десятку, зняту з рахунка в ощадбанку С. М. і простягає кельнеру.

Відтоді всі мої твори поверталися з виставки.

А одного разу С. М. привіз мені гонорар. Роботу купили, і він, рахуючи мені гроші, клявся, що купили саме за тристо п'ятдесят рублів, і він до копійки мені їх віддає.

Як після такого щастя не піти у винарню на Корзо? Ми вже знали, що помилуй Боже пити до пари, отож ми випили по три погарчики середнянського, закусуючи ще гарячими ковбасками. Щасливі, ми вже готові були йти, як у винарню зайшов графік П. Б.

Що сталося далі, ви вже здогадалися.

Як я став сибірським мисливцем

Початок дев'яностих для України – це час ейфорії, час пізнання свободи і європейських цінностей. Українці насолоджувалися щойно здобутою незалежністю, а водночас закривалися заводи, руйнувалися колгоспи, з'являлися нові слова як-от *малий бізнес, приватний сектор, рейдерство*, появилися унікальний транспортний засіб, названий на честь любого президента – *кравчучка*.

Я на той час був депутатом міськради. Бюджет Ужгорода із закриттям чергового підприємства всихався, як обвітрене на скелястому березі дерево. Почали налагоджувати зв'язки з деякими містами в Угорщині, Польщі, США, Німеччині. Було саме перед католицьким Різдом 1993 року. Депутація, а це цілий автобус, що представляв громаду міста – депутати, підприємці, банкіри, артисти вирушив до міста Дармштадта, столиці федеральної землі Гессен, що на самісінькому заході Німеччини.

Ужгород потерпав у справжніх різдвяних холодах. У магазинах все - як корова язиком злизала, тому кожен одягся як зміг, дістаючи з шаф найкраще з недавніх радянських часів. Було в автобусі норкових шуб, нутряних шапок-вушанок, лисячих комірців, плетених дружинами светрів. Я одягнув ще зовсім пристойне пальто, куплене позаторік у Києві, а от з шапкою вийшла заковика. Зимову шапку, яку так радо пошив для мене тесть з вирощеної ним же нутрії, поточила міль. Звичайно, що грати бідаря в Європі не годиться. До поїздки залишалося кілька днів, і тесть, він також хотів в особі зятя достойно презентувати Україну, подарував розкішну хутряну шапку. Те вельми добре вироблене хутро зі шкури сибірської лайки він привіз з республіки Комі, де кілька років поспіль сплавляв ліс. Те хутро виманював від нього не один, а воно все очікувало доброї нагоди на полиці в його крихітній шевській майстерні. Шевство було для нього, заводчанина-металіста за хобі, а від замовників не було проходу.

Отож, сповнений громадянського сумління, тесть пошив шапку. Хутро сибірської лайки пухке, шапка виглядала завеликою, на сонці немов оживала, світилося, переливаючись темно-чорними, сірими і білими відтінками. А що вже тепла була шапка. У багатьох вона викликала почуття заздрості, дехто просив шапку, аби сфотографуватися. Отож, попри скромненьке пальто, вельми затоптані черевики, дружина тішилася, що у Німеччині придбаю новенькі, я міг похвалитися розкішною шапкою.

Німці виявилися людьми вельми щирими. На церемонію підписання договору про співпрацю Дармштадта з Ужгородом у просторому палаці «Оранжерея» зіштовся увесь бомад федеральної землі Гессен. Після протокольних умовностей підписання документів, обміну дарунками, серед них було подаровано різьблений мною таріль з гербом Ужгорода, почався традиційний фуршет.

Німецькі друзі щедро пригостили нас шнапсом і ковбасками в загородньому ресторанчику. Потім була незабутня зустріч в офіцерському клубі американської військової бази, вона налічувала вісімнадцять тисяч вояків і дислокувалася неподалік міста. Натівська база! Ми були першими з колишніх радянських громадян, яким було відкрито ворота засекреченого об'єкту. Американці нас пригостили пивом і смаженим беконом, співали наші артисти, співали їхні вояки, одягнуті в історичні костюми американських колоністів.

Наступного дня був так званий вільний час для знайомства з містом, я прогулювався у товаристві з Бертою К. Буває ж таке. Моя однокурсниця по московського Літінституту, етнічна німкеня, її батьків інженерів під час війни переселили з приволзьського міста на Урал. Після закінчення донькою інституту, родина переїхала на землю предків. Берта працювала перекладачем у місцевому бургомістраті. Вона захоплено розповідала про місто, яке зросло для московитів кілька царівен, у тому числі й останню з них – Олександру. Приймавши православ'я, такою була умова шлюбного контракту з царем, вона звела у рідному місті величний храм, що нагадував собор Василя Блаженного. Тим російська тематика в Дармштадті стала для мене зрозумілою.

Звичайно, як без шопінгу? Зайшли в один-другий магазин, після ужгородський порожніх прилавків, я починав розуміти, що воно таке «ріг достатку». Хотілося усього хоч потроху, але з дойчмарок було поміняно не густо, – не розженешся, довелося обійтися якимось дріб'язком для дітей. Про придбання черевиків не могло бути й мови.

Аж тут ми з Бертою опинилися біля екомагазину. Партії зелених саме набирали політичної ваги у європейських парламентах і місцевих бургомістратах, а виробники одягу відмовлялися від натуральної шкіри, а тим паче хутра.

І як не зайти в магазин, де у вітринах такі шикарні пальта, чоботи, шапки і капелюхи! І жодного клаптика натуральної шкіри, а тим паче хутра. Берта сказала, що нас туди просто не впускають. Чому? Із-за моєї хутряної шапки.

Але цікавість таки перемогла. Я увійшов, а за мною, вагаючись, і Берта. Якщо за Гоголем, то це була німа сцена. Перед нами постав у вигляді манекена поважний пан з ледь помітною зализиною, за ним не визначеного віку фрау у строго скрое-ному кремдешиновому платті, завдяки дружині я трохи патрав у тканинах, а за ка-сою – молоденька продавчиня з коротко стриженим волоссям і великою брошкою на білій блузці. Я зрозумів, що Берта таки мала правду, щоб якимось заявити про свій так не бажаний візит, я привітався *гуттен таг*, чим ще більше здивував господарів.

І тут на допомогу прийшла Берта. Берта так само привіталася, зробила чемну усмішку, паузу, поки господар крамниці нарешті сухо відповів на наше привітання. Берта сказала, що я сибірський мисливець. І я вперше навідався до Дармштадта, і мене дуже цікавить, як можна пошити теплий одяг без хутра песця, полярної лисиці чи північного оленя.

Берта у своїх словесних пасажах була неперевершена. Здалося, вона згадала інститутські семінари з літературної творчості.

Авжеж, шановний гер, у краях, звідки приїхав наш гість, мороз сягає п'ятдесяті градусів. І наш гість дуже любить тварин, він їх обожноє. Якимось у снігах замерзла його улюблена лайка на ім'я Зоря, захоплено і по-німецьки діловито, говорила Берта. Наш гість пошив з її хутра ося шапку. Таким є один із давніх звичаїв його народу. І шапка нагадує йому про вірного пса.

Після палкої промови Берти господарі крамниці якимось подобришали. І шапка зацікавила господаря магазину. Я волів показати її чемному геру, його білі доглянуті руки таки доторкнулися хутра бідної сибірської лайки. На устах чоловіка в картатій камізелі з емблемою магазину появилася сяка-така посмішка. А що порадити гостеві? У його майстерні, частиною продукції якої торгує цей магазин, є великий досвід створення теплих речей зі штучного хутра. Нещодавно майстерня мала за честь пошити одяг для арктичної експедиції норвежців. Звичайно, вони були б раді прийняти замовлення і від моїх земляків, зізнатися, вони ніколи і не гадали про вихід на сибірський ринок. Але це було б вельми привабливо. О, вигукнула Берта, Сибір – це справжній клондайк для виробників теплої одягу і взуття. Чи не так? Ламаною німецькою я підтвердив цю думку. Нарешті, геть розчулений власник крамниці розпитав мене про специфіку одягу сибірських мисливців. Як добре, що напередодні я прочитав цікавий роман Ніколая Ритхеу про чукотських оленеводів. Переказане вразило господарів крамниці. Господар крамниці й майстерні взяв мою шапку. Його здивувало, що шапка пошита вручну. А хіба у вас нема спеціальних машин для пошиття хутряних виробів? Що казати, часом людям хочеться і побрехати. Хіба я міг сказати, що це витвір мого тестя? Я продовжив байку Берти про свого вірного собаку, який одного разу врятував мене від нападу розлюченої ведмедиці. Собака тоді дуже постраждав, тому, мабуть і не зміг перенести холоду. Але традиція вимагає шити одяг зі шкур улюблених тварин вручну.

Німецькі друзі схвально покивали головами і ми чемно розпрощалися. Вже за рогом Берта почала по-справжньому реготати, було смішно й мені.

– А що могло статися, якби ми не порозумілися з продавцями?

– Ти про що? Недарма ми вчилися працювати зі словом.

Дорогий Петре Михайловичу!

Редакція журналу «Дукля», Спілка українських письменників Словаччини сердечно вітають Вас з життєвим ювілеєм – 70-річчям. Бажаємо Вам міцного карпатського здоров'я, родинного затишку і тепла, ладу у всьому, невичерпної творчості.

Многая літа!

Левко РІЗНИК

Сумна звістка дійшла до нас зі Львова. Помер український письменник **Левко Різняк** (нар. 14 січня 1938, Нараїв – 27 березня 2021, Львів). Член Національної спілки письменників України з 1978 року. Від 1981 р. – у Львівській організації Спілки письменників України: літературний консультант, відповідальний секретар, у 1993-2005 рр. – голова обласної організації.

Він автор збірок оповідань і повістей: «З математичною точністю» (1969), «Голуби до сонця» (1976), «Наріжний камінь» (1977), «Міра оптимізму» (1984), «Неоплатні борги» (1985), «Друге дикування» (1986), «На крутизні» (1988), «Цілитель» (1995), «Усусуси на Лисоні» (2000), «Мамонт ожива» (2004). Автор романів: «Повінь» (1982), «Січковий батько» (1995), «Маргінал» (1996), «Карма» (1997), «Лідер» (1999), «Фактор Данила Вернади» (2003), «Фіолетові кошенята» (2003), «На карнавалі лукавства» (2004), «Самотність пророка» (2005), «Поет і владика» (2008), «Доктор і Професор, або На шляху поступу» (2011).

Пряшів. 8-9 жовтня 1991 р. «Відкритий дім». На фото українські письменники (зліва): **Олександр Шугай, Василь Дацей, Роман Лубківський, Олесь Лупій, Левко Різняк.**

З його творчістю познайомився і читач «Дуклі». У третьому номері за 1992 р. «Дукля» принесла його оповідання «Мамонт ожива».

Письменник Левко Різняк побував і в наших краях. 8-9 жовтня 1991 року у Пряшеві відбулась зустріч українських, польських та словацьких письменників під назвою «Відкритий дім». У складі українських письменників був і Левко Різняк. Про це пише «Дукля» (ч.3-4, 1991, с. 37-38) у статті «Думати про день завтрашній».

(ІЯ)

Містика закоханого пупчика

У тій маршрутці... завжди прибувало людей після «Шекспіра», – так що багатьом доводилося стояти.

І ось, минаємо ресторан... я повертаю голову праворуч, – не знаю, з якої причини; як звичайно, коли набивається пасажирів у проході, то ти, сидячи, мимоволі крутиш головою ліворуч, дивишся у вікно, – а не на «сиру масу» в метушні, – отже, з якоїсь-то містичної причини верчу головою до «сірої маси» – і... що я бачу?! Бачу... пупець – натуральний! – мало що не встромляю в нього носа.

Та що цікаво, не смикнувся відвернутись, – не з руки ж так одверто споглядати чужого пупця, ніби якийсь невидальце! Адже якраз мода, – на кожному кроці у Львові натикаєшся на голий дівочий пупчик. А до цього ж он дівочого аксесуару я буквально прикипів очима, як заворожений... ніби це не пупець, а око Кашпіровського.

І правда, що ж у ньому, такого?! Загоєна ранка, сліпий зверсток шкіри, не око, не вухо... властиво, не функціональний орган, створений Всевишнім на рівні найдосконалішого дизайну, що ним іноді й неналюбуюєшся. Що ж, це знак колишнього зв'язку особини з лоном матері, – на пам'ять, що ми, люди, не з яйця, а живородящі, – більш нічого...

Проте, як не дивно, здавалося, що й ВІН дивиться... на мене... Та якось приязно так... ласкаво, аж ніби по-дружньому підморгує (очевидно, те враження від того було, що пупчиком стрясало, коли маршрутка підстрибувала на вибоїнах, – але бач...) З вигляду не великий, не малий, засмаглий, властиво, він вражав мене здоровим, юним, дівочим тілом.

Та от підвести очі й глянути в обличчя власниці сего виняткового екземплярика пупцевого поріддя не наслідуювався, – ану ж наткнуся на посміх чи й зневагу: що, йолопе, досі не звик до пупцевої цивілізації?

І от зупинка перед Янівським цвинтарем, нарід заворушився, знайомий пупчик – теж... і, що дивно, моргнув мені на прощання наче з жалем, – що так хутко розлучаємося, так нагло обривається наше миле спілкування, – і я не встиг побачити «власницю» хоч би з плечей... загавившись, – а як скинув очима вгору, – було вже пізно: юрба перемішалася – і бувайте здорові!

Що ж, і нехай... мало що примариться, поки в тій клятій маршрутці нудишся в оточенні людських тіней. А за комп'ютером, за кресленнями нового «недремного ока» для офісів «крутих», властиво, на роботі, скоро взагалі вивітрилося...

Але, як тільки після шостої – знов у маршрутку, то раптом на весь «екран» моєї душечки: засмаглий, веселий, з приязним підморгуванням він... милий-миленький! Гей, де ж ти, братику? Явися знову! Я тебе жадаю жаданням прежаднющим!

Та добре, коли б це – як жарт, як весела забава чи, властиво, розривка, поки – до центру... поки зустріну Зойку й ми сядемо в її «мамаші» за «пельмешки», ну, звичайно, і по «стопаріку»... (Зоя видзвонила мене ще зранку, – обіцяючи «вечір відпочинку» – традиційний!) А це ось – і без жарту, це – з якимсь ниючим-журливим жалем, – ніби ти втратив назавжди щось вельми приємне, дороге, – при чому – в раптовому усвідомленні втрати, – як то в дитинстві іноді бувало після загубленої іграшки, – поки була під руками, не дуже нею тішився, а як пропала, то вже того скигління-шкодування – аж до сліз!

І правда, очі самі сортували пасажирок: на дівчат чи молодих жінок з відкритим пупцем, і на решту – нічим не цікаву, – чи не покажеться ось ВІН... Гос-с-споди! якимсь чудом... (Аякже, тільки «чудом» знайдеш голку в копиці сіна... чи комп'ю-

терний вірус, як на нинішній цивілізаційний лінгвоменталітет, в системі глобального зв'язку).

Мало того, й пельмені цього разу не смакували, – то були якісь недоварені... недосолені; недоперчені... чи й взагалі ніякі, горілка тхнула денатуратом, – що ледь на блювоти не потягло після першої... тоді ж і виразно помітив, що в Зої на шії зморшки – глибокі-глибокі, – і то вже назавжди! – хіба би пластичну операцію... Овшім, дуже-дуже мляво проминув той «вечір відпочинку», – краще б його не було!

А як їхав додому, то – те саме... Правда, вечірньою порою пупчиків стрічалось мало.

Уранці, прочумавшись від «денатурату» з чарами, я відчув, що таки пропадаю... Натурально гину, бо хотів би знову й знову бачити-обдивляти цей злополучний орган-не-орган тіла зі всіма ознаками якогось новоствореного Всевишнього органу навмисно лише для мене, а це – неможливо... тому, що абсолютно неможливо!

Ба, неможливо для розуму, для людини розумної, але ж я врешті-решт збагнув, їдучи на роботу, що вже ось маю справу не з Homo sapiens... досі здавалось, що в Яреми Святославовича Річняка якісь рудиментарні залишки здорового глузду існують, – хоч мама з приводу Зої і в тих залишках давно засумнівалася; а тепер – і крихти розгубилися, натомість прийшло чисте божевілля! Ось дайте мені ЙОГО, дружочка мого, бо вмираю! Ось не буде ЙОГО в отої он дівчини, я зараз-таки – головою об мур!

Після роботи – не на «пельмешки» до Зоєнки, а блукати містом... і заглядати дівчатам в оту ж оголену смужечку – між закороткою майкою «Топ», чи як там у них сьогодні називається, що лише груди прикриває, і закорченими вгорі в поясі джинсами. Натурально – як дурний!

І наступного дня... в суботу, і в неділю... Ну, збожеволів! Блукаю, придивляюся, і все мені здається, що зараз... ще он у тої чи третьої... і побачу ЙОГО, соколика; і він мені привітно радісно підморгне, як давньому другові, – за яким він також затужив...

О, скільки я їх надивився! – з дня на день...

І що цікаво! – добре, нехай-то лише заверток шкіри, але всі вони, завертки дівочі, здалися мені різними... навіть у близнючок, – ніби це справді якийсь Богом створений та необхідний для життя орган.

Чимало з них не справляло на мене ніякого враження, здебільшого були – понурі, холодні чи з виразом відчуження; у вродливих дівчат дихали чимсь гордовитим чи й зневагою... виглядало, що готові злісно відштовхнути глупака, який чомусь так негарно чи уважно приглядається до них... А як траплявся з виразом приязні, то – пупчище, прости, Господи, що його «власниці» хіба мітлу та ступу – і прямим маршрутом на Лису Гору!

Ні... Ні, ні, то не фантазія, не фікція, ні... На те була вагома причина, як на мій нинішній аналітичний розум. Була причина, – реальна, серйозна, не вигадана. Я ж бо переживав тоді чорну-пречорну смугу...

А щоб ясніше – та збагнути насамперед витоки «причини», то, очевидно, короткий «історичний екскурс» до часів мого першого кохання і кине світло...

Властиво, під час безнадійних блукань і негарних заглядань... я не тинявся тупим бовдуром, – хоча ззовні й виглядав на зачумленого чи на такого, що на грані божевілля, – а весь час горів якимсь гарячковитим розмірковуванням... весь час намагався переконати уявну «власницю», яка, очевидно, мала бути такою ж привітною, лагідною, співчутливою до мене, як і її пупчик (не міг же він такий, милий, належати якійсь мегері!) – переконати в тому, що маю право на пошуки мого прямого спасителя, – бо в ньому, я абсолютно впевнений, криється моя доля! Чогось подібного ще ж ніколи не переживав... Здавалось: о, як давно-давно я прагнув тебе зустріти – молоду, привітну, ласкаву, засмаглу...

Ні, я не здурів, не наївний глупак, і на першій стадії шизофренії; ні, не випадково я відгукнувся на поклик твого пупчика, не випадково так діяльно!

Бо переживаю драму... може, для когось цілком банальну чи й сміховинну, але для мене особисто – єдину, неповторну, ні в античних, ні в сучасних постмодерних драматургічних діях. Так, на моє ось новітнє переконання, як і дівочі пупчики на земній кулі всі різні між собою, так і «особисті драми» кожна абсолютно неповторна... кожна по-своєму варта уваги дивака, – попри їхню видиму тривіальність.

Отже, послухай! Перше кохання мене спіткало...

... Перше кохання мене спіткало на останньому курсі... Якось Бодько, приятель ще зі школи, запровадив мене в дівочий гуртожиток університету, де на факультеті «дівчачий елемент» надто переважав... у противагу моєму факультетові мого Університету, де на весь курс була єдина дівчина – і то ще під питанням... чи... І з першого ж вечора стрункового, сонцяєйна, ясновора Славочка на прощання цмокнула мене багатозначно біля вуха... І почалося! Вірус хвороби «першого кохання» на вістрі стріли Купідона відразу вгнався по саме серце, і наступного ж дня – перші симптоми: неспокій, забудькуватість, спітнілі долоні... бажання кудись летіти – невідомо куди... аякже, якраз – летіти!

Але це довга і окрема історія, гідна хіба пера Романа Дідули... З неї варто взяти на даний карб лише витяг – з фінальної частини.

Отже, коли Слава закінчувала науку, вже рік я на «оборонному» серед моніторів нібито виконував якісь конструкторські завдання, а насправді здебільша переморгувався з рибками... такими гарненькими, що плавають на моніторах в неробочому стані, – їхні вилучені веселі очка, їхні пухкі устоська-губки були дуже подібні до Славчиних...

Усе між нами йшло добре... добре, аж прийшло, що Славочка запропонувала поїхати в Тернопіль до її родичів, – стати перед ними, зрозуміло, як жених. О, нарешті! – я ж на цю роль уже був повністю приготовлений.

Що ж, вдома про цю важливу, доленосну в моєму житті, подорож оголосив недвозначно... ледве приховуючи тріумф. Мама, щоправда, сприйняла те без ентузіазму, – в неї, як то завше, у випадках тривожних несподіванок, витягнулося й посіріло обличчя, пальці гарячково почали м'яти щось невидиме; тато лиш чемно побажав щасливої дороги, – захоплений черговою статтею до чергового «номера»... Я нікого не переконував, що чиню правильно, – в абсолютній певності, що повернуся «під щитом» і ошчаслиблю дорогеньких незрівняною невісточкою, – яка вашого сина кохає першим неземним коханням, хоче його – єдиного! – і буде вам люблячою донечкою.

Їхав, отже, до Тернополя повний щедрих надій, сміливо, певний, що красуня уже підготувала своїх родичів належно й усі чекають з відкритими серцями, з розкритими обіймами та спрагло бажують чимскоріш привітати славного женишка, – прецінь інженера на державній роботі, інтелектуала, сина відомого журналіста, властиво, розумничка, що виріс у товаристві Арістотеля і Сковороди... Для них, для різників, з якоїсь м'ясо-молочної фірми – і не мріялося!

А гостина й насправду була – пишна! Стіл вгнався від добірного м'ясива, – і січеного, і рубленого, – й трунків не гірших за якістю, – мовляв, знай наших! – як на перший погляд. Проте, я сприйняв це – як знак особливої поваги до жаданого прибульця. І я безтурботно, ніби той син, що вернувся з армії – після «кирзової каші», усе зі смакотю наминав і споживав, мовляв, бачите, не гордюю вашим... маю здоровий шлунок і міцну голову, хіба цього мало, попри мою відданість вашій доньці, попри мою парубоцьку привабу? – як то всі визнають... що непересічна!

У ейфорії закоханого якийсь час нічого такого, несумісного з моїми простодушними уявленнями про заручини двох закоханих сердець, і не спостерігав... Аж слово

по слові – зі «старим», пак «тестем» – почав і здогадуватися... Еге! Кохання, краса-приваба – то марниця, скороминуще, – кожному дурневі ясно, а зараз найважливіше докладно оцінити на торжищі ЖИТТЯ мою реальну вартість, – чим я обдарую, крім кохання і краси, доньку на довгих гонах, – коли вже не до цього буде... щоби вона чулася щасливою завжди? А що я на той час мав вартнішого від «кохання і приваби», щоб зацікавити поміркованих родичів? Нічого такого посутнього. Мінімальну зарплату молодого інженера, – до того ж її часто затримували...

І мені відкрилося! Властиво, я з жахом увидів у «тестевих» очах щось згїрдливе-зневажливе. Родичі моєї Славочки дивилися на «зятька» лише як на «лоха», що багато їсть, але не наїдається, багато п'є, але не впивається і більше нічого втішного. Та яке ж він має лице свататися до порядної дівчини, якщо і не мріє про власну фірму, а покладається лише на «робочі місця» з чужої ласки, – які сьогодні є, а завтра їх нема? А ще хвалиться, що в нього «могутні плечі» – татуню з відомих журналістів!

Та це би ще пів біди. Але ж коли мудрі Славині родичі вказали мені на двері як негодящому, Слава не протестувала... І я раптом відчув, що забрів кудись... не туди... як голий в терня! О, мене тяжко зраджено! Виходить, «кохана» не запрошувала мене до своїх родичів попишатися коханим, а лише на показ... як показують купцям худобу. Мало того, виявилось, що я в неї не один – у Тернополі ще є кілька перспективних залицяльників. От і довелося їй вибирати найдостойнішого з цієї галайстри, – насамперед покладаючись на смак і думку родичів. О, яка страхітлива, банальна квазіситуація!

От і провалився... провалився у якийсь чорне понуре провалля – на самий низ!

Правда, ще вистачило мужності вдома сказати, зверху ніби спокійно, щоби якимось виглядати гідно: «На перегонах доль я програвав. Мене вибракувано...».

Мама радісно сплеснула руками, – Ярцьо вернувся щасливо – без тої відьмочки! – бо з першого ж знайомства не сподобала собі Слави, – нібито через її гордовиту мовчазність – біля майбутньої свекрухи... (А якраз під час першого знайомства людина справляє найвірніше враження! – одно з маминих фундаментально-життєвих переконань). Щоправда, за якусь хвилину вдавала обурену: «Гей, що там за ідіоти?! де в них очі?! що за дурний розум?! А все то, – Ярцю, ти сам винен: геть усю душу їй, глупій дівулі, віддавав!» Тато й собі докинув, з мудрим і лукавим чи то хвалькуватим виразом на обличчі: «Не треба бути однолюбом; я парубком, як звикло, мав п'ятеро дівчат одночасно: одну – про свято, другу – на будень, третю – для танців, четверту – для бібліотеки, а п'яту... розуміється, на цалуси!» Мама, що завше дуже сердилася на цю хвальбу, – до сивини-бо не могла вирахувати свого місця в п'ятірці в часи татового парубоцького «гарему», а він не признався... і вигукнула: «Виходить, ми сина виховали хибно, – треба було з нього лавеласа зробити?! Але ж ти сам – сам його виховував на класично-гуманітарній літературі, – і промовисто повела очима на шафи, повні сеї «класичної, гуманітарної белетристики». – Я не віддам його всякій стрічній-поперечній, невихованій дівулі!»

А мені на душі – ой, погано-погано... було!

Бож-ж-же! Люди, що ви зі мною робите?! Які ви всі егоїсти! Кожне про свій власний інтерес! Лише свій власний! Тато хоче, щоб я був йому вигідний гнучкістю й розрахунком, – коли треба – демонстрував класично гуманне виховання, а за інших обставин – і негідника зіграв... тоді він буде за мою долю спокійний; мама проти, щоб я тинявся за п'ятьма спідницями-спідничками одночасно, зате хоче, аби я тримався лише її спідниці.

А моє «Я» – що ж із ним, нещасним, чинити?! Недавно було могутнє, бутнє, гіднє себе та впевненє в собі, а раптом – на очах стало нидіти... скоро з нього – нуль!

І я пішов, як побитий пес, у свою кімнату й замкнувся – на тому понурому споді холодного провалля.

Та знову ж таки вистачило мужності: не пороти гарячки, не робити дурниць, а вдавати, що нічого істотного й не змінилось... як ходив щодня на роботу, так і треба ходити; як сидів серед моніторів, так і треба сидіти, – от рибок не став терпіти... відразу вмикав програму – і гайда!

От на мамину радість виглядало, що я таки змінився – і на краще, властиво, споважнів, змужнів, поринав у мрії лише про кар'єру. (І небезпідставно, мою старанність хутко помітили!)

Змінився, споважнів... Зранку мама подавала смачний сніданок, у «торбу» кляла не менш вишуканий «обід», і на дорогу вручала кілька гривень на маршрутки; увесь заробок я приносив з «банкомату» додому, а брав тільки з маминих рук – на необхідне; не було ж потреби на більше, – я ж не зустрічався з дівчатами, не пхався на дискотеки, на шоу чи в нічні клуби... Мамі ж спокійніше, якщо в синовій кишені «не брязчить монета», – не закортить на пиво чи щось міцніше, або, не дай, Боже, наркоту... І так з дня на день, з року в рік...

Депресія – не депресія... а ось було мені до всього байдуже, крім роботи. Іноді примариться, як ми зі Славою у Стрийському парку вперше по-справжньому... під столітньою модриною; голодний, спраглий, первинко закоханий юнак тиснув милу до столітньої деревини так, що, здавалось, аж ця немолоденька струнка товстезна модринища здригалася від нашої надсолодкої екстази. Усе вона, Славочка, незабутня, – поза всім гидотним, залишалася поруч, аж, було враження, доносився запах її тіла... щоправда, з роками таки віддалялася і меркла.

Мама, звичайно, відчувала своїм материнським інстинктом, що такий триб мого життя не цілком логічний, – не дай, Боже, щоби до чогось страшного не докотилося... Якась тупа ненормальність!

Зрозуміло! – юний, здоровий «мужчина» без жінки так довго – негоже! І щоразу добра моя мама, з тривогою, допитувалася: чого я такий невеселий, чому не заведу собі дівчини... хоч би – «про свято». Одружуйся ось, Ярцю злотий, приводь нам невістку, наплодь онуків – скільки хочеш! – поки ми з батьком живі – ще б і виняньчили.

Що ж, траплялося, то у відрядженні, то серед друзів у Львові, стріти якусь дівчину, але приступав я до неї мляво-мляво чи й холодно, так що не було ніякого «дива з цього пива»... А як назрівало щось гарячіше, то відразу налягало пригнічення, наче зараз ось мене візьмуть за налігач і поведуть на торжище, де купці будуть заглядати в зуби, під хвіст, на ратиці чи копита...

Мама нишком зітхала, скаржилася тітці Галі, а та закочувала під лоба очі й казала: «Вся біда в тому, що розпалися перші заручини; це закон: коли з першими не вийде, то других треба чекати довго-довго...» – одно з життєвих переконань тітки, може, й не фундаментальних, бо ґрунтувалося на єдиничному факті – те саме сталося з її сином, з Орестом.

І врешті таки вдарив грім – мамина таємна стривоженість не була марною: таки впало на неї лихо – в образі невеличкої жіночки Зої Малиніної.

Була в нас у сусідньому відділі така собі поважна пані – Катерина Афанасіївна, – що іноді мала до мене справи... зрідка, але цього за роки вистачило, щоби звернути увагу на тихого, скромного, доброго, вмілого... а основне «вродливенького» Ярему Святославовича, придивитись до нього та відчутти щиру приязнь, яка проявлялася у деяких дрібних матеріальних проявах, скажімо: «Ось від нашого відділу – кава, – бо ви щось запрацювалися...» А одного разу після спільного святкування шефівого ювілею, – коли серця були підігріті дешицею горілиці, – вона запропонувала: «А чому б вам, пане Ярцю, не зайти до нас у гості, я б вас познайомила зі своєю донькою... що наслухалася від мене про дуже оригінальну людину, – рідкісну за вихованням і порядністю в наш час, – і плаче-ридає, так хотіла би побачити «воо-

чію»... зайдіть – не пожалкуєте! Не погордуйте!» Ще й загадково додала: «Бачу не раз, що ви скучаєте... і вона скучає... а разом було б вам не скучно». Заінтригувала!

А я і не гордий! Пішов – і показався! Пішов – і побачив ту, що «скучала»... Сірі, часом зеленаві, очі невеличкою з «крашеним» золотисто волоссям молодички з першого разу видивилися на мене, як на бога... принаймні божого сина незрівнянного Ендіміона, коханого богині Місяця Селени. І мені це відразу заімпонувало. Яюсь раптовно, як божий дар, явилось чуття, що я ось нарешті – вдома! Ось дівчина чи молодичка, нічого в мене докладно не випитуючи, вже приймає як рідного. В її очах виразно поблискує щось радісне і захоплене, що мій образ, який в неї вималювався зі слів матері, Катерини Афанасіївни, вірний чи навіть перевершує всі найкращі сподівання.

Але це знову ж окрема не проста чи тривіальна... психологічна драма, але - особлива, – під перо хіба Юрка Ковалюка...

З неї «витагну» лише фрагментик, який чітко вписується у колізію моєї ж ось «придуркуватості» оповідки.

Зоя не заглядала мені «в зуби», не зазірала «в кишеню», – не йшла зі мною на торжище життя для оцінювань і прицінювань. У неї вже був чоловік, помер; у неї вже було двоє дітей, майже дорослих – дівчина-відданиця, хлопець у восьмому класі. Все було давно оцінено-переоцінено, залишалося взяти від життя ще хоч крихту душевних радощів. А тут просто в руки невимовне щастя: нерозтрачений, спраглий таких же «душевних радощів» «мужчина» – тридцяти шести років!

Щира правда! – нам було добре...

Але ж мамі... їй, моїй рідній, настала непорадна година! – коли довідалася, що моїй «дамі серця» поза сорок... небагато – але! Та вже має двоє «готових» дітей. Властиво, від життя як жінка взяла майже все, – тепер би тільки добирати – в щасливу годину. І добрати вона має намір у мого сина, у якого ще все попереду, – який ще і не жив!

Проте, мама яюсь би цей зв'язок терпіла, коли б син з кожного побачення не приходив додому ситий, «напельменений» та ще й добряче «під газом», – після чого вже ніякого толку з нього; не годен відіспатися, на роботу просипає... А вже най-найстрашніше: він катастрофічно потягнувся з цими «зальотами» до алкоголю! «Гей! Та кажуть, що якраз такі, як ця Зоя, дуже вміють привабити мужчину горівцунею... І чарами... до горівки конче підсипає якоїсь зарази».

Мушу визнати: так, трохи зловживались 'мо!

Після першої гостини, коли нам чудово пішли «пельмешки» під «стопарик» чи навпаки: пішов «стопарик» під «пельмешки», то яюсь незручно було Зої приймати мене в наступні рази насухо, – мало того, було враження, що й прагнула догодити ще ліпше...

Час минав, а якихось змін не передбачалося. У мами – мікроінфаркт, у мами – невралгічні болі, що вона, бідна, мало по стінах не... А син – як і на правду зачарований, нічого не хоче знати, очерствів, навіть верне «писка» від материних смаколиків, – йому смачніше тепер там... тепер там його дім!

Мама яюсь і промовила до сина – не з жалями-доріканнями, а на розум: «Ярцю, повір, я не ворог твоєму щастю; я все прийму, що тебе робить щасливим, кращим, достойнішим. Але ж твоя кохана не дбає, щоб ти був кращим, достойнішим; навпаки – вона дбає, щоб ти був гіршим, не гідним свого імені й звання, – топить тебе своїм гарячим алкогольним коханням, наближає тебе до стану бомжа... в тебе вже он руки трясуться, а скоро й з роботи... не дай, Господи! До речі, твій шеф уже яюсь телефонував і натякнув мені, що з тобою – коїться недобре... ти на грані катастрофи...»

Як мама «на розум» сказала, так мені «до розуму» й прийшло – замислився! Рідна помітила – і ще дрівців до вогню: «Ти ще не нажився; хоч дерево, може, де яке посадив, але свого власного сина не виростив, дому не збудував, – а в НЕЇ то все позаду; вона втішається «бабиним літом». Спам'ятайся!»

Та як ти «спам'ятаєшся», коли пам'яті нема! – коли тобі мило, як у раю. Субота, неділя, чи й так який день украду – і в Зої вже все готове, «бутылка» манить кришталевою чистотою хмільного трунку; а захмелів – і кохання в радість! Щастя! Зоїн син сподобав собі добродушного дядю – і вже радий би кликати «папанею», – ось тобі й син!

Мама ж – на те мама, що в змаганні за сина – невтомна і завзята! У своїй материнській стурбованості: сину, якби вона тебе по-справжньому кохала, то не давала б тої «цмаги» й понюхати, а то, мабуть, ще й підсапає до неї... бо приходиш зовсім дурний, – а знаю, що можеш і вмієш випити».

І нехай! А що мені більше треба?! За стільки років – нарешті: досвідчена жіноча ласка, хмільний напій уволю, хмільне щастя на всю душу. За стільки років понурого пропадення у понурому проваллі – на самому споді!

«Ні, я не п'яний!» «Ні, вона мене любить!» «Ні, в мене руки не трусяться!» А «во хмелю» – то ще й кричати! До матері – й голос підносити, пінитися! Вам, егоїстам, що?! – аби лиш вам було спокійно, а моя душа для вас – чуже і дике поле; але є людина, яка ту мою змучену душу розуміє, як свою, і вміє на рани мої накласти цілющий бандаж.

Аж якось мама – зі сльозами на очах, – видно, що в повному відчаї; у повній безнадії: сина в неї вже нема! – і ніякого способу вернути його! «Бачу, Ярцю, тебе Бог покарав нами, матір'ю і батьком; якби ти був сиротою і виховувався у чужих людей чи дитдомі, то чувся б вільним від будь-яких зобов'язань перед родичами, був би щасливий... З нами – тобі погано, ми тебе зв'язуємо, нервуємо... То пробач! Ти вже самостійний – сам собі живи, як хочеш! Але пам'ятай, нагадую тобі як стороння людина: та, що ти їй дорогий, тобі не підливатиме, а подбає, щоб ти весь час удосконалювався, відвідував якісь курси поза роботою, – а не «банячив» з нею, не гайнував час у гульбищах... і ще пам'ятай, коли тобі буде вже геть погано, ми тебе не покинемо...»

Ось якраз у цю мить і відчув я маму..., що ні – не егоїстка вона, а навпаки... Очевидно, помилявся я, ніби мама хоче прив'язати мене до своєї спідниці з ревнющів, – а такі будьмо справедливі, материн егоїзм – «творчий»!

З чого я те взяв? На той час потрапили мені на очі слова англійського психолога Гукслея в книзі Арнольда Тойнбі «Дослідження історії»: «Мати є головний об'єкт любові для дитини, її найважливіше джерело задоволення, безпеки та миру. А крім того вона авторитет, головне джерело влади, що якимсь загадковим чином накінута дитині і свавільно уриває деякі з її імпульсів, стежками яких її нове життя розвідувало світ. Неуспіх дитячих імпульсів породжує люту, ненависть і руйнівні бажання, що зветься агресивністю, спрямовані проти авторитету, який стає на перешкоді. Але цей ненависний авторитет є водночас і коханою матір'ю...» Містичний конфлікт!

Отоді я і застановився... хоча до Зойки ще був прив'язаний усіма видимими й невидимими узами!

А що – Зойка не егоїстка? Хіба їй не начхати на здоров'я моєї мами, хіба їй не начхати на мої «райдужні перспективи»?! А що – я не егоїст? Хіба я байдужий до маминих страждань, хіба для мене в Зойки не є найдорожчим її служіння тілом і душею, кухнею і алкоголем ненаситним моїм забаганкам?! Ярема Річняка на руках Зої Малиніної не що інше, як типовий, натуральний сибарит! Мало того, завершений Альфонс! Ба...

«Любов і ненависть пов'язані між собою ланцюгом створення», – так висновкує Тойнбі зі слів Гукслея.

Але до «творчості» ще було далеко-далеко... З одного боку незборима тяга до Зої, з іншого – жаль... жаль мені матері, чуюся останнім «ідіотом» перед нею. Ось прийду від Зоїки, ошасливлений по саме нікуди, і коханням, і «цьмагою», а щоби подивитися матері в очі, прихоплюю до хати іще чвертку, виливаю одним духом у горлянку, і вже нічого не бачу, нічого не чую... усе байдуже? От лише музику слухаю до другої-третьої ночі, а потім висипляюся до обіду...

Це ж, однак, не вихід – і дурному ясно! Таке життя – як у мухи в павутинні – чим більше тіпаєшся, тим воно тебе тугіше в'яже; борсаєшся, кидаєшся у порожнечу, а вив'язатися годі, – порожнеча насправді повна ще міцнішої павутини.

Тримало, проте, на світі ще якесь неусвідомлене чекання... чекання рятівного чуда!

Отож пригода з тим прямим «пупчиком» була не самим початком, а відчутним проявом отих якихось бродінь у душі ще на рівні підсвідомого...

Містика! Ніби глупа придибашка, а хотілося вірити, що «власниця» наївно виявилася б якраз тою ідеальною післанницею Небес, яка вповні задовольнила б мене, маму... і Зоїку, – якщо Зоїка насправду жадає мені, своєму другові, щастя; докучало впевнення, що та «власниця» призначена мені Господом у винагороду за пережиті душевні прикрі спотикання, а я не зумів скористати з нагоди... навряд Господь буде ще раз милостивим до такого бевзя лопухуватого.

Не знаю, куди б я докотися у тій ризиковій бівалентній ситуації... та завод збанкрутував, і я змушений був перейти на роботу в потужну фірму сучасного зразка – «Астрон». І хоч-не-хоч зобов'язаний був привести свої руки-пальці до норми... *властиво, позбутися* і найменших бомжуватих рис, навіть філософічного вигляду на лиці, що характерно для сталих алкоголіків, – а набути пристойного вигляду успішного «комп'ютерного бога», якісь-то залишки власної гідності ще не дозволили мені переступити межу.

А там – і Орися... з'явилася ніби нізвідки чи з Неба... мила моя Ориська!

І то з якоюсь натурально невимушеною чинністю, – ніби вона там давно мене очікувала, давно... я тільки – на фірму, а Орисенька вже на шії, обіймає і цілує, і – Містика! (Насправду, ще й ще раз переконався, людина керує своєю долею, на яких нуль, нуль і п'ять десятих відсотка, решту клопіт – позаземний).

Спершу я працював на апаратах сам, – обіцяли: незабаром вийде з відпустки помічниця... досвідчена! Потерпи.

«Вийшла»! Суне, бачу, до мого кабінету якась почвара, – як миттю видав мій «комп'ютер» інформацію; перекривлене-скривлене червоне від натуги лице, праве око вилазить, до щоки притулено жмут вати, й белькоче: «Ось, вибачте, дорогою заболів зуб. Очевидно, доведеться...»

Та нараз, – як тільки вона приглянулася до мене зблизька, – аж здригнулася і виразно-чітко вимовила – у радісному подиві: «Ой, це – ви?!» Дивуюсь і я, – бо таки вперше вздрів цю особу з хворими зубами, – це й, очевидно, теж виразно засвітилось на моїм лиці. Вона трішки знітилася, проте, знову ствердила: «Десь я вас бачила... бачила!» – та якось загадково-втішно засміялася. І забула про зуб, опустила вату – й відкрилася-розкрилася у всій своїй красі... красі! І вздрів я перед собою: здорову, молоду, налиту, засмаглу дівчицю, – подібну до тої «власниці», що марилася в уяві...

Невдовзі я метнувся до аптеки по «ромашку», властиво, траву рум'янку, ми запарили в кавоварці якусь бовтанку, що пахла тільки кавою; Орися нею прополоскала кілька разів рот – і біль, як рукою, зняло! До кінця роботи ми вже щебетали, як давні знайомі, приятелі, – а в мене й виникло враження, що принаймні вона й мала «Ярка» за такого... переконано. Базікали, наче й ні про що, але відчувалось, що це

їй приємно за всякої нагоди, і вона все пошукувала будь-яку нагоду, щоби перерватися – мовити слівце... Я не люблю під час роботи відволікатись, але її втручання не дратувало.

Ба, тепер «зубчик» став сполучною ланкою між споріднених душ, – подумалося ж... згадавши про «пупчик» як щось давно минуле й не варте більше уваги.

Після роботи кажу: «Орисю, мушу тебе провести додому, – ану ж від зубного болю голова запаморочиться... А біль може вернутися». Вона й радо погодилася, – хоча з її здоров'ям, памороки б їй хіба цеглою з дев'ятого поверху... (З таким парубоцьким жартом на думці я чвалав за нею на дев'ятий поверх, – бо ліфт не працював, – на вулиці Володимира Великого, втішаючись чудовій перспективі побути з нею ще – в домашньому «розслабоні»).

От і почалося...

Звісно, наші перші «проходи Львовом» теж – ціла епопея! Особлива! Але я знову ж з неї візьму для завершення «пупчикової» колізії лише фінал.

А фінал – щасливий! З одруженням також пішло легко, без клопотів... Орися одного разу, після могутнього екстазу, прозоро натякнула: чого будемо відкладати?, тільки відкладений сир добрий! І насправду: якщо зводить Бог, то все – без проблем! І мама – нічого... Лише довідалася, що Орисі не більше двадцяти п'яти, відразу тайно помодилася за мене, – остерігалася цього разу злякати моє щастя.

І ось – після шлюбної ночі – ранок!

Я прокинувся, а Ориська ще спала, розкинувши руки...

І раптом... раптом я оторопів: бачу – її пупчик... її пупчик підморгує до мене, усміхається, щасливий, – лукавець такий! Аякже, той самісінський! Хоч ти вмири! Я витріщився на всі очі – таки ж він! Він – і ніхто інший, неповторний і єдиний із всіх дівочих пупчиків на Земній кулі! Мій славний, добрий пупець, – що так схвилював свого часу й розірвав тісну квітку «провалля», у якому я перебував більше десятиліття.

Орися розплющила вічки – і здивувалася:

«Чого ти так дивишся?!»

«А слухай-но, ти ніколи не ходила, не їздила містом з відкритим пупчиком?»

Вона й розреготалася – на моє щире розгублення. І сказала, хитрунка, переможно:

«Один раз! Коли побачила тебе... в маршрутці на Виговського... відтак стало якось незручно – і більше тої короткої не...»

«І ти мене запам'ятала?!»

«Чому ж не запам'ятати, коли ти в мій пупець мало носом не вліз, а потім цілу дорогу не зводив з нього своїх причмелених очей. Такого чудака – і не запам'ятати?! А ще й сим-патюльчика-а-а...»

«О, я потім дурів за твоїм пупцем, як останній бовдур...»

«Я теж скоро затужила... та покалася, що не зачепила тебе, не познайомилася... і пропало щось моє... Та от щастя, що ти – до нас працювати... І коли побачила, то – відразу впізнала! Втішилася-я-я!»

«Так ти мене сама женила на собі».

«Не я... а, виходить, мій хитрий пупець нас попутав».

А так, так, усмішка на вашому лиці та ще й іронічна... певно, що у вас на язиці: не плети сухого дуба! – як то говорили в Галичині ще за Івана Франка; Зою лишив, бо мало в неї інтелекту, а що – в Орисиному пупчикові більше?!

О, це вже інша історія – про Орисин інтелект...

До речі, кожен пупчик теж сам по собі зв'язаний з інтелектом, – принаймні тої лікарської особини, яка приймає пологи; мудрий акушер і надасть пупчикові неповторної вроди, характеру доброго, привітного, вигляду інтелектуального.

Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ

Невесела новина надійшла до нас з Києва. Помер **Михайло Слабошпицький** (28 липня 1946 – 30 травня 2021) – український прозаїк, критик, літературознавець, публіцист, громадський діяч.

Михайло Слабошпицький родом з Черкащини. Закінчивши Київський університет ім. Т. Шевченка, працював редактором відділу критики газети «Літературна Україна», головним редактором газети «Вісті з України», журналу «Вавилон-XX». З 1995 року він був виконавчим директором Ліги українських меценатів, директором видавництва «Ярославів Вал», співголова координаційної ради Міжнародного конкурсу знавців української мови імені Петра Яцика.

Кожна література має своїх роботяг. В сучасній українській літературі, безперечно, таким був М. Слабошпицький.

Він автор книг: «Поет із пекла» (за цей роман-біографію у 2005 р. отримав Національну премію України імені Тараса Шевченка), «Никифор Дровняк із Крилиць», «Що записано в книгу життя», «Веньямін літературної сім'ї», «3 голосу нашої Клію», «Українець який відмовився бути бідним», «25 поетів української діаспори» та багато інших. Він також автор прозових книг для дітей та молоді.

Автор цих рядків познайомився з Михайлом Слабошпицьким у лютому 1989 р. у Будинку літератора в Ірпіні (близько Києва). Зустрілась тут цікава компанія письменників – Петро Осадчук, Євген Гуцало, Анатолій Качан, Федір Зубанич, Павло Щегельський, Михайло Слабошпицький. Михайло знав про українську літературу Чехословаччини. Цікавився, наприклад, творчістю Степана Гостиняка. Пізніше ми зустрічалися здебільш у Києві. Після нашої зустрічі я завжди їхав додому з його новою книжкою.

Іван Яцканин

Що записано в книгу життя

(Уривок)

Біограф

Так не хочеться починати з банального «народився...» – у всіх це було, всі люди народжуються, як і всі помирають. Однак без того факту просто не було б об'єкта розмови. Не таке вже й істотне і не вельми значне, з погляду вічності це має вирішальне значення для долі особи, яка пройшла чи проходить дистанцію своїх земних днів, почавши її від того далекого дня, коли пискливим голосом сповістила світові про свою появу в ньому. І коли все її тут почалося.

Але це в такому разі канон – починати з появи людини на світ. То – першопочаток. Точка відліку, з якої вимальовується кардіограма її життя. Дві дати – народження і смерті – завжди стоять по краях кожного завершеного земного шляху людини. Прихід у світ і відхід із нього. Поява із невідомості і повернення в невідомість.

Коли передумуєш людське життя, то ніяк не можеш позбутися прекрасної ілюзії, що тобі все в ньому зрозуміло, що його події логічно впливають одна з одної, що вони намертво злутувалися в причинно-наслідковий ланцюг і там, як мовиться, нічого не додати й не відняти, бо все сталося саме так, а не інак, бо інак статися просто не могло, бо так було записано долю людську на зорях.

Та все ж інколи поглянеш на котрусь біографію, як на розвиток шахової партії, і наяв побачиш, що варто було зробити один зовсім інший хід – лише один-єдиний – і весь сценарій її розгорнувся б зовсім по-іншому. І це вже було б зовсім інше життя. Ба навіть життя ближніх могло б потекти зовсім не тим руслом, яким воно незрідка, на нашу прикрість, біль і сором, потекло. Уявімо собі, що Михайло Коцюбинський не помер 1913 року, коли йому не добігло навіть до сорока дев'яти (це ж ще не вік для прозаїка!); уявімо, що він дожив до жовтневого перевороту й до Центральної Ради. Чи опинився б при живому батькові Юрій Коцюбинський там, де він опинився? Чи став би він червоним командармом, який розстрілював розтерзаний Київ? Невже батько не стримав би любого сина від того, що він узяв на себе страшну й ганебну роль червоного колаборанта? Не ймеш віри в можливість саме такого вибору сина при живому батькові, бо ж Михайло Коцюбинський виховував дітей саме у національному дусі. І скільки б нас не переконували (бо змушені були те робити як правовірні соцреалісти) Олександр Левада в «Родині Коцюбинських», Леонід Смілянський у «Михайлові Коцюбинському», Іван Цюпа в «Мужньому вершнику», що все мало скластися саме так, як воно склалося, бо, мовляв, Юрій ішов по стопах батька, бо він виконував його духовні заповіді, маємо всі підстави в тому засумніватися.

Треба зробити кілька присутніх нотаток на берегах його біографії. Це тема про виправлення минулого. Як відомо, в тому часі, в який ми оглядаємося, нам не дано нічого порушити. Ми не можемо зробити з поразок перемоги й навпаки; нам не дано дару оживити мертвих, народити з різних причин ненароджених. Але можемо переінакшити масу, здавалося б, геть неістотних подробиць – і тоді далеке минуле змінить у собі насвітлення та забарвлення предметів і постатей; грозивий колорит неба там раптом обернеться пасторальною ніжністю. Банальну пристольну – піс-

ля почаркування – пісню легко видати за сталево однозначну інвективу, а прикру людську неміч – за капітуляцію перед життєвими випробуваннями. Розщепивши атоми пам'яті, легко проводять навіть зміну генетичного коду минулого.

Історики літератури, а ще більше біографи, принижували Коцюбинського, прикрашаючи його політичними барвами, ідеалізуючи в комуністичному дусі, підтягуючи до рівня послідовника Максима Горького й остаточно прозрілого від ленінського слова. Той реальний Коцюбинський із усією його складністю творчої індивідуальності, з унікальною загадковістю художника, якого важко спрогнозувати, їх не цікавив, чи вони не довіряли тому, що він буде гідним канону, бо, може, не в усьому відповідатиме обраним для нього критеріям.

Усі радянські автори без винятку Коцюбинського революціонізували, виставляючи його безнадійним соціал-демократом і без п'яти хвилин більшовиком. Звичайно, було б неправдою показувати його безнадійним естетом, адептом «чистого» мистецтва, що заховався від світу у вежу зі слонової кістки, – жодного такого представника в українській літературі не було й бути не могло, зважаючи на їх умови існування і пам'ятаючи: якщо індивід брався до українського слова, він уже ставав інакодумцем або й дисидентом, оскільки йшов проти течії, проти режиму. Закликав він чи не закликав до повалення тюрми народів, якою була Російська імперія, він усюдно ставав небезпечним злочинцем для режиму і зазнавав переслідувань.

Коцюбинському ще від днів його юності завжди були близькі політичні ідеї, які він сприймав крізь національну призму, але він ніколи не був близьким до тих, хто зробив революцію своєю професією. Отже, український письменник – це вже дисидент мимоволі. Замість іти в імперську літературу й, як Гоголь, примножуючи її славу, досягати спокусливих чинів та високого становища, він каганцював десь у темряві поміж свого напівписьменного люду, притягуючи до себе підозріливі погляди філерів та неласку начальства на службі. Український письменник – це такий важкий хрест, який незрідка роздушував людину, що завдала його собі на плечі. У мартиролозі нашої літератури – довгий ряд таких імен. Коцюбинський був трохи благополучнішим за Василя Доманицького, Архипа Тесленка, Анатолія Свидницького, Опанаса Марковича, але і йому довелося дорого платити за право мати літературне існування, оскільки умовини цього існування були позначені гіркою українською специфікою. Окрім глибоко особистих труднощів і проблем, що випадають на кожне людське життя, були й оті моменти, які супроводжували існування наших письменників під безжальним колоніальним чоботом у холодному й жорстокому морі малоросійства.

Українське радянське коцюбинськознавство, починаючи від украї реакційного й безсоромно демагогічного Іллі Стебуна й аж до поміркованих українофілів (наскільки це дозволяв режим) Петра Колесника, Ніни Калениченко, Ірини Коцюбинської, має в своєму доробку цілу бібліотеку про письменника. Однак багато що там не тільки концептуально, а й фактографічно викликає почуття подиву та обурення. Не можна спокійно читати в таких працях твердження про те, що, мовляв, підступні націоналістичні елементи на взір Грушевського, Петлюри, Винниченка, Євшана та інших намагалися зробити з Коцюбинського чорта з рогами, але він на те не піддався. У якомусь опусі навіть довелося прочитати звинувачення на адресу такого-перетакого Чикаленка, який не поспішав із фінансовою допомогою Коцюбинському, бо той, мовляв, не хотів друкуватися в «Раді» через її націоналістичну тенденцію.

Розхожою в радянському літературознавстві стала теза про те, що Коцюбинський як художник формувався не під впливом модернізму, а в боротьбі з ним. І що вся його творчість пов'язана тільки з ідеями та ідеалами народної револю-

ції, яка була головним змістом епохи. Зоя Коцюбинська-Єфіменко змушена була цілком серйозно писати, що «передовсім завдяки наполегливому студіюванню літературно-критичної спадщини великого російського революціонера-демократа Белінського відбулося значне ідейне і художнє зростання Коцюбинського, яке виявилось у зміцненні його критичного реалізму, в кращому усвідомленні поняття «народність», як необхідність висвітлювати життя всіх верств суспільства. Під впливом Белінського, палкого поборника дружби пригнічених царатом народів, у творах Коцюбинського збільшується увага до інтернаціональної солідарності трудящих».

Виявляється, Коцюбинський ось що хотів зобразити в новелі «В путях шайтана»: «...татарська дівчинка Емене, відчуваючи непереможне бажання визволитися з-під родинно-патріархального гніту, прагне до дружби з російськими дівчатами, в яких бачить «істоту вільну, товариша – не рабину мужчини, жінку, до якої належав, як і до мужчини, весь світ...»

Воно трохи ніби й так, але загалом усе-таки не так. Надто вже примітивізується тут цей тонкий і поліфонічний художник слова, якого витлумачують як сумлінного ілюстратора політичних доктрин. О, це прагнення виставити його не тільки, мовлячи по-сьогоднішньому, політкоректним, а й таким запобігливим перед представниками російського народу – ба ж бачив щастя татарської дівчинки в дружбі з ними. Стверджується, що Белінський навчив Коцюбинського збагнути: до гараздів нещасній пригнобленій татарочці – рукою подати, варто їй лише заприятелювати з представницями росіян – вони, мовляв, таких проблем не знають. Інтерпретаціями подібного стибу принижували великих майстрів слова, викривляли зміст їхніх творів.

Але це спрimitивлення письменника, продиктоване імперативами казенного інтернаціоналізму комуністичного покрою, – не єдиний метод «роботи» з його творчою спадщиною. Під потрібним режимові кутом зору переписується його біографія, в якій починають фігурувати епізоди й люди, яких і близько не було в реальності. Донька письменника Ірина «прописала» в капрійських днях батька Володимира Леніна. Дивно й ніяково це читати: «Встреча с В. И. Лениным взволновала Коцюбинского. Ему хотелось поделиться своими впечатлениями с родными, но конспирация не позволяла назвать в письмах Ильича. Отец сообщает, как живет, как чувствует себя, что видит и как относятся к нему семья и окружающие Горького, и только по отдельным намекам можно догадаться о том, что особенно волнует его...»

І що ж це за «намеки», які дозволяють зробити такі висновки? Ось вони: «...Однажды Коцюбинский поздно засиделся у Горького за головоломной игрой с математическими выкладками и различными комбинациями, развивающими память. В игре, по словам Коцюбинского, принимали участие уважаемые люди, «жрецы литературы и жрецы философской мысли», как пишет он в письме к А. И. Аплаксиной, видимо, имея в виду Владимира Ильича. То же повторяет он и в письме к жене». Виявляється, Ленін мав пристрасть до таких ігор. Отже, анонімні «жерці філософської думки» на Капрі в Горького мали поміж себе й вождя світового пролетаріату. Логіка: інакше просто не могло бути – це було вкрай потрібно для ще більшого спозитивлення біографії Михайла Коцюбинського. Мовляв, він Леніна бачив, він говорив із ним і грав із ним у його улюблену гру. Отже, Коцюбинський – таки безсумнівно правильний класик!

А ми ще більше підправимо його (це ж було нормою в ті часи) – і стане Михайло Коцюбинський нашою українською радянською іконою. Та ще грізною зброєю в боротьбі проти українського – ясна річ (інакше ж не буває!) – буржуазного націона-

лізму. Отже, щось замовчано, щось додано, щось переакцентовано, щось переінакшено – і такого Коцюбинського вже можна являти очам покоління.

Особливо ретельно з біографії письменника вилучено всі національні моменти. І про «Громаду» згадано бігцем, як про якесь непорозуміння, і про «Братство тарасівців» щось безвизивно сказано тріскучою скоромовкою, і про чернігівську «Просвіту», де він був першим головою, і про приязні стосунки з Грушевським, і про роль у його житті «ліберально-буржуазного діяча з націоналістичним ухилом» Євгена Чикаленка. Його лишили загалом упізнаваним, хоч і наклали густий шар ідеологічного гриму.

Авторам таких писань подекуди мовби ніяково за класика: «помилявся», «не розумів», «не знав», «не вистачило прозорливості» і т. ін. Одне слово, трохи недорозвинений був він, хоч і класик. Мовляв, добре, що якісь важливі політичні й естетичні моменти йому в голову вклав на Капрі Максим Горький, та ще й Ленін пояснив, що, як і навіщо треба писати. Ось так колективними зусиллями і витворили предтечу соціалістичного реалізму в українському письменстві.

А про трагедію родини Коцюбинських, про його розстріляних синів, які пішли за більшовиками, про те, як міг до цього поставитися батько, – ані слова. Навіть навпаки – суцільна апологія неправедних Юрєвих діянь, коли цей червоний командарм розстрілював українську душу. Мабуть, ці постріли відлучилися й на тому світі, куди вже кілька літ до того відійшов Юрїїв батько, який ніколи в житті не міг би уявити, що його любий син опиниться серед убивць. То була трагедія роду і народу. Тільки сьогодні ми починаємо осягати її масштаб і жахливе, мов метастази, її відлуння в поколіннях, котрі ніяк не прийдуть до притомності й національного примирення. Але повертаємося до подієвого перебігу його життя.

Звичайно ж, можна, як це належалося в старі добрі часи, почати *ab ove*. Тобто від самісінького народження.

А можна й так: «Ідуть дощі. Холодні осінні тумани клубочаться угорі і спускають на землю мокрі коси. Пливе у сірі безвісті нудьга, пливе безнадія і стиха хлипає сум. Плачуть голі дерева, плачуть солом'яні стріхи, вмивається сльозами убога земля і не знає, коли осміхнеться. Сірі дні змінюють темні ночі. Де небо? Де сонце? Міріади дрібних крапель, мов умерлі надії, що знялись занадто високо, спадають додола і пливуть, змішані з землею, брудними потоками. Нема простору, нема розваги. Чорні думки, горе серця, крутяться тут, над головою, висять хмарами, котяться туманом, і чуєш коло себе тихе ридання, немов над умерлим...»

Ось таким замроченим пейзажем впливає зі шкільної пам'яті хрестоматійний Михайло Коцюбинський. Ця похмура вербальна музика заворожувала, народжувала важку меланхолію та отруювала юну душу, спраглу метафізичної повноцінності життя, не інфікованого безпросвітним песимізмом, дочасним песимізмом. Згадуючи те, скажу еретичну для міністерства освіти річ: цей твір ні в якому разі не треба вивчати в школі. Він убиває в дітях онтологічну радість.

Отже, початок початків. Перша згадка про явлення в світ: «Родився я 5 вересня ст. ст. 1864 р. в м. Вінниці на Поділлі в родині урядовця...» Метрична книга вінницького Преображенського собору за той самий рік фіксує ту подію. Про батьків там записано: «Губернський секретарь Михаил Матвеев Коцюбинский и его законная жена Гликерия Максимовна, оба православного вероисповедания».

Для повноти групового родинного портрета треба сказати, що Гликерія Максимівна Абаза 1837 року народження була донькою, за її свідченнями, польської шляхтички (потвердженням цього могли бути всі ті полонізми, що ними вона пересипала свою мову) й офіцера російської армії, який буцімто мав генеалогічну спорідненість із самими молдавськими господарями. Гликерія вважала себе родичкою

члена Державної думи, про що неодноразово нагадувала ближнім, і, за словами її внуки Ірини, доньки Михайла Коцюбинського, навіть радила середульшому синові звернутися до впливового родича за протекцією. Наскільки відомо, столичний Абаза провінційних Абаз знати не хотів, а чи й не знав. А яким чином Максим Абаза опинився у Вінниці, пояснювалося маловиразно: за якісь там офіцерські провини його туди вислали – і він уже спалив за собою всі мости до Петербурга. Мав буцімто Максим Абаза п'ятдесят десятин землі побіля станції Абаляшково, а в Вінниці на Замості придбав ще невелику ділянку, назвав її Абазівкою і спорудив там будинок. Згодом будинок перейшов як посаг Гликерії Максимівні в її сім'ю.

Збереглися свідчення, що в роки свого дівування Гликерія Абаза носила вишукані туалети. Навіть до церкви ходила в чорних дорогих платтях із довжелезними шлейфами, а вже на бали й бенкети з'являлася вбрана мало не як справжня королева. У ті часи всі ретельно вишукували й вимальовували свої генеалогічні дерева, незрідка пишно прикрашаючи їх усіякими титулами. Щось таке звучало й у родині Коцюбинських, які були нібито дворянами й нібито не дворянами. Сам письменник на питання про своє походження відповідав маловиразно: мовляв, таки ж із дворян, але документального тому засвідчення не надавав.

1863-го в двадцять шість років Гликерія Максимівна вийшла заміж за вдівця Михайла Матвійовича Коцюбинського, старшого за неї на одинадцять літ і з двома доньками – трирічною Марією та однорічною Софією, що йому лишила по смерті своїй дружина Олімпіада Андріївна Рибицька, сестра засідателя Вінницького суду.

Коцюбинські, за твердженням Ірини Михайлівни, таки ж походять зі старовинного українського роду. В їхній родині, за її словами, зберігалася виписка з протоколу дворянського зібрання Подільської губернії (на двох гербових аркушах!), де стверджувалося, що Матвій Коцюбинський (батько чоловіка Гликерії Максимівни) одержує цей документ як засвідчення того, що всі восьмеро його синів визнаються дворянами і що цей рід занесений у 6-ту частину родових книг, у яких перераховано дворянські роди, що довели своє високе походження за 300 років до складання дворянських грамот. Словом, генеалогічні пристрасті в душі достославного Мартина Борулі.

Якщо зіставляти тодішній стан і статус Гликерії Максимівни і Михайла Матвійовича, то це, здається, був таки мезальянс, оскільки чоловік належав до значно легшої соціально-економічної категорії.

Коцюбинські в історії свого роду не були такими респектабельними, як Абази, зате які буйно-ексцентричні індивіди красуються на їхньому генеалогічному дереві. В анналах історії православної церкви Брацлавського воєводства з 1776 по 1782 роки є сюжет про уніатського священника Федора Коцюбинського. «23 декабря 1773 года Федор Коцюбинский, будучи в то время священником в селе Вишновцы, вместе с униатским деканом Иваном Разворовичем захватили церковь в селе Бортники, где правил службу православный священник Илья Павлюковский. Они отняли у Павлюковского евангелие, оттолкнули от престола, сняли антиминс, спрятав его в книгу. Учинивши погром на жертвеннике, Федор Коцюбинский в довершение угостил схизматика Павлюковского «поносными словами». Только солдаты карабинерского полка смогли вновь вернуть церковь в лоно православия. Но рьяный униат Коцюбинский не успокоился. В ночь под 24 декабря он напал на дом того же Павлюковского и, вооружившись топором, пытался отбить церковь, но не успел и вынужден был оставить село Бортники».

Отже, Михайло Коцюбинський, судячи з його загалом миролюбного характеру й незапальної вдачі, пішов більше в материнський рід. Щоправда, син Федора Коцюбинського й батько його батька Матвій Федорович, що перейшов у православ'я й

одержав у селі Нестеровця парафію, в ній прослужив сорок два роки, здається, без будь-яких ексцесів й у пошані своїх парафіян.

Але в сина його Михайла Матвійовича, батька письменника, очевидно, відлуння фенотип пасіонарія Федора Коцюбинського, бо ж був він чоловіком запальним і, мабуть, не надто врівноваженим. Схоже, що це ускладнювало життя титулярного радника Михайла Матвійовича Коцюбинського, оскільки його службова кар'єра минула в мізерно низьких чинах, що вельми затьмарювало йому життєвий обрій і пригнічувало душу.

Дискусійним лишається питання про ступінь родовитості Коцюбинських, але не дискусійним – те, що власне українського духу в родині було вельми мало. Як і чи не все того часу панство – навіть дрібнувате, – Коцюбинські домашньою мали російську мову. Мужичка звучала навколо – поміж простолуддя і від няні Хими, що доглядала худенького і хворовитого хлопчика, якого Гликерія Максимівна ніжно називала Мусею. З тим іменем для своїх ближніх він і пішов по життю. І вже будучи главою сімейства лишався Мусею. Так його називала дружина, так він підписував листи до неї.

Його навернення до українства стало несподіваним для всієї родини, оскільки це не було логічним розвитком подій. У юній душі щось раптово перевернулося. За спогадами родини, Михайло, як і всі Коцюбинські, в дитинстві завжди говорив російською, але якось, хворіючи, в маренні заговорив українською. То був воістину віщий знак.

Він з'явився в третьому класі Барської міської народної школи одинадцятилітнім блідолицим і чорнявим хлопцем із набік зачесаним волоссям, у курточці з білим комірцем і манжетами й коротеньких штанцях та черевиках на гудзиках. Майже фронт поміж абияк зодягнених учнів, де переважали священничі сини. З вишуканим смаком убираючи Мусю, Гликерія Максимівна прищепила йому бездоганный смак і стиль. Від юних літ і до смерті він незмінно вирізнявся елеганцією.

Отож зманіжене панення Муся – не по роках серйозне та розважливе, як маленький Домбі, – після закінчення школи восени 1876-го вступає до Шаргородського духовного училища, а велика сім'я все ніяк не може нагріти собі місця й перемандрює в пошуках легшого життя – службова кар'єра глави родини йде згори донизу. Гаразди від них одвертаються. Статки Коцюбинських мізерніють.

Великопанські схильності Гликерії Максимівни виглядають як сумна пародія на ще недавнє її життя.

Михайло Коцюбинський

Видавці часто просять мене написати про себе, а мене сама думка про те дуже бентежить. Мені не хотілося б виносити на публіку суто особисті моменти мого життя. Головне – це твої твори, а все решта для читача не має жоднісінького значення. Хай ти який чоловік добрий та гарний, а книжки твої – нікчемні, то хіба це тебе порятує перед читачем? Йому важливо єдине: цікаві твої твори чи нецікаві. Хіба дехто хотів би довідатися про письменника «щось таке! щось таке!..» У кожного є в житті щось таке, чим він не хотів би зовсім показуватися на люди. Кожен, хто пише автобіографію, свідомо затушкує, а то й геть замовчує якісь моменти, а щось вияснює, трохи приоздоблює. Важко уявити, щоб хтось свідомо обмовляв себе, захмарював своє життя в очах читачів, щоб геть одстрашити їх од своєї особи. Кожному прагнеться виглядати Перед іншими якщо не найкращим,

то не найгіршим. Тому я не завжди на чисту віру брав писання авторів про себе, я знав: досить лише трохи поміняти освітлення предметів та обставин, як одразу ж переінакшується враження від них.

Зрештою, моє життя належить тільки мені. Як не дано комусь його прожити, а лише я маю перейти цією дорогою, сам пережити все, що в ній мене спіткає, втішитися всіма радіщами, які подарує доля, пролити свої, а не позичені, сльози від утрат і трагічних потрясінь, так і не хотілося б кожній нормальній людині зробити зі свого життя театр. То тільки психічно звихнені прагнуть вистрибнути на сцену всезагальної уваги й перетворюють свої дні на клоунаду для всіх. їм радісно від того, що довкруг усі про них говорять, ба навіть висміюють їх, знущаються з них. Бо ж їм велося б вельми сумно, якби про них мовчали – мовби їх просто немає на світі. Знаю таких навіть у Чернігові – живуть вони, мовби актори на сцені.

Видавці таки примусили мене щось про себе написати. Щось написав. Сухі біографічні подробиці. Правильніше сказати: відпискою відбувся, щоб створити враження, буцімто вволив їхню волю.

А коли вже – також під тиском видавців – заходився складати автобіографію, то знову відчув глибоку нехті до того діла. Поділяю думку Лесі Українки про те, що читача треба цікавити головно як автор творів. А твоє життя з усіма його перипетіями – це тільки твоє життя. Власне, я не дуже й сам оглядався в нього – туди назад, у те, що пішло мовби за водою.

Однак інколи наринає на мене щось таке, яке робить мене геть до себе не подібним. Починаються раптом оглядання назад. Згадується щось, раніше мовби геть не важливе й не варте уваги, а це воно несподівано вияскравилося й набуло важливого значення. Не можу дорозумітися, чи це вік диктує непомітну переоцінку цінностей, чи обставини життя. В кожному разі можна сперечатися про спонуки й мотиви, але беззаперечно: щось майже непомітно для мене самого відбувається.

Якщо раніше я так послідовно віднікувався розписувати щось про себе, то Михайлові Мочульському майже охоче описав на його прохання душевну фізіономію моїх родичів. Коли відповідав на його запитання, набігли спогади про вже таке далеке. Що я міг сказати про батька? Мочульському не були потрібні всякі побутові подробиці та й не дуже щось вони мені пам'ятаються. Схарактеризував батька як сангвініка з вічними фантазіями. Безнадійного прожектера. Він був свято переконаний, що завтра не стане всіх тих матеріальних проблем, котрі супроводжували нашу родину. Як певнилося батькові, вже завтра його чекала висока, отже, й грошова посада, після чого все стане на місце і ми заживемо, як належить при нашому становищі. А таке становище батькові бачилося значно вищим, аніж ми мали. Та минав час, а наше становище щодалі погіршувалося. З батькових фанаберій підсміювалися, ними тихо дратувалися, а він і далі правив своєї.

Титулярний радник Михайло Матвійович Коцюбинський, що служив волосним писарем, був людиною чесною і мав загострене почуття справедливості. Тож і тому ще був для багатьох особою незручною. А оскільки заважав волосним владцям хабарувати, то вони подбали про те, щоб він утратив свою посаду. І врешті він завершував службову кар'єру третім помічником волосного писаря. Ми ніде не могли нагріти собі місця – з Вінниці перебралися в Бар, далі в Кукавку, в Шаргород.

Батько на старість упав у глибоку депресію, полишив сім'ю й доживав віку одинаком. Сім'я виживала як могла. А він жив у брата в Тростянці Брацлавського повіту. Спивався й згасав од туберкульозу. Ще одна пропаша сила. Мені здається, він через свій характер і несприятливі обставини прожив не своє життя. І не прожив його до кінця.

Мені здається, що я весь – од матері. В неї – глибока душевна організація, вона

завжди готова на самопожертву, особливо для мене, бо ж безмежно мене любить. В неї не тільки глибоке серце, а й добрий смак. Вона, як на людину її становища, начитана й культурно розвинена. Часто кажуть, що ми дуже схожі зовні. Додам, не тільки зовні. У нас подібні характери та вподобання. Я виростав цілковито під її впливом.

Мати й книжка – це я. Жили ми небагато, але в нас було немало книжок. Мати їх постійно докупувала. Вона ж і читала всім дітям то Некрасова, то Шевченка. Ота щовечірня ідилія світить мені з пам'яті. За вікном реве осінній вітер чи гуляє по всій землі біла сніговиця, а ми, Марія, Софія, Лідя, Хома, Леня, Оля і я, обсівши матір, мов курчата квочку, слухаємо, як вона читає про людей із далекого світу, про їхні пригоди і подвиги.

Той світ такий великий, загадковий, у ньому повно таємниць і страхів. Але нам коло матері безтривожно і солодко, мовби в гарному сні.

Я завдячую їй усім. Із батьком ми чомусь не були близькими, хоча ж його не можна звинуватити в тому, що він погано ставився до дітей. Гадаю, що він по-своєму нас любив. Але склалося так, як склалося.

Тільки тепер розумію, що то було щастя. І якщо є на землі рай, то був він.

Може статися так, що колись цю історію переживуватимуть усі, кому не ліньки. Вже й нині в мене за спиною точаться плітки, я неоднораз ловив на собі запитливі погляди працівників цього осоружного бюро. Дивиться він чи вона на мене, мовби мене вперше побачено або ж начеб на крам у магазині, дивиться, сумніваючись: невже він може стільки коштувати?! Під впливом таких миттєвих потаємних поглядів я задумався про те, яким виглядаю в їхніх очах. Немолодий, змучений недугами чоловік, який безмежно втомився від усіх цих паперів у бюро, від хронічного безгрошів'я, від боротьби з цензурою, від німих Віриних докорів, які легко прочитуються у її поглядах, жестах і мовби геть нейтральних словах; неказане висить у повітрі, повсюдиться довкола мене, як важке отруйне повітряні мені важчає віддих і до болю натужно гупає серце; по мені струменить піт, солоно заливає очі, і всі предмети довкола розпливаються в різнобарвні плями.

Люди люблять порпатися в чужій білизні, знаходячи там навіть те, чого насправді й близько не було. Можна уявити, що вимудрюють із самого факту існування Аплаксіної і моєї причетності до неї запопадливі газетні писарчуки і всякі нишпорки, що взяли на себе обов'язки бути стражами моралі. їм аби лиш було від чого відштовхнутися, а далі нафантазують такого, що й у страшному сні не присниться. В них легко біле стане чорним, чорне – білим. У Чернігові важко сховатися – тут усі на видноті. Я мав би розуміти, що рано чи пізно наша таємниця розкриється. Власне, такі передчуття, хоч і не усвідомлені мною, в мене таки були. Я відвертав од них погляд розуму, не хотів їм вірити. Так дитина ковтає подих і міцно зажмурює від страху очі, наївно сподіваючися, що страшидло, яке так наполохало її, зникне без сліду. В дитині живе віра в те, що, доки її очі зажмурені, небезпека обійде її стороною. Я можу зараз докоряти собі за легковажність, можу навести (знову ж таки для себе) десятки аргументів того, що тут, у Чернігові, все найглибше заховане стає явним, усе виходить на людські очі й вони бачать його таким, яким хочуть бачити. Але це безплідне заняття – ніякими резонами й самодокорами я нічого вже не зміню. Все є так, як воно є. Незалежно від нашого до нього ставлення.

Тільки замолоду здається, що все на світі залежить од тебе, що тобі все посилено, що ти можеш усіх переконати, що спонукаєш усіх глянути на все твоїми очима й побачити його так, як воно бачиться тобі. І лише з літами робиш для себе це прикре відкриття: хоч би що ти казав і хоч би що ти робив – нікого ти ні в чому не переконаєш; кожен думає, як йому заманеться і як йому подобається. Одному

любо чорне бачити білим, другому – навпаки. А ще третьому приподобалося взагалі нічого не бачити й не чути. А четвертий почувасться в необхідності все тобі заперечувати, думати й жити тобі навпаки, бо він у такий спосіб почувасться сам собі значним, саме так самостверджується і життя його буцім набуває якогось поважного змісту. Особливо цікаво спостерігати такий театр людський тоді, коли це не стосується тебе. Коли не тебе шматують, не про тебе пліткують, не тебе спляють на вогнищі моралі. Коли ти розслаблено завмер у глядацькій залі і зі сцени тебе, огорненого півтемрявою, навіть не видно. Тоді ти можеш дозволити собі таку розкіш – геть виокремити себе з цієї вистави життя, полишивши за собою лише ролі спостерігача комічної суєти людей на кону і суворого судії їхніх діянь. Ти можеш навіть упевнити себе на думці, що саме так воно й належить бути, однак у якийсь момент сполохана світлом півтемрява втікає з залу, ти стаєш беззахисним перед зверненими на тебе поглядами, а люди зі сцени раптом показують на тебе пальцями, закликаючи всіх у залі звернути увагу на тебе, розказати про твої таємниці. І, коли вони починають про те говорити, кожен додає щось од себе, подеколи таку нісенітницю, що в неї, здається, ніхто в світі не може повірити. Але ж – вірять, бо хочеться повірити, хочеться втоптати в багнюку того, в кого ще вчора було геть бездоганне реноме. Людям чомусь хочеться бачити інших гіршими за себе.

Ми з Шурочкою були надто безпечні – не хотіли думати про те, що все потаємне все одно стає явним. Хоч ми як стереглися, однак одного дня Віра заявилася до Шурочки додому, де зачитала її матері і Зіні Шуроччиного листа. Заадресованого мені. Шурочка потім розповіла, що мати й Зіна були приголомшені, бо досі вони нічого не знали. Шурочка навіть перед сестрою не розкривалася. Наші зустрічі в їхньому домі відбувалися тільки коли матері й сестри не було.

Я й без Шуроччиної розповіді легко уявляю розгнівану Віру в тому домі. Якщо вже вона спалахнула, то заспокоїтися їй важко. Віра не тільки скаржилася їм на Шурочку, прохала на неї вплинути, а й погрожувала, що боротиметься за збереження сім'ї всіма засобами. В неї навіть вихопилася фраза про те, що не зупиниться й перед убивством. Віра застерегла їх, що покладає на них відповідальність за Шурочку, з якою вона не буде зустрічатися й говорити, бо Шурочка різко їй відповіла у відповідь на її записку, в якій Віра вимагала від неї пояснень про анонімний лист. Віра написала Шурочці так: «Мною одержано анонімного листа про Вас відносно Михайла Михайловича. Звичайно, анонім – гідота, але кому охота бути об'єктом паскудних розмов як у бюро, так і в місті?» Я застерігав Шурочку: якщо Віра тобі щось напише – нічого не відповідай. Однак вона відписала: «Не розумію змісту Вашого листа. Анонім був для Вас, і, мені здається, я про нього й не повинна була знати. Що ж до паскудних розмов, та про кого не говорять у нашому паскудному болоті?»

Очевидно, у Віри спрацювала жіноча інтуїція, і Віра почала до всього приглядатися й усе аналізувати. У жіночій підсвідомості є ще якась особлива сигнальна система, якої немає в чоловіків. Якщо ми, чоловіки, знаємо, то жінки відчувають, розуміють серцем. Та й амбіції Вірині були вражені Шуроччиною відповіддю. Віра воліла б прочитати щось інше й поіншому написане.

Отоді нас уперше досягла хвиля людського бруду. Отоді я вперше подумав: нам ще довго щастило зберігати конфіденційність. Доки наші зустрічі не впали в лихе око. Доля нам подарувала майже ідилічний час. Буря могла розпочатися значно раніше. Маємо дякувати долі й за це.

Після Віриного походу до Аплаксиних удома все свідчило, що тут заноситься на грозу. Хоча Віра й словом не обмовилася, в її погляді я читав багато. Вона не та жінка, яка може влаштувати істеричні сцени, велемовні сварки, але вона ніколи й не

відступить од свого. Отож у її очах я бачив рішучість боротися до кінця. Зрештою, відкинувши всі сантименти, розумієш: Вірі є що обороняти. За нею не просто роки нашого життя. За нею четверо наших дітей. Справді любих дітей. Добре, що вони нічого не знають. Інша жінка на Віриному місці не відмовила б собі у можливості мати в них союзників і втягнула б їх у цей конфлікт. І матері могла б на мене поскаржитися, й сестрі. Віра ж усе те носила в собі. Вона винятково благородна істота. І від того моє почуття провини стало ще гострішим.

Я не знав, куди себе подіти. Мав сказати Шурочці заспокійливі слова, запевнити її, що, власне, нічого драматичного немає, що все в нас буде, як ми хочемо, і мав дивитися Вірі в очі, гладити по голівках дітей і думати: ось поїду від вас далеко і назавжди – і ви ростимете без мене. Кілька разів подумки проказав ці слова, але не міг повірити в їхній зміст, не уявляв, що це насправді може статися. Тоді я зрозумів: ми, чоловіки, дуже легко обіцяємо жінкам важкі для здійснення речі. Я запевняв Шурочку, що ось зовсім скоро ми будемо тільки вдвох, а тому не матимемо жодної потреби ховатися зі своїм коханням. Кажучи те, я сповна не здавав собі звіту, що це справді можливо саме з нами й саме в нашій ситуації. Почуття йшло попереду тверезого розуму. А ось коли все заколотилося, я опинився в ролі того, хто, навіть сам собі не зізнаючися, сподівається, що його плани не втіляться в життя, бо все обернеться так, що обіцяне ним через різні обставини не складеться. Що втрутиться якась незрозуміла сила й поруйнує те, що ти планував.

Я вже не мав сил жити. Мені треба було кудись заховатися від життя. І тут знову озвався Євген Харлампович:

«Моментально приїздіть до мене в Київ, то я Вас завезу в Кононівку, бо через Крути їхати Вам забарніше й гірше.

Молока й яєць там єсть багато, гав'ядини нема, але Ви, певно, її й не їсте, то з харчами якось буде, хоч, може, і не так добре, як на курорті або дома...»

Це був порятунок. Утекти від збридженої повсякденної ролі, від притишених перешептів у бюро, які викликали в моїй душі почуття липкої тривоги, від сумного сірого щодення. Опинитися десь там, посеред польових просторів, під високим чистим небом. Не чути навіть людських голосів, не бачити газет. Тільки так можна трохи відпружити душу й заспокоїти серце. Особливо спокушало те, що Чикаленко не збирався в Кононівці опікуватися мною; отже, там ніхто не нависатиме мені над душею. Я там буду сам. Самотній. Самотність може стати мені щонайпершими ліками. Те, чого не витримують і від чого втікають інші, для мене може бути фортецею душі.

Я плив уночі пароплавом до Києва, і мені зовсім не спалося. Тому цілий день був змучений і пересувався мов сомнамбула. Євген Харлампович щось розповідав про свої клопоти з «Радою», скаржився на пасивність громади, яка вельми неохоча пожертвувати на газету гроші, ніяк не виходить у людей любити українську справу до глибини кишені, охочіше люблять лише до глибини душі. Чикаленко постійно сушить собі голову, де взяти грошей, щоб покрити щорічний дефіцит «Ради». Це ж не якась дещиця – понад двадцять тисяч рублів! Зрозпачений і навіть сам збентежений своїми докірливими словами на адресу нашої анархічної нації (кожен чує тільки себе, дбає тільки про себе, а українська справа – то лиш високі ритуальні слова!), сумно твердить: як уже зовсім не стане грошей на газету, то закрие її і геть зникне з українських обривів. Візьме, наприклад, і поміняє одну літеру в прізвищі Чикаленко. Був Чикаленко, а став Чикалеско. І вже новоспеченому румунові не буде ніякого діла до українських клопотів. Дивлячися на Євгена Харламповича й п'яте через десяте слухаючи його, я подумав: справді ж, як важко бути українцем! Французи, британці, шведи, німці, іспанці, данці, голландці можуть дякувати долі,

що вони народилися не українцями. Що вони не знають усіх наших бід. Навіть у страшному сні їм не присниться те, що не звучить їхня мова. Українець – то як тяжка хвороба, що вимучує людину й отруєє все її життя.

Вони навіть не можуть підозрювати, що писання книжок – це своєрідна форма філантропії. І що на ті книжки, як мовиться, вдень із вогнем треба шукати читачів, бо їх робить неприступними для читачів мова. Простолюддю нашому вона почасти незрозуміла, бо – «панська», а панству нашому незрозуміла й неприємна, бо «мужича». От і Чикаленко б'ється зі своєю «Радою». Спершу орієнтувався на селян, а селяни не приймають газету, бо в ній пишеться не по-їхньому, «дуже неграмотному», то хай пани її і читають. А де ж тих панів українських бодай кілька тисяч набрати? Тільки доскочить хоч якихось статків, то відразу ж змосковлюється, щоб показати: мовляв, я не від плуга, я «кровей почти благородних».

Все по-московському та по-французькому глаголять. Тому українські видання постійно на ладан дишуть. Добре, що є Галичина з її газетами і журналами. Хоч мова там і покалічена полонізмами й германізмами, та все ж українська. І всі наддніпрянці та слобожанці мають де друкувати свої твори – у Галичині, і для них вистачає видань. Нечуй-Левицький та Грінченко багато пороку витратили на боротьбу з засиллям галицизмів та з тамтешнім правописом, який просочується й у «Раду», шпетять за це Чикаленка й усю редакцію, а їм важко знайти золоту середину, щоб догодити всім.

Ми приїхали в Кононівку надвечір. Нас зустріли запахи літнього поля й старі високі дерева геть запущеного парку побіля маєтку. Над деревами – зграї крикливого гайвороння. Чикаленко сказав, що сім'я його за кордоном. Але, здається, там лише син і донька навчаються в університетах, а дружина, якої я ніколи не бачив, постійно живе в іншому маєтку в Перешорах. Щось там, як мені натякали в редакції «Ради», у Євгена Харламповича з нею розладналося. Але я не дуже того дослухався. В кожній родині є свої проблеми, і сторонньому не можна туди лізти. Я б цим охочим попискувати про чужі родини й тамтешні конфлікти порадив би розібратися зі своїми ближніми й дати собі раду в стосунках із ними. Бо, як кажуть, чуже бачимо аж під лісом, а свого не бачимо під носом.

Вже зранку я побачив: тут багато сонця і свіже тепле повітря. Аж легені воно лоскоче. Дихай – і дихати хочеться. І безлюдні поля надовкруз. Є де відпочити втомленому поглядюві.

Після сніданку Євген Харлампович показує мені господарство, аж занадто докладно розповідав, що й де. Таких господарів справді мало. По всій Росії читають його «Розмови про сільське господарство». Його за це навіть медалями нагороджено. Спеціалісти добре знають, що таке «чорний пар», який культивує Чикаленко. Все це дуже цікаво, але я був надто вимучений для довгих розмов. Я міг би слідом за Євгеном Харламповичем повторити його фразу: «День біжу, три лежу». Коли він водив мене по маєтку, я тільки й думав, коли вже ці оглядини господарства закінчатся, бо здавалося, що мені ось-ось розколеться від болю голова. Очевидно, Чикаленко зрозумів мій стан, бо відпустив мене по обіді подрімати.

А наступного дня він від'їхав до Києва. Довгождана самотність узяла мене в свої обійми. Я вже навіть повірив у те, що в Кононівці живе спокій, і мріяв про зустріч із ним. Щоби допевнитися в тому, що я не помиляюся, повільно помандрував будинком. Зазираю у кожен його запилений закуток. Полохав лінівні тіні за порт'єрами. Усі речі з кімнатах сторожко приглядалися до мене. Вони берегли в собі голоси інших людей, погляди, дотики їхніх рук. Усі вони з інших життів і можуть багато про них розповісти. Але я для них прибулець хтозна-звідки, вони ще не звикли до мене. Стаю проти масивного темного люстра в похмурій оправі. З нього виринає

блдіолиций чорнобородий чоловік зі сполоханими очима. Взираючися в його лице, з подивом здогадуєся, що то – я. Вся ця подоба – моя оболонка. Кожен із нас уявляє себе трохи іншим, аніж він є. А тому, зустрівшись зі своєю парсуною, переживає легке розчарування. Мовби несподівана хмара змахнула вигинистим хвостом на чистому обрії. Нагадала про те, що вслід за радістю падає на людину смуток, що веселі барви світу можуть нараз потьмяніти, несучи передчування жорстоких драм життя.

Відчиняю важкі двері в літній день і залишаю в домі темні кімнати з їхніми таємницями. Під вікнами монотонно вишелестують кристалі дерева. Безхмарне небо вищає, і по ньому повзе у голубу височінь сріблясте сонце. А надокруж ніжиться в його тепловійні весела зелень.

Сонна вода криниці неохоче впускає в себе відро, знехотя вливається в нього. Повискує корба, й покректує старий ланцюг. Розгойдана у відрі вода прокидається, її гарячий холод ударає в обличчя відлунням далекої молодості; я раптово відчуваю, що в тілі, мов джерело в землі, пульсує, напинаючи жили, кров, і мені хочеться прислухатися до її пам'яті. Але навкруги безмежитья пронизаний сонцем і наповнений польовими пахощами день. Тому ніколи слухати себе, ніколи смутитися тим, що мені давно не пишеться, ноги просяться на стежину через лан. Манить марево далекого обрію.

Гукаю псюг. Вони вже до мене звикли. І якщо раніше всі троє втуплювалися в мене поглядами, що не віщували нічого доброго, то тепер зирять дружелюбно і з цікавістю. Волохаті й великі, як білі ведмеді, кримські вівчарки, подібні одне до одного так, що зоддаєки й не впізнаєш, хто є хто, однак мають свої яскраво виражені характери. Ба навіть і політичні симпатії. Скажімо, Трепов і на дух не переносить соціал-демократів. Кидався і на Порша, й на Садовського. Оверко ж стриманіший і посидючіший. У ньому живуть спокійна цікавість до всього й послідовна толерантність. Мовби з зачудуванням спостерігає світ. За те й охрестили таким голосним іменем: Трепов – і не менше. А їхня – значно менша за них – мати відгукується на ім'я Пава. Вона, як для собаки, справді трохи маніриться, навіть упадає в артистичну меланхолію, сказано – Пава.

Чикаленко, як я уже встиг помітити, любить брати з собою псів на прохід у поля. Статечний чоловіг раптом похлоп'яцьки закладає чотири пальці в рот і вибухає оглушливим свистом. І хоч би й де собаки були, вони зриваються з місця й прудко біжать на свист. Разом проходять парк, де собаки раз по раз спиняються біля дерев, щоб «помітити» свої території. Потім вихоплюються під сонце й теплий вітер. Собаки то забігають далеко вперед і повертаються до Чикаленка, то залишаються десь позаду й кидаються йому навздогінці. А він ступає непоквапом – нехапливий у рухах, кремезний, смагляволиций, з гарними козацькими вусами, у солом'яному брилі трохи набакир. І з кожного жесту в ньому пізнається статечний господар, який уміє всьому дати раду, знає всьому ціну. Той, хто обома ногами стоїть на землі, а тому й зовсім не віриться, що в його душі живе високий ідеалізм.

У Києві ми почасти забували, що він – поміщик. Людина землі. Зовсім інших, аніж у нас, відчуттів і думок. Поміщик це той, хто з надією виглядає з неба дощові хмари. Хто знає, коли посіяти і коли скосити. Хто розімне в долонях колос, витрусить зернини, понюхає їх, спробує на зуб і скаже, який урожай вдався. Хоча доньки Ганна й Вікторія називають його степовою людиною (і для того є всі підстави, бо він, як ніхто, знає душу степу), все ж Євген Харлампович любить і дерево. Всі посадки й сади в обох маєтках під його особистою опікою. Не довіряє їх нікому, сам клопочеться коло них, не розлучаючись із садовим ножом і пилкою. Розповідав, що після купівлі маєтку в Кононівці відразу ж насадив тут сад. Він уже піднявся й ро-

дить. Чоловік, який написав «П'яту розмову про сільське хазяйство: Сад», на практиці потвердив правильність своїх теорій. Небагато людей знають цього Чикаленка. Щоб його побачити, треба побувати з ним тут, серед полів, у його звичній стихії. І тоді допевнюєшся, що він живе двома життями, розпі'ятий поміж двома світами.

Дивак, що, маючи стільки ґрунтів, живе скромно, бо роздає гроші на українські справи.

У Києві Євген Харлампович – видавець «Ради». Дідич, що відбився від свого гурту. Біла ворона. Хронічно піднаглядний. Той, кому в Росії ніколи не буде спокою. Він це знає, але не відступається. Лише інколи, втомившись від переслідувань і розчарувавшись в наших людях, понарікає трохи, а далі знову править своєї: «А ти, Марку, грай!» Отак і тримається. Інший на його місці вже давно заламався б.

Хотів узяти когось із псів у поля, та подумав, що собака відволікатиме. Собака, як актор на сцені. Відчуваючи глядача, викидає всякі коники. А коли не спостерігаєш за ним, підскакує до тебе, лащить, лиже руки, підстрибує, щоб дістати язиком аж до обличчя. Одне слово, вимагає уваги.

У полях забуваєш, що десь є Государственная дума, Цензурний комітет, статистичне бюро, інтриги, інсинуації, плітки усе це даленіє на самісінський краєчок пам'яті і стає геть нереальне, мов картини з давнього сну. Гидка химерія, макабра, виплоджена в хорій голові. Справжнє – це гаряче сонце, що зігріває своїм теплом землю, це – бездонно прозорі небеса, це – розгінні поля, вкриті житами, пшеницями, вівсами, це вмальовані в далекий обрій дерева, це спів невидимого у височині жайворонка. Усе це заворожує душу, народжує тривожний захват і безмірний подив: звідки ж воно взялося? хто його сотворив? навіщо?

Оглянувшись звідси на суєту повсякдення, раптом із великою прикрістю розумієш марноту багатьох речей, які вважалися тобі важливими. Люди отруюють одне одному, життя через якусь ганебну дрібноту, поспішають натворити негідних справ, ще й тішаться тим, мовби вони звершують великі подвиги.

Вчора я довго сидів у холодку під деревом край житнього поля. Шелесткий вітер перебирав вусате колосся, вишумовував листом і дихав в обличчя пахощами трав. У мені зворухнулося бажання записати ці прекрасні відчуття, я силкувався перелити їх у слова, але – диво! – слів мені забракло. Я спробував прикликати думки, але вони не приходили, не увиразнювалися, отже, слів не було, були тільки погідні, як ось цей літній день, настрої, перейняті ніжнотонними співами птахів.

Щось промовляло стебло до стебла, безугавно жебоніло джерело в степовій криничці, мінилися барвами легкі осончені хмари на піднебесі, з пошумом похитували головами молоді дерева – все світилося, говорило до світу, рухалося, жило. І тільки далекі вітряки на обрії нерушно, мов пам'ятники, стояли вартовими полів і неба. И у все тоте втручається людина, несучи з собою руїну і хаос. Людина нарекла себе вінцем природи й дозволила собі все. Вражена неймовірними амбіціями, узурпувавши право вседозволеності, несе з собою брутальне занечистення всього життєвого простору, затруєння стосунків одне з одним. І ніщо не здатне її зупинити на цьому згубному шляху. На людину з жахом оглядаються представники флори й фауни, які живуть у передчутті свого вигублення, бо вже давно допевнилися, що нічого доброго сподіватися від людини їм не випадає. Як, зрештою, і людині від самої себе.

Мене не раз навідували такі думки раніше, але особливо виразно вони постали мені тут, де я відчув себе дуже близьким до землі. Я, городянин, живу там, де земля зодягнена в камінь та залізо, де поінколи її присутність навіть і не вгадується, а тому міщухам не підозрюється, що їхнє існування в тому спотвореному світі –

лише сурогат життя. Сонце для них – просто як великий ліхтар, який має повинність освітлювати їм для їхньої зручності надовколишність. Вони, бува, нарікають на нього: надто гаряче стаєш чи забігло за хмари тоді, коли маємо в тобі потребу... Вони не приязняться з ним, не беруть собі в думку, що сонце, щонайперше сонце – то життя. І що всі оті прилади, які вони вигадали для освітлення, – сурогати сонця, способи бодай символічно подовжити присутність його посеред людей тоді, коли воно зайшло в непроглядні хмари, коли з далекого крайнеба виросла велетенська істота ночі, яка приносить із собою сум і тривогу, що їх не можуть розвіяти навіть феєричні переблиски зір у небі і підморгування місяця.

Все одно їм невсилки перемогти тотальний морок, що покриває і пригнічує все живе. Не випадково морок асоціюється мені зі смертю. Коли я дедалі частіше думаю про неї, то мені уявляється, що мене проковтне морок і я розчинюся в ньому, як сіль у воді, безслідно й навіки. Небуття – це звучить надто абстрактно. Зрозуміліше – безбережний морок і холодна ніщота.

Отож я виходжу до сонця в полях, й мені стає безмежно насолодно від його теплих доторків до мого обличчя, до моєї душі. Чую зелений подих розімлілого під сонцем колоса, перепелине повноголосся, і висріблюється в густому повітрі ще недавно імлава далечінь.

Я добре відчуваю, що тут пишеться якась нова і дуже важлива сторінка мого життя. Лігши горілиць у полі і блукаючи поглядом по піднебесній просторіні, намагаюся прочитати там сокровений зміст, який мовби покрадь одкривається мені дешифрами, – я нині більше вгадую серцем, аніж здатен збагнути розумом. Це як слухання прекрасної музики, коли твоя душа раптом здійснюється над тобою, над довоколишнім буденням і над усім світом. І ти летиш у напівсні, у напівмаренні понад просторами і часами. І весь життєвий набрид полишається в далекій пам'яті.

Біле хмаровиння, звільна погойдуючись, пропливає в піднебессі і, ввібравши в себе сонячні промені, починає просвічуватися золотим одблизком. Хмари мовби теж присмагли від сонця, напилися його чудотворної сили. Звагом вигинаючись, мов ліниві ситі рибини в теплому мілководді, споглядають вони земний простір, посмугований містами, селами, ланами, річками, дорогами і притрушений, наче мурашиними міріадами, людськими гуртами. Якими бачать нас хмари?

День хилиться до обрію. Свіжий вітер заходить у поле. Час повертатися. Гукаю собак. Знехотя зводяться собаки, запитливо зирять на мене. Помахують хвостами. Рушаю назад. За мною підбігцем біла кудлата трійця. Ловлю себе на відчутті, що з далеких небес хтось невідомий уважно дивиться за мною.

Увечері пишу листи. Це як щоденний ритуал. Маю заспокоїти Віру й Шурочку, які тривожаться моїм станом. Пишу майже одне й те ж саме, хіба що іншими словами. Помине понад вісім десятиліть і відомий літературознавець підведе цілу концепцію під ці листи і під мене грішного. Особливо дістанеться мені за педантичне перелічування страв. «Хіба ж може справді духовний індивід отак захоплюватися їжею?» – вбиватиме мене наповал риторичним запитанням літературознавець. Він, очевидно, вегетаріанець або ж харчується лише повітрям та духом господнім. Йому в стократ легше в цьому недосконалому земному існуванні...

Під глибоко приватні писання підвести таку архісерйозну теоретичну базу – цього в мої часи не вміли. Життя справді не стоїть на місці. Воно таки розвивається. Невідомо лише – на добре чи на зле. А щодо теорій, то випродуковуються такі оригінальні й позірно універсальні, що здається, ними легко можна переконати всіх, що чорне – це біле й навпаки. Але заппадливі прозеліти беззастережно вірять в істинність своїх інтерпретацій, їх певнить у тому ентузіазм неофітів. Але, як казав мудрий Соломон, і це мине. Залишиться тільки те, що було.

ПУБЛІЦИСТИКА

Йосиф ШЕЛЕПЕЦЬ

МОТИВИ ЧИСЛА ТРИ В ШЕВЧЕНКОВІЙ ПОЕЗІЇ

В художній системі творів Тараса Шевченка важливе місце займає мотив числа три. Він виступає у його баладах та поемах як складова частина тексту й виконує функцію часового визначення коли і де відбувається дія або яка-небудь окрема подія, за яких умов вони розвиваються, як вони завершуються, до якого часу і до якої пори вони тривають. Ці дії і незвичайні події в навколишньому світі та у внутрішніх розумових і чуттєвих переживаннях людини розвиваються за крайніх, надзвичайно несприятливих умов і тривають до третіх півнів. Вони тривають до часу, коли зазіє третій півень і своїм кукуріканням оголосить початок світанку і прихід нового дня. Ці мотиви у його творах нав'язні народними повір'ями, народною міфологією та мають свої корені й у існуючій і найбільш доступній у той час Шевченкові духовній літературі, а саме в євангельських вікладах про передостанні дні Ісуса Христа та поведінку його улюбленого ученика Петра, який супроводив його в дорогах і найчастіше знаходився біля нього,

За народною міфологією, у природі й суспільстві за темної ночі від пізнього вечора далеко за північ аж до третіх півнів мають владу антилюдські, темні і нечисті сили, які несуть людям лихо. Через них у людському середовищі раз за разом виникають нещастя, людей відвідує горе і приносить їм страждання, за людськими оселями появляються і ходять усілякі привиди і до смерті лякають людей. Все це триває до часу, коли зазіють треті півні й оголосять кінець влади сил темної ночі і прихід нового і погожого сонячного дня.

Дія Шевченкової балади *Причинна* відбувається за бурхливої темної і невидної ночі при згущених чорних і лякаючих обставинах у навколишній природі, непривабливий стан якої навіює жахливі почуття на людину. У таку пору

*Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилі підійма.*

.....
*Ще треті півні не співали,
Ніхто ніде не гомонів,
Сичі в гаю перекликались
І ясен раз у раз скрипів.*

Ось у таку пору і за таких незвичайних, до краю впливаючих на сприймання і переживання людиною стану і подій у природі появляється у баладі образ, який є стержневим у розвитку сюжету.

..... *під горою
Біля того гаю,
Що чорніє над водою,
Щось біле блукає.*

Шевченко перебирає образи, що і хто це може бути.

*Може, вийшла русалонька
Матері шукати,
А може, жде козаченька,
Щоб залоскотати,*

Після такого перебирання можливостей він уточнює, хто це біле, хто ця біла істота, яка навіть фантастичні уявлення, що вона являє собою, звідки вона взялася, звідки вона прийшла і яка була її доля до того, як вона появилася на узліссі. Поет відкриває таїну її появи::

*То дівчина ходить,
Й сама не зна (бо причинна),
Що такеє робить.*

Ця біла істота, яка блукає над водою біля гаю, є нещаслива дівчина. Вона через глибоку любов до козака, який десь далеко загинув, стала причинною. За порадою ворожки вона пішла шукати і виглядати свого милого козаченька, що не вернувся до неї.. Виглядаючи його, вона у своєму нещасті в темну нічну добу, коли ще треті півні не співали, обирає . дорогу смерті, дорогу самогубства. Злізає з дерева, на яке була вилізла, щоб побачити, як вертається з далекого краю її коханий, що десь загинув, і кидається у воду. Її дожидали вже русалки,

*Взяли її сердешную
Та й залоскотали.*

Сюжет балади завершується смертю закоханої дівчини в обставинах темної ночі, коли виявляли свою міць і владу темні сили світу. Тільки-но причинна скінчила своє життя самогубством,

Треті півні кукуріку!.

Трагедія відбулася до третіх півнів, життя закоханої дівчини-красуні, у якій десь на бойовому полі загинув її коханий і не вернувся до неї, завершилося уночі до третіх півнів, до світанку, ще до початку нового ясного і сонячного дня та ще за влади поганих, темних і нечистих сил.

Часово-просторову межу до третіх півнів у розвитку подій знаходимо й у Шевченковій поемі *Гайдамаки*. Треті півні у поемі виступають назвою окремого її розділу. У розділі треті півні яскраво розкривається внутрішній світ Яреми, його важкі душевні переживання і трагічні передчуття подій, у яких доведеться йому брати участь. У нього рояться уяви про страждання, які доведеться йому перенести, пережити та поборювати їх. Його дорога, стан його душі, світовідчуження і переживання та все, пов'язане з ним у поемі, відбувається за таких умов, які наявні у баладі *Причинна*, усе відбувається на фоні важких і вражаючих образів і картин навколишньої дійсності. Його розворушений внутрішній світ перебуває у згоді з усім тим, що боляче і страхотливо діється і відлунюється навколо нього у сувору нічну пору. Ярема іде не до своєї милої, не до своєї коханої, яку він кохає щиро й самовіддано. Він поспішає країною у Черкаси. Іде дорогою один-однісінський із своїми важкими думками, почуттями і передчуттями Ось його образ:

*Понад Дніпром козак іде,
.....
Іде смутний, невеселий,
Ледве несуть ноги.*

Ярема прямує лише йому відомою нелегкою дорогою в Черкаси уночі, за холодної темряви в добу перед третіми півнями:

..... *Кругом його*
Мов вимерли люди,
Ані півня, ні собаки:
Тільки із-за гаю
Десь далеко сіроманці
Вовки завивають.
Байдуже! Іде Ярема.

З кожним кроком Ярему проймає все більший і більший неспокій. Його опановує передчуття лиха, яке може трапитись із ним та його коханою, які настануть після того, коли запіють треті півні і звістять початок нового дня. Ярема свідомо іде за своєю метою в Черкаси. Його веде усвідомлення того, що постане щось невідоме досі, яке не обійдеться без нього.

.... *А там третій*
Півень заспіває.
А там... а там... Йде Ярема.

У тексті Шевченкової поеми *Гайдамаки* відчутно, що одна важлива подія, один важливий ступінь розвитку подій закінчились, завершилися і народжується й буде розвиватися щось нове, інше. Треті півні у поемі так само, як у баладі *Причинна* представляють граничний часовий рубіж, часову межу, яка сигналізує закінчення, завершення одної події або одної обставини у їх розвитку й одночасно сигналізує прихід, появу, постання та виникнення нових дій, нових подій та їх нових відносин. Якщо в баладі *Причинна* треті півні сигналізували кінець, закінчення, завершення життя причинної, то в *Гайдамках* треті півні чітко і переконливо заявляють про виникнення і появу нового, іншого дня і всього небувалого досі, що буде відбуватись.. У Черкасах заспіває третій півень. Третій півень у Шевченкових *Гайдамаках* звістує нову велику подію, відмінну від тих, які відбувалися в баладному жанрі до третіх півнів. Треті півні є сигналом до іншого дня, інших подій, які не будуть обмежуватись на одну місцевість та на одну особу, а охоплюють широкий простір України. Після третіх півнів і Ярема стане іншим, новим, не таким, яким був раніше. Раніше

Ярема гнувся, бо не знав,
Не знав, сіромаха, що виростуть крила,
Що неба достане, коли полетить,
Не знав, нагнався...

В літературознавчих примітках та коментаріях до поеми у більшості її видань відзначається, що треті півні в *Гайдамаках* є сигналом до повстання, яке має розпочатись з міста Черкаси, куди поспішає Ярема, й поширитися до інших країв і місцевостей.

Таким чином, мотиву третіх півнів у *Гайдамаках* Тарас Шевченко надав нове значення, нове його звучання. Це нове його значення, на відміну від баладного значення кінця, одержало у поемі значення початку нового невідомого досі. Це значення перебуває в опозиції до завершення і кінця дії, які ми могли бачити у баладі *Причинна*. Кінець та початок за своїм значенням стоять близько біля себе. Етимологічно в індоєвропейській мові вони пішли і розвинулися із спільного кореня. Закінчення і завершення одної події, одного елемента об'єктивно і закономірно завжди сигналізує про виникнення і наступний розвиток іншої нової події і нового елемента розвитку.

Число три у Шевченка, яке виступає при його третіх півнях, виконує ще одну важливу функцію. Воно виконує завдання композиційного елемента його тво-

рів, є складовою частиною архітектури твору, формує його структуру. Воно як структурний елемент побудови виступає в його поемі *Катерина*. Вживання числа три у такій ролі було нав'язано Шевченкові євангельською розповіддю про відречення учня і майбутнього апостола Петра від свого учителя Ісуса Христа. За євангельською розповіддю, Петро тричі відрікається від Ісуса. Його відречення подається у поступовому наростанні емоційної напруги. Перше відречення найбільш врівноважене. Воно виражається найменш емоційною відповіддю жінці, яка звинувачує його у приналежності до друзів Ісуса. Це відречення міститься у словах – не знаю, що говориш. Друге відречення Петра від Ісуса зображено у відповіді іншій жінці. Воно знаходиться в явно заперечливих словах Петра – не знаю того чоловіка. Третє відречення Петра від Ісуса ще різкіше і переконливіше. Петро у відповіді жінці починає божитись і клястись, що не знає цього чоловіка, у відносинах до якого його звинувачують.

Три відречення складають сюжетну основу й Шевченкової поеми *Катерина*. Вони є стержневими чинникам композиції поеми, зв'язують її докупи, дають їй цілісний характер і роблять її високохудожнім мистецьким твором. У поемі автор малює образ москаля, узятий із тогочасної дійсності, добре відомої поетові. Цей образ є образом батька, який тричі заперечив і відрікся від свого сина. Його заперечення відбулися на такому ґрунті. Селянська дівчина Катерина кохалася з москалем, який разом з іншими солдатами перебував на постой у її селі. Їх кохання було взаємним. Вислідком їх кохання було зачаття Катерини. Але невдовзі затрубили у похід і москаль пішов із військом у Туреччину. Він обіцявся Катерині,

*Обіцявся чорнобривий,
Коли не загине,
Обіцявся вернутися.
Тоді буде Катерина
Буде московкою.*

Перебуваючи у походах, москаль швидко забув про своє кохання і про всі свої обіцянки Катерині, забув і про дитину, яку вона носила під серцем та якої був він батьком, і легко відрікся від неї. Це було перше відречення москаля від свого сина, викликане його легковажним і заперечливим ставленням до людського життя і людської християнської моралі. Під час перебування москаля в походах у Катерини народився син. Катерина чекає повернення свого москаля із походу, надіється на своє щастя і мріє показати йому сина. Вона ходить по різних дорогах і шукає зустрічі із коханим москалем. Її пошуки закінчаться так, як вона цього бажала.. Зустріне свого москаля і благає його глянути на неї і на свого сина Івася. Але москаль не виправдовує її сподівання. Поводиться з нею надзвичайно грубо, без чуття, лається і відганяє її

*Дура, отвяжися!
Возьміте прочь безумную!*

Наказує він своїм підлеглим. Катерина, кришталево чиста у своїх почуттях, на мить забігає до хати і виносить малого Івася, щоб показати його батькові москалеві. Москаль не чекав на неї і на свого сина, швидко відійшов і вдруге відрікся від сина. Катерина змоглася лише на слова

*Утік!.. нема!.. сина... Сина, сина
Батько одцурався!
Боже ти мій!.. Дитя мое!*

Плаче й нарікає Катерина.

Після того відречення москаля від свого сина Івася Катерина трагічно закінчує свою долю. Малою її сина Івася підбирають старці, дбають про нього і в міру своїх можливостей виховують його, водячи його із собою, допомагають йому й він допомагає їм.

Утретє москаль відрікся від свого сина на дорозі до Києва. Івась трохи підріс, став сильнішим і супроводжував кобзаря та інших старців на їх безкінечних і повних митарства дорогах. Москаль, уже пан, їхав з дружиною і своєю сім'єю у берліні до Києва. У дорозі він із берліна побачив старців і між ними хлопчика. Здалека він побачив його і поманив до себе й кинув йому гроші, милостиню. Коли берлін під їхав ближче до гурту старців, у хлопчиків, що знаходився між ними, він упізнав свого сина Івася і повівся таким способом:

*....глянув... одвернувся...
Пізнав препоганий,
Пізнав тії карі очі,
Чорні бровенята,
Пізнав батько свого сина
Та не хоче взяти,*

Москалева дружина була свідком цієї сцени. Вона примітила Івасеву красу і встигла сказати чоловікові своє враження – який красивий хлопчик. Але москаль, пан, повівся у відношенні до сина так, як у попередньому випадку. Відвернувся і втретє відрікся від свого сина.

*Берлін рушив, а Івася
Курява покрила.*

В євангельському наративі після третього відречення Петра від свого вчителя Ісуса зразу запіє півень. Його піянням завершується розвиток того, що відбувалось перед його спійманням. Петро усвідомлює свою провину, відходить і гірко плаче. Він спокутує за відречення від свого учителя Христа. В Шевченковій поемі нічого подібного немає. Москаль не спокутує за свою провину. Поет не вважав доцільним увести в дію своєї поеми півня, який би пробуджував сумління москаля і давав би йому можливість хоч би у найменшій мірі усвідомити свою провину й спокутувати свій аморальний вчинок. Він пішов своїм ідейно-творчим шляхом. Шевченко добре знав стан у суспільстві, бачив, що глум і насильство сильних світу над жінками, які через них лишаються покритками, а їх діти сиротами, тривають і далі продовжуються. Він спостеріг, що на аморальні вчинки паничів у суспільстві немає ліку. Далі відбуваються відречення розбещених представників панських кіл від своїх дітей, які народилися через їх внутрішні забганки й аморальні вчинки. У тих, які обезчещують дівчат і лишають їх покритками й народжених ними дітей бездомними сиротами, не доходить до ніякого почуття провини. Вони не усвідомлюють своїх антилюдських вчинків і не хочуть нести відповідальність за те, що виконали. Шевченко бачив такі випадки у своїй Україні, знав про них і був зворушений і глибоко обурений ними. Він узяв їх за основу своєї поеми *Катерина* і надав їй глибоке моральне і соціальне значення і звучання.

Зразки тексту наводяться за виданням: Тарас Шевченко. Кобзар. // Вступна стаття академіка АН УРСР Максима Рильського. – Державне видавництво художньої літератури.: Київ, 1956. 591 с.

Гіркий присмак...*

«Нарциса образ благовісник цього: «Пізнай себе!» Немовби каже: чи хочеш бути задоволений собою і закохатися у самого себе? Пізнай-бо себе! Випробуй себе кріпко» – такими спостереженнями розпочинає відомі міркування Григорій Сковорода, звертаючись до античного міфу. Спомином філософа про Нарциса підтверджується, що концепт «пізнай себе» – споконвіків наріжний для кожного з нас, а відтак, як елемент життєвого матеріалу, моделюється письменниками у художньому світі їхніх книг. Читач, слідуючи за хитросплетінням ситуацій і характерів у творі, прямує за героєм, що вирушив у складну мандрівку самопізнання. Від того, як і наскільки письменник дасть вигаданій постаті осягнути обрії самого себе, відбудеться розвиток його характеру в тих чи інших координатах, що приведе до певного результату сторінкового життя протагоніста. Реципієнт же дістане поживу для роздумів...

Яким є художній світ малої прози відомого українського письменника Словаччини Івана Яцканина, доробок котрого, як і українське красне письменство Польщі, Румунії, Угорщини, вливається в національний літературний процес України? Книга вибраного «Гіркий присмак пищавки» свідчить, що І. Яцканин протягом чотирьох десятиліть творчо осмислює події сучасності, у найдраматичніших, найтрагічніших виявах, через основну їх жертву – людину. «Пізнай себе!» – спонукають філософи. І персонажі І. Яцканина намагаються. Історичний відтинок часу, який охоплюють твори письменника – 40-ві роки ХХ століття й аж по сьогоднішній день. І в полі зору – долі трьох поколінь, найчастіше пов'язаних із Пряшівщиною.

Ці десятиліття ще надто близько до нас, аби ми могли об'єктивно проаналізувати всі втрати та впливи, які вони тягнуть за собою, особливо що стосується життя східної Європи і, відповідно, тієї землі, що є найближчою Івану Яцканину. Нагадаємо: йдеться про насадження радянського режиму, введення колективного господарства на селі (коли людина стає підневільною й не здатною розбудувати приватне господарство), відтак занепад села (безперспективність такого господарювання породжує відтік людей до міста), відбувається занедбання пам'яті роду і формується людина індустріального суспільства – носій масової культури,

* Передмова до видання: Іван Яцканин: «Гіркий присмак пищавки». – Ужгород: «ТІМΠΑНИ», 2021. – с.548.

котра потрапляє під впливи реклами, віщань селебритіз, часто не надто якісного медіапростору, інтернет мережі, а поруч із цим високого технічного прогресу. Те, на що раніше доводилося витратити дні, тижні, – тепер доступне за лічені години, або й досягається лише натисненням кнопки. Питання: чи стала сучасна людина щасливіша? І чи слід їй, так само як і колись, задумуватися над відомим «пізнай себе»? А головне: чи буде подобатися їй те, що вона пізнає?

Твори Івана Яцканина зосереджені саме на втратах, що зазнала особистість, і чільна з них – розорення родового гнізда. Для героїв – це втрата не лише матеріальна, але й відбивається у духовному вимірі – складності самоідентифікації і неприкаяності. Тоді життя перетворюється на блукання: у сні, дорозі, пошуках власного «я» на роботі, в сім'ї, корчмі. Те блукання, як правило, невтішне, а герої – диваки. «Пізнай себе!» – закликає філософ, і продовжує: «Блаженний муж, який віднайде в домі своєю джерело умиротворення».

Дивак – це людина, чия поведінка не вписується у звичне оточення. Не вписується не виключно, не гостро, а лише трохи собі, – аби, з одного боку, не заважати іншим, але й не бути в масі з ними. Так викрешуються персонажі-диваки І. Яцканина, котрі йдуть випасати худобу ще затемна, чи у корчмі сидять самотньо, не можуть прижитися на новому місці, раптом зникають з очей громади на кілька днів, не дістають необхідну сатисфакцію від праці...

Та найдраматичніше у їхній долі те, що не можуть створити власного дому. Іван Яцканин найчастіше використовує тут прийом втручання смерті: героєві доводиться втратити дружину, деколи дитину, а створювати сім'ї знову – вже несила. Буває, жінка залишає чоловіка. І знову – започатковувати інше родинне вогнище – вже несила. Здається, жінка взагалі не може закоренитися поруч із таким героєм. Його спосіб життя, думки, ідеї вилучають жінок із орбіти впливу цього чоловіка.

Схоже, що втрата столітнього предковичного гнізда закодувала до руйнування всі починання протагоніста в сучасності. Ідилічний час не повертається до героїв. Можливо, і головами родини вони не відбуваються, бо підсвідомо розуміють: такої ідилії, яка була в їхньому дитинстві, вони не створять, а що пробують будувати – кришиться без належного фундаменту. Немає щастя тут і зараз для героїв прози І. Яцканина, є лише згадки про «час оний», коли, як здавалося, було все добре. І залишається та доба як стародавня великодня крашанка. Але справедливо зауважує один із персонажів: «Із вареної крашанки – курча не висидиш». І з тих спогадів не може зародитися новий світ. «Пізнай себе!» – радить філософ. І додає: «У що залюбився, в те й перетворився».

Часто герої прози Івана Яцканина загорнуті в кокон самотності. Вони намагаються відгородитися від людей, сусідів, знайомих. Проте – це не усвідомлена самодостатність, а сповнене драматизму очікування, коли їх знайде та людина, котра їм не байдужа. Оця «катастрофічна свідомість», прищеплена, сказати б, спостереженням втрати гніздов'я, забирає в них сили для активної життєвої позиції: або, щоб поєднати своє життя з кимось, або, щоб відпустити людину зі свого життя і йти хідничком долі до наступних подій. І вкотре готує нам зустріч І. Яцканин із диваком. «Пізнай себе!» – наполягає мислитель, підказуючи: «не по лицю судить, а по серцю».

Художній світ Івана Яцканина змальовує нестачу емоційної підтримки в сучасному світі, брак міжособистісного спілкування, загублені життєві смисли, застрягання героя на сходинці відчаю. Невдоволення життям, невміння справлятися із новими викликами ведуть часто персонажів прози до суїциду. Автоагресія, демонстрована юнаками, чоловіками, жінками – це мовби підтвердження відомого постулату знаних психоаналітиків, оскільки така дія звернена на себе,

пробуджується невдоволенням поведінкою іншого, котрий, як здається, зрадив, не зрозумів, конкурує, є любимим і ненависним водночас. І ті викинуті з гнізда «пташенята» не вміють, не можуть, не навчені пояснити свої позиції і протистояти негативу. Бо ж їм не вдалося набути осмислених життєвих орієнтирів, ідеалів, віри – того, що зміцнює дух. Свідомий відхід персонажів із життя – єдиний спосіб, на їх переконання, контролювати свою долю, уникаючи вирішення проблеми, що постала. У нинішньому світі, до речі, суїцид серед провідних проблем. Як вважають дослідники, людство втрачає великі і спільні ідеали, колись проголошені вченими-мислителями чи митцями. Отже, «Пізнай себе!» – спонукає філософ. Бо ж: «Плоть ніщо, дух животворить».

Іван Яцканин обирає для творів ситуації, в яких ведучим – герой-аутсайдер, або дивак, як літератор сам називає цей образ. Відповідно й препаруються письменником моменти розпаду, краху дома, сім'ї, стосунків, сподівань. І переходить цей синдром духовно-морального полину вже на третє, молоде, покоління, яке, здавалось би, не було свідком розпаду гніздів'я, але «знак біди» переслідує і їх у пошуках щастя, тож вони відступають. «Пізнай себе! – закликає філософ, – Нехай буде світло! Радійте! Дерзайте! Мир вам! Не бійтеся!»

Фокусування уваги літератури на розпаді родинного гнізда, появи «нових людей», що, як правило, пов'язано зі стрімкою зміною суспільних парадигм, переносить нас одразу в другу половину ХІХ століття. Тоді ж бо настав період нових цілепокладань і до «весни народів» додалися економічні реформи, великі наукові відкриття, що змінили стиль життя країн.

Національній літературі взяли на себе тягар показу кризи у свідомості людей, які намагаються йти в ногу з часом, розуміти вимоги доби; і трагедій тих, по чій долі проїхав цей «візок історії». Коли ж надійшло велике помежів'я століть ХІХ і ХХ, то на авансцену починає виходити тема самотності, «зайвої людини», суїциду і в житті, і в літературному зображенні. Очевидно, певні смислові «зсуви» в бутті людства викликають відповідні «зсуви» у літературі. Але повів колись Боян давній: «... то були битви в ті часи, але такої битви не чувано!». Слова: «не чувано!» можна екстраполювати саме на зміни, що випало пережити людям у ХХ столітті. Тож не дивне й згущування фарб у творчості Івана Яцканина: так вкарбувалася епоха в його художній світ, який змальовує й невідворотні процеси, що відбуваються з українською громадою Словаччини в контексті великої історії.

Своєрідними інтерлюдіями у творчості Івана Яцканина вискравлюються оповідання, які стоять осібно, й подекуди іронічно (але драматично за суттю) торкаються взаємин чоловіка та жінки: у випадковому знайомстві, у нав'язуванні й підтримуванні стосунків чи зустрічах через десятиліття. Вражає вміння митця писати напівтонами, просвічуючи глибину психологічного рисунка малої прози (такого типу твори вимагають добре продуманої філігранної форми). І вдається автору показати, наскільки примарною є ниточка, що єднає почуття чоловіка й жінки, і якими невігройними залишаються сердечні шрами, коли вона рветься.

Проте характер героя, чи якась незапланована деталь, перериває плин спілкування. Тоді вкотре в тексті з'являється слово – «дивак», і зрозуміло читачеві одразу, що плавна лінія перетворюється на ламану. Найщасливішим, думається, був той герой з оповідань І. Яцканина, котрий отримав лист від жаданої жінки. На радіощах у нього: «У голові гуде дзвін..., мовби змовилися всі дзвони на світі ударити в одну мить», то й не почув, коли вона постукала в двері його самотньої квартири. От такий збіг. Що ж у взаєминах людина – завжди учень. «Пізнай себе!» – філософ знову про своє. Адже: «Нині мій Нарцис перетворився у справжнє, не пуге сонце».

Художній світ, запропонований І. Яцканином, всотує в себе переміни, які відбувалися і проходять нині у суспільстві та їх вплив на людину, котра дивним чином залишається беззахисною перед відкриттями і змінами, яких сама прагла. На людському різнопутті дорослі за віком герої залишаються у стосунках мов підлітки: такі ж вразливі, боязкі та лабільні. Вони неначе не вилетіли з гнізда, а випали з нього, раптово розореного, тому земне тяжіння завжди по-особливо-му буде їх закликати пригнутися до низу, коли інші вчитимуться літати, а далі освоюватимуть небесні висі. Коли ж ці герої прийдуть до самопізнання, щоб зрозуміти і себе, і ближнього, щоб полюбити і себе, і ближнього, щоб змогти жити і на вдиху, і на видиху, а не в *задусі*, яка породжує лише *втечу без вороття*? Бо хто пізнає себе, той здобуде щастя. «Пізнай себе!» – апелює до нас філософ. І продовжує: «Видно, що любов єсть Софіїна донька».

Книга Івана Яцканина «Гіркий присмак पिщавки», власне, як і вся його творчість, не пропонує відповідей на виклики життя, а лише ставить проблеми, звертаючи увагу на ті аспекти буття, що знищують особистість, родину, громаду. Говорить митець про тих диваків, що не вміють пристосуватися до вимог сучасного світу. І поки світ їх не піймав, вони тікають. А може, щастя їхнє у втечі? І знову філософ: «Пізнай себе!» Адже: «Це є невимовна Його милість і влада, що створила некорисне неможливим, можливе корисним».

Іван Яцканин не дає відповідей, він лише ставить питання. Гіркий присмак...

Олександра ІГНАТОВИЧ

Михайло ПУСТАЙ

Чудова машина*

До 150-річчя з дня народження Володимира Гнатюка

Обновівса іден майстр у іднум вáроши, шчо справив такú машíну, шчо місто попá Слúжбу служíла, айбо місто дякá, а уні дóма на пóстели спáли. Лем принéсли машíну т попóви дваí йнаши, полóжили кóло пóстели, вíняли з неí іднú бляху, то с тоí машíни язýк і тóму язýкови в пóстели вíслужив пуп слúжбу. Уднэсли йй до цёркви йнаши, тотú машíну: витслужíла з дякóм Слúжбу. На дрúту ниды́лю принéсли машíну два йнаши до дякá. Полóжили кóло пóстилы́, вíняли бляху: шчо маí дяк служíти в цёркві, та вислужíв кóло бляхи. Понéсли йнаши дваí до цёркви і витслужíла машíна Слúжбу місто дякá. Учíнйласа новíна: ни трéба ни попá, ни дякá, бо будé кóнчити машíна!

Взяв майстр машíну, поны́с до тóго на друкáрню, жеби попозы́рав, якá то машíна, жеби йй записáв і вймальовати дав, то будé і місто цáря бесéдовати. Увídыв новíнкарь сесы́ машíну і роздúмав собí, жи кáждий дóходок велы́кий бére, а вун нít, колй вун до новíни вшýткой мух би ма́ти окрем плáци на рук вит цáряя іднú стúвку дарúнку. Узáли машíну, понéсли до цáряя.

Заклы́кали новíнкаря, ци чув і ци вídыв, як тотá машíна говоры́ть. Вíняв цáрь кáртку, тотú бляху іс тоí машíни, наповív йуй, же нídaсть нíкому бúльшу плáцу, бо ни вíстаí цáряя кáждому даровáти. Цáрь пушóв с хйжи, машíну лы́шив на пáна новíнкаря. Новíнкарь скóро вйтях бляху і повíдасть блясі: «Вшýткí майстры́, як змудры́ли, та ма́уть бúльшу плáцу, а я, новíнкарь – ани іден грáйцáрь ми ни хóчи

путступіти царь. Побів би го Бог, то́го скупо́го ца́рря, жи вун ни позіра́ть на мо́ї ды́ти, вшитко́й велі́ть друковати́. Фрас би го са вла́пив!

Поло́жив новинка́рь наза́д до маши́ни бля́ху, ня́й маши́на стоі́ть мо́вчки, за́кля дахто́ прійди́ дру́гий ід маши́ны. Чей го маши́на місто́ ме́ни поганьбі́ть!

Виде́ царь мно́го пану́в, маши́ну ука́зувати. Новинка́рь са ско́ро зобра́в і вит-клоні́в, же́би там ни сто́яв, коли́ буде́ царь ганьбле́ний од маши́ни. Іде́ царь із ра́дістьов маши́ну ука́зати, жи вже́ бу́ди лем у по́стели лежа́ти, а маши́на бу́ди мі-сто ца́рря ро́скази дава́ти. Прийшли́ мно́гі пано́ви то́то позира́ти; прийшо́в і царь пе́рет пано́ма прославі́тиса. Ві́няв бля́ху із маши́ни, поча́ла маши́на бесідува́ти: «Пропа́в би та́кий ца́рь, бо ун скупі́й, ни ува́жать на новинка́рря, же́би подарува́в і́дну сту́вку на його́ ды́ти; бода́й го укляло́, трі́мав би го фрас!»

Заганьбі́вса пере́т пана́ми царь: Купі́в собі́ біду́ за великі́ гро́ші. Як поча́ла біда́ бреха́ти, ни мож біду́ по піску́ вда́рити: а́ни са ни ганьбі́ть, а́ни са ни боі́ть. Ко́п-нув бим до не́ї, чо́го ня ганьбі́ла: пола́мле са, чко́да гро́ший мо́їх. Пола́млю – дам і́й попра́вляти; затра́чу я і́й гет! То́го ма́йстра, шчо́ і́й спра́вив, заві́сити дам, ня́й са затра́тить то́та ві́станова. Чо́го би два́ маши́ну не́сли, а пуп би сам до́ма спочива́в? Ня́й оста́ни, та́й ня́й служі́ть. На маши́ну ня́й са ни бізу́ї, та ду́ста́ни ко́рунг.

Та місто́ тих, шчо́ буде́ сам до це́ркви ході́ти, ни буде́ тре́ба двом до це́ркви маши́ну носі́ти, та доста́ли по́пи ко́рунг.

Пору́чила кра́їна: сьйо́го ма́йстра взя́ли на се́би, жи го ни даду́ть загу́бити, бо то, ма́йстир розу́мний спра́вити го́дин! Ко́му то́то нипотрі́бно, ни му́сить уд ньо́го купі́ти, шчо́би го біло і ганьбі́ло. Ня́й ма́йсир жи́ї!

Зап[исав] в липні 1896, від Михайла Пустая, в Збою, Земплинської столиці [Володимир Гнатюк].

Етнографічний збірник видає Наукове товариство імені Шевченка, т. III. – Львів, 1897. – С. 172-173.

* Замість вступу: Україна у травні широко відзначила 150-річчя з дня народження визначного фольклориста та громадського діяча, академіка Всеукраїнської академії наук Володимира Гнатюка (9. 5. 1871 – 6. 10. 1926), який в 1896-1903 рр. шість разів відвідав Закарпаття (включаючи Пряшівщину) і своїм досі неперевершеним шеститомником «*Етнографічні матеріали з Угорської Русі*» (Львів, 1897-1911) та понад сотнею інших праць відкрив наш край світові. Я присвятив його життю і творчості шість книжкових монографій і понад сімдесят наукових та науково-популярних статей, востаннє на сторінках «Дуклі». (Мушинка М. Найвизначніший український фольклорист кінця XIX і початку XX століття. // Дукля, 2020, № 4, с. 54-57). Публікуємо один із сотень фольклорних творів ним записаних у нашому краї. Нагадаємо, що лише від одного оповідача Михайла Пустая із Збоя нинішнього Снинського округу Михайла Пустая (1857-1944) він протягом п'ятьох днів записав 42 казки та легенди виняtkової художньої якості. Сам В. Гнатюк дав збійському казкареві таку характеристику: «*Найліпшим оповідачем, якого я здибав в часі всіх трьох подорожей по Угорській Русі, є безперечно Михайло Пустай в Збою. Він оповідав мені цілих шість днів від рана до вечора, а коли я шестого дня, примушений обставинами, мусив покинути Збуї і попрощатися з ним, він заявив мені, що потрапив би ще пару днів говорити. Очевидно, що це не мала шкода, що я не міг з його пропозиції користати*» (Етнографічні матеріали з Угорської Русі. Зібрав Володимир Гнатюк. Том II. Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти. – Етнографічний збірник, т. III. – Львів, 1897. – С. XIII). Вже під кінець свого життя В. Гнатюк вважав М. Пустая найвизначнішим казкарем, якого він спіткав при своїх подорожах за фольклором (Мушинка М. Михайло Пустай із Збоя – найвизначніший український фольклорист кінця XIX століття // Дукля, 2001, № 3. – С. 41-45). Одну з його казок про фонограф Едісона, про який він, мабуть, почув від угорських панів, що приїжджали на полювання у Збійські ліси, цей неграмотний сільський пастух, який ніколи не покидав рідний край, у 1896 році розповів В. Гнатюкові казку «*Чудова машина*». Подаємо її як зразок його таланту. Зміни робимо лише при орфографії діалектного запису: замість й – ставимо я; йу – ю; йе – е; йи – ї.

Микола МУШИНКА

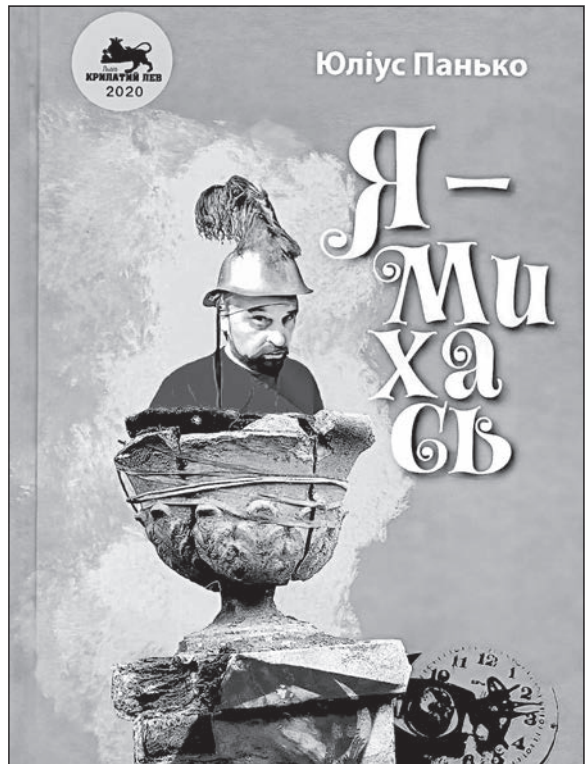
РЕЦЕНЗІЇ

Сатира – художнє зображення філософії буття

Панько Юліус. *Я – Михась* : сатирична повість. Дрогобич: КОЛО, 2020. 112 с.

У січні цього року відомий український прозаїк Юліус Панько зі Свидника відсвяткував славний ювілей – 70-ліття з дня народження. До цієї знаменної дати зробив собі подарунок, написавши сатиричну повість «Я – Михась». Художній твір 2020-го приніс йому заслужену славу, адже письменник брав участь у V Міжнародному літературному конкурсі «Крилатий Лев» (засновник і керівник проекту поет Олесь Дяк), що пройшов у Львові, і здобув перемогу на кращу книгу року, ставши його лауреатом. Відтак в ареалі прозової спадщини автора з'явилась нова книга «Я – Михась», надрукована в Дрогобичі (серія «Бібліотека Крилатого Лева») під фаховим літературним редагуванням Василя Густі, Юрія Ковалю.

Вихід книги у світ – це завжди культурна подія, на яку терпеливо чекають читачі. Їм осягти естетичну рецепцію прозотексту допомагають літературні критики. Тож подібно до Панькового персонажа Михася-альтруїста і нам хочеться стати в нагоді читачам, повести за руку сторінками-доріжками сатиричної повісті, в якій від зачину до фіналу наративна структура є невід'ємною частиною персонажа, мова ж бо у творі йде від першої особи. Чоловік-дивак розповідає, що любить безкорисливо допомагати людям, і від цього він отримує не гроші, ні, а духовну насолоду, піднесення. Хоча в реальному житті не зчаста можна зустріти добродійців, скоріше навпаки, кожен від своєї праці очікує отримати зиск, певну вигоду. Але Михась не такий, він доглядає пам'ятник Генерала, якого забруднюють і атмосферні явища, і голуби, допомагає споруджувати котеджі, лікує від болю спортсменів, бере участь в організації культурних заходів, політичних мітингів і навіть стає депутатом Містечка. Спостерігаючи з вікна своєї квартири за статусю, його раптом осінила думка й собі створити подібний пам'ятник. Але наразі Паньків персонаж час від часу обмиває Генералову голову, дружить із культурним осередком. Він каже: «Інколи мені здається, що в осередку всі справи на мій голові, що це я всім там завідую» (с.7). На що

сусід Владьо зауважив, що «я такий, як недобрі гроші. Не розумію, чому як недобрі гроші. Я там завжди радий допомагати».

Комічне звучання набуває актуальності від зображеного предмета, описаної нестандартної ситуації, події, що викликають сміх. До комічного автор відносить розповідь дивака. Михась виховувався в дитячому будинку-інтернаті, шкільні знання засвоїв сяк-так, не глибоко, проте природа наділила хлопця талантом допомагати іншим. Михась зосереджений на серйозних речах, ігноруючи власні здавалося б прості життєві потреби, звичаї і традиції. Повістяр описує устами персонажа ситуації, які виникають із-за життєвих спонук Михася, створюючи при цьому ефект несподіванки, підсилюючи аргументи на користь сатирично-філософського моделювання художнього світу. До слова, позитивної характеристики заслуговує автор повісті у тій позиції, коли він упродовж твору не примушує читача зубоскалити, а навпаки, разом з ним відчувати симпатію до дивака-персонажа, якого всі використовують відповідно до своїх шкурних інтересів, запитів. Тому Паньковий гумористичний сміх доброзичливий, а отже, не відсторонений від предмету. Лікар-дантист, в якого Михась працював на будівельних роботах, хотів, щоб він співав циганські пісні, але «я не знав жодної, тільки «Дуй, дуй, дешудуй...», бо, ізосцього, її співав Готт, а інші пісні Готта дантист заграли не міг. Гантлагерувати (допомагати комусь у праці. – *В. М.*) в нього було добре. Коли я не хотів сидіти в школі, а в нього була робота, то він легко писав мені виправдання. Стільки їх було виписано, що мої зуби можна було б вирвати двічі» (с. 15).

Сміхова культура повісті виразніше національний колорит, ментальність, складність суспільних перетворень на теренах Словаччини кінця 80-х років ХХ століття, коли на мітингах закликали пришвидшити демократичні процеси, лунали різні гасла, найперше – це ліквідувати старі структури. Особливо перед виборами почастішали мітинги, на яких кандидати в депутати виразно, не моргнувши й оком, декламували золоті гори-обіцянки. Застосувавши легку іронію, алюзію, автору вдається досягти пуанту в осміюванні словоблуддя і лицемірства політиків: Михась помітив, що його сусід Владьо Богарь оминав політичні промови, він прислухався до громади, прагнень і побажань виборців, отож «не закликав звільнити посадовців, але настійливо вимагав підвищення зарплат, пенсій, щоб полегшити життя робітникам, і наголошував, що треба нарешті прокласти залізницю до Містечка, яку політики обіцяють ще з першої довоєнної республіки» (с. 33).

Тему Ніжної революції, безкровного переходу влади від комуністів до демократів, висміяно автором не прямолінійно, а з підтекстом, натяком з тим, щоб читач самостійно домислив, як відбувався перехід народного господарства на нові демократичні рейки в період кризи суспільно-економічного занепаду країни та оновлення процесів і хто від цього мав зиск: «Владьо відчайдушно твердив, що не має грошей на зарплати, бо, ізосцього, бісові чехи не сплачують по факту. Я його жалів, адже він мій приятель. Я був гордий, що можу йому допомогти, що можу вберегти його від розгніваних настірливих робітників» (с.42). Панькова сатира, отже, має чітко виражений соціальний і суспільний смисл, розшифрувавши його у тексті, читач виходить на простір утвердження позитивного естетичного ідеалу в образі Михася. Певна річ, сміхова культура народжується із суперечностей самої дійсності. Автор крізь моделювання внутрішнього світу Я-его персонажа художніми засобами змальовує вищеозначені суперечності, виразнюючи у такий спосіб ситуативний комізм. Повість Юліуса Панька крізь дії та вчинки негативних літературних героїв розпрозорює невідповідність естетичному ідеалові, що його згенеровано у матриці зображення природи політичних та соціальних перетворень. Прозаїк гостро засуджує, висміює, викриває негативні риси антиподів загальнолюдської моралі, пристосуванців, лицемірів. У творі оприявлено невідповідність між реальною ситуацією та ідеальним уявленням про неї. Така невідповідність передається через мовний комізм, створений за допомогою зображально-виражальних засобів.

Антитезним образу Михася є портретна характеристика Владя Богаря, який постійно застосовує прямі (експліцитні) маніпуляції свідомістю свого сусіда-альтруїста, підпорядковуючи його доброту на свою користь. І під час аукціону з продажу ресторану, і під час виборчої кампанії, і навіть тоді, коли Михась став депутатом, то наказав постійно слухати його, і підставив з грошовою позичкою в банку. Владьо у житті спритно грав роль актора. Був підприємцем, то ж Михась «з радістю крутився поряд із ним, коли він чепурився: червоний піджак, барвиста сорочка, грубезний золотий ланцюг на шиї, такий же ланцюг і на зап'ясті, запаморочливий парфум – я аж п'янів від нього, а коли він садив мене в салон авто заграничної марки, я тішився, як мала дитина» (с.41). Підприємець вів розкішне життя, і хоч був жонатим, мав дітей, але від коханки-журналістки не відмовився (потайки від дружини, звичайно). Гроші робітникам не платив, то ж коли вони приходили до нього додому, ховався в Михася. У такий спосіб Ю. Панько гостро висміює людські вади, а об'єктом зображення стають негативна поведінка нових «господарів доли», їхні аморальні вчинки. Владьо спритно жонглював заради вигоди, маніпулюючи свідомістю малограмотного депутата, який безкорисливо ставився до інших людей, поступався власними інтересами задля допомоги тим, хто її потребує. І ось: «Коли мені надіслали папери до наступного засідання, я їх відніс Владьові, і він позначив мені пункти, де голосувати «за», де «проти», а де «утриматися». Я так і вчинив. Колеги-депутати за моє голосування, то хвалили мене, то лаяли. Інколи на перерві підходила до мене група депутатів, щоб я голосував «за», водночас інша група наполягала на голосуванні «проти». Я дотримувався Владьових вказівок. Я не міг зрозуміти – якщо всі однаково хочуть для Містечка доброго, то чому одні голосують «за», а інші «проти»?!». Але Владьо мене втішав, бо, ізосцього, після такого голосування він у своїй канцелярії завжди хвалив мене» (с. 82). Твір можна назвати філософією про сучасників. Письменник увиразнив антигуманну проблему, розкрив як саме відбувається перетворення мислячої людини на істоту, на виконавця волі чи будь-якої забаганки владоможця. Такий процес – це перший крок до зародження авторитаризму, культу особи тоталітарного режиму.

Автор прозового твору майстерно обіграє ситуацію появи різних шарлатанів, народних цілителів, які в період суспільно-економічної кризи вирости, наче гриби після дощу. Причому вони підкупляли довірливих «хворих», аби рекламували їхню здирницьку підприємливість. Вимислений автором наратор розповідає про таких діловитих людей з присмаком кумедної історії, хоч і закінчилась вона нещасливо: «У Містечко приїздили різні народні і заграничні цілителі... Моя сусідка з блоку, товста Боднарова, почала скрикувати та хреститися: «Ісус мене вилікував, Ісус мене вилікував...». Не знаю, чим вона хворіла, але не схудла ні на кілограм. Жаль, що вона через рік померла, хоч і вилікувалась під час того сеансу та ще й гроші отримала від цілителя. Я бачив це, коли допомагав цілителю після сеансу відносити репродуктори. Мені він нічого не заплатив» (с.44-45).

Сміхова культура сатиричної повісті увиразнює національний колорит, ментальність, як спосіб мислення, складність життєвих колізій, перипетій долі людини. Відомо, що естетико-художній спосіб відображення довкілля залежить від авторської інтенції, індивідуального художнього смаку, мовної грамотності і стилістичної вправності викладу мистецького матеріалу. Констатуємо, що звернення Ю. Панька до сміхової культури спрямовано на актуалізацію найважливіших компонентів висловлення, акцентацію інформації, що містить висміювання негативних рис, суспільних подій і фактів з тим, щоб у такий спосіб краще впливати на реакцію читача, змусити зворушити у його душі певні емоції. Сатиричний сміх у Паньковій повісті не роззажальний, а дошкульний, викривальний, він носить суто гуманістичний характер. Так, будучи депутатом, Михась після перерви оголосив, що зарплату за депутатство віддасть на благодійність, «решта депутатів підтримали мене, але ніхто з них не сказав, кому направлять свої гроші. Тільки я оголосив, що буду віддавати свої кошти дитбудинку в

Містечку. Я можу обійтися без них, бо маю пенсію за інвалідністю» (с.83). Отже, контрастність внутрішнього світу персонажів – головна стилізова ознака сатири повісті «Я – Михась».

Автор вдався до бриколажу, «неприрученої думки» (К. Леві-Стросс), ретроспекції, способів непрямого називання предметів, символів, абстракцій. Літературний бриколаж й рефлексивні елементи цікавили французького творця школи структуралізму, культуролога К.-Л. Стросса, який вважав, що елементи і рефлексії завжди розташовані на півдорозі між перцептами і концептами. Перші неможливо відокремити від конкретної ситуації, в якій вони з'явилися, водночас повернення до других вимагало б, аби мислення могло (хоча б тимчасово) упорядкувати в дужках свої проекти. Уже те, що автор наділяє наратора (оповідача) можливістю рефлексувати, повертаючись у важке дитинство між циганами, п'ятика батьків, згадка про побут в дитячому будинку, отримання власного помешкання, – свідчить про комунікацію в аспекті дихотомії автор/читач. Недарма існує афоризм: автор пише половину книги, іншу половину дописує читач. М. Бахтін вважав, що завдяки особистісному включенню реципієнта в текст відбувається його домислення, доповнення, а отже робить твір істинним у прямому значенні цього слова.

Іронізм і сарказм зродився з-під пера майстра слова у формі парадоксу-дивини, тобто іноді факти не відповідають звичайним уявленням. Скажімо, хіба може в реальному житті жива людина, до того ж депутат, зійти на постамент й імітувати пам'ятник Леніна. А Паньків персонаж довів, що можна: «Мене – живу статую – розмістили там, де я хотів, на пішохідній зоні, неподалік від фонтану. Підходили до мене, торкалися... Діточки лякалися, коли я кліпав очима, простягав до них руку або висував язик» (с.102-103). Але всьому є початок і всьому є кінець, як мовиться в патристичній літературі стосовно Ісуса Христа – альфа й омега. Паньків персонаж Михась перефразував ідіоматичний вираз так: «Що було на початку, те і є наостанку» (с.107). Як казав інший персонаж з комедії «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка, «усе так, та тільки трішки, будучи, не так». Юліус Панько в образі Владя затаврував тих, хто прийшов до влади з ідеологією Попандопуло (з комедії «Весілля в Малинівці»), тобто – заради власної наживи, вигоди, збагачення.

Заручившись довірливою дружбою, Владьо підставив Михася в банку, оформив на нього кредит, гроші підприємець забрав собі. Врешті-решт, не маючи змоги погасити позичку, оповідач залишився без квартири, пішов в будинок пенсіонерів дотягувати життєвий шлях. Але й при таких обставинах Михась не падав духом, залишився доброзичливим оптимістом, дякуючи Владьові, який не кинув у біді, адже, як не є, а таки «мене вберіг, щоб я не став безхатченком. Він мій справжній приятель» (с.109). Останні слова слід читати навпаки: остерігайтеся данайців, що приносять дарунки, з рога яких силпється нещастя. У нинішньому розгойданому світі подібних данайців розплодилось чимало. Автор своєю повістю застерігає нас, читачів, бути розумними, тверезомислячими, розважливими, щоб не потрапити, як Михась, в пастку хитромудрого життя і ніколи не приймати дарунків данайців.

Наостанок скажу, що повість Юліуса Панька «Я – Михась» новаторська. Автор порушив таку тему і таку проблему в українській літературі, яку не порушували до нього інші. Безперечно, розумне почуття гумору викликає у читача не лише позитивні емоції, а й доброзичливе ставлення до випробувань долі, вчить кожного бути впевненим у власному піднесенні над життєвими протиріччями, побутовими чи суспільними негараздами. Сарказм, ущиплива іронія сприяють людині подолати життєві негаразди, нести в собі позитивну енергію, як й, утім, руйнувати хибні стереотипи, ілюзії щодо підпорядкування собі всього світу. Така дія непосильна навіть мультимільярдам. Повість Юліуса Панька по-філософськи вчить мудрості: людині треба передовсім удосконалювати світ у собі, тоді й зовнішній світ подобрішає.

Віталій МАЦЬКО

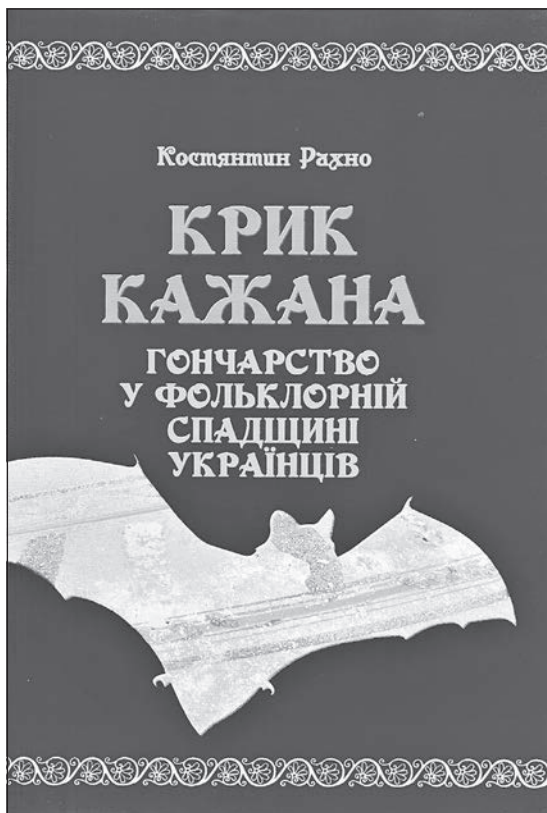

ПЕЧАЛЬНИЙ КРИК КАЖАНА

(Костянтин Рахно. Крик кажана: гончарство у фольклорній спадщині українців. Монографія. Видавництво Українське народознавство національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Опішне, 2020, 1471 стор.)

Керамолог, історик, провідний науковий співробітник Науково-дослідного відділу сучасної кераміки Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, старший науковий співробітник Відділу керамології новітнього часу Інституту керамології – відділення Інституту НАН України Костянтин Рахно порадував любителів народної культури дальшою монографією «Крик кажана: гончарство у фольклорній спадщині українців». Фундаментальна монографія присвячена історії української фольклористики з керамологічної точки зору від найдавніших часів до початку XXI століття. Структура монографічного дослідження складається із вступу, восьми розділів, висновків, джерела й літератури, анотації, іменного та географічного покажчиків. Крім огляду вагомих друкованих матеріалів з теми дослідження керамології, містить короткі біографічні дані про дослідників та характеристику їхнього внеску в дану проблематику. Скрупульозно опрацьована джерельна база складається з монографій, фольклорних збірників, статей, розвідок, керамологічних досліджень, укладачами й авторами яких були українські та іноземні етнологи, фольклористи, історики та письменники.

В першому розділі «Від літописів до філософських трактатів» подані відомості про гончарів та їх виробу, наявні в найдавніших літописах доби Київської Русі, в яких, к. і., зафіксована участь гончарів у жертвоприношеннях богу війни та бурі Перуну. І в подальшому столітті в письмових пам'ятках XVI ст. зберігаються відомості про гончарні виробу в традиційній культурі. Автор наголошує про вплив християнізації на гончарські ремесла. Великого значення біблійному уявленню, за яким Бог створив першу людину з глини, вдихнувши в неї життя, надавав й чернець, письменник-полеміст Іван Вишенський (1550 - після 1621). Повчальна сцена купівлі горщиків у гончарів появилася і в творі мандрівного філософа, просвітителя-гуманіста Григорія Сковороди (1722 - 1794). Використання глиняного посуду на бенкеті Троянців майстерно подав Іван Котляревський (1769 - 1838)

в своїй поемі «Енеїда» в часі, коли під загрозою опинилася українська мова, українська культура і взагалі український народ. З'явилися й перші спроби зафіксувати прислів'я, приказки, пісні, а також звичаї та вірування, де фігурували глиняні вироби, що стало поштовхом до розвитку української керамології.

Другий розділ «**Під зорями романтизму**» починається присвятою Івану Югасевичу-Склярському (1741 - 1814), уродженцеві села Прикра на Свидниччині – народному поетові, декораторові, переписувачеві та упорядникові рукописних книг, який перший виявив інтерес до народної творчості. За своє плідне життя уклав рукописний збірник народних пісень та прислів'їв, приказок, в тому числі й про глиняний посуд; збірник в 1937 році віднайшов вчений Іван Панькевич. З подальших численних імен цього періоду згадаймо хоча б етнографа та фольклориста Михайла Максимовича (1804 - 1873), який перший надрукував народні пісні із згадками про гончарський посуд чи представників т. зв. Руської трійці: Маркіяна Шашкевича (1811 - 1843), Івана Вагилевича (1811 - 1866) та Якова Головацького (1814 - 1888). Анатолій Кралицький (1835 - 1894) – церковний діяч, письменник, священник Пряшівської єпархії, противник мадяризації, при описі весільної обрядовості на Меджилабірщині подав використання глиняного начиння: з комори на тарілці виносили *локрейду* для означення молодого; молода після миття в поточній воді начерпала воду в дзбанок, якою опісля кропила хату й весільчан.

У третьому розділі «**На варті національної самобутності**» автор зазначає, що «перше використання народної бувальщини про гончаря в етнологічному дослідженні пов'язане з іменем Петра Єфименка (1835 - 1908) – дослідника в галузі етнографії, правознавства, статистики» (с. 148). Він перший почав звертати увагу на постать гончаря, як персонажа народної прози й пісенності. Активну діяльність в цьому напрямку розгорнув близький друг Тараса Шевченка, видатний український історик, етнограф, дослідник слов'янської міфології Микола Костомаров (1817 - 1885), свідченням чого є його збірник народних пісень з 1849 р., в якому вміщена й пісня про глиняну люльку. Багатство українського фольклору з фігуруванням глиняних виробів розкривали також пісні та народна проза в записках таких дослідників, як, наприклад, Юрія Федьковича (1834 - 1888), Миколи Лисенка (1842 - 1912), Олени Пчілки (1849 - 1930), класика української літератури Івана Франка (1856 - 1916) та інших. Неабияке значення мали народні казки (поширений гончарський сюжет європейських казок про короля Дроздоборода, українську версію казки, де головна героїня називається *гончаркою*, надрукував І. Франко в 1883 р.), фразеологізми, фітотерапія і знахарство, описи народної звичаєвості й обрядовості, невіддільної від фольклору, які розкривали роль і функцію гончарної справи та гончарних виробів традиційно-побутової культури українців. Їхня наукова діяльність зумовлювала подальший новітній поступ послідовних змін вивчення гончарства та гончарних виробів, як частини традиційної культури. Наприкінці XIX ст. почався новий період у розвитку «української етнології й фольклористики, пов'язаний зокрема з діяльністю Наукового товариства ім. Тараса Шевченка» (с. 417).

Наукове етнографічне дослідження України проводив також визначний польський вчений Оскар Генрик Кольберг (1814 - 1890, який в молодому віці жив у Варшаві по сусідству з Фредеріком Шопеном. Кольберг в Україні побував кілька разів в різних її областях, де, к. і., докладно записав народне весілля, звернувши увагу на весільний посуд і на те, що молода пара не торкалася голими руками ні тарілки, ні келишків. Аналогічний звичай був зафіксований в наших селах Старинської долини на Снинщині, де молодий смів діткнути пляшки з горілкою, т. зв. *повнячку*, тільки з хустинкою, подарованою молодою.

На повір'я, пов'язані з гончарськими виробами, вказав краєзнавець Гліб Яковлев (1876 - 1945). Вони збагачують четвертий розділ «**Пізнання гончарських тради-**

цій». Ось деякі з них: збігання каші з горщика віщує нещастя; витирати подолом тарілку означало позбавити себе чарівності; для повернення украденої речі треба було дві жаби смажити в горщику, тоді злодій прийде сам і зізнається в крадіжці (с. 783). До збирання народної творчості про гончарів велике зусилля доклав фольклорист загальнослов'янського значення, етнограф, літературознавець, мистецтвознавець, голова етнографічної комісії НТШ Володимир Гнатюк (1871 - 1926). За своє плідне життя видав кілька десятків фольклорних збірників та наукових праць.

При дослідженні та виданні народних пісень Лемківщини та Галичини етномузиколога Філарета Колесси (1871 - 1947) автор звернув увагу на пісню про дротаря – п'ятий розділ **«Розстріляна керамологія»**. Відносно дротарів згадується й мовознавча діяльність Івана Панькевича (1887 - 1958) в регіоні Східної Словаччини й опублікований уривок його діалогу з орябинським дротарем Петром Салонем-Ляховим в 1929 р. Далі, в даному розділі наводяться імена репресованих науковців, які працювали в різних наукових інституціях і потрапили у поле зору НКВС, оскільки досліджували і зберігали традиції вітчизняного народознавства: історик академік Михайло Грушевський (1866 - 1934); історик, етнограф академік Дмитро Яворницький (1855 - 1940); Василь Кравченко, Юлія Шульгина, Євгенія Спаська, Климент Квітка... Страхітливі, неймовірні більшовицькі репресії були спрямовані на знищення інтелектуального цвіту української нації. Фізичне винищення переважної більшості фольклористів та етнологів не лише обірвало їхню наукову діяльність, але й на багато років унеможливило повернення до досліджуваної тематики тим, хто прийшов працювати в науковій інституції. Разом з тим, у нових післявоєнних політичних обставинах з'явилися дослідники, що не були безпосередньо пов'язані з патріотично налаштованим поколінням попередників і приділяли увагу методиці етнологічних досліджень, на основі яких було зафіксовано та введено в науковий обіг легенди, пісні, приказки, заклинання і їхні професійні звичаї та обряди, вірування, пов'язані з гончарством, їхні студії орієнтувалися на виявлення реліктових явищ, їхнє порівняльне пояснення. Знищення ремісничого гончарського виробництва, репресії проти кустарників, гончарів, колективізація унеможливлювали дослідження звичаїв, вірувань і фольклору гончарів. Тому народознавчі дослідження такого спрямування продовжували закордонні вчені, в тому числі із кіл української діаспори.

«3 думками про батьківщину» – шостий розділ, присвячений таким величними науковцям, керамологічна проблематика яких виринала у їхніх ґрунтовних наукових працях поза межами України. До них належить фольклорист, невтомний збирач народної паремії, останній президент УНР в екзилі Володимир Плав'юк (1886 - 1961 – Канада); український біолог, етнограф і фольклорист Олекса Воропай (1913 - 1989 – Великобританія); літературознавець, фольклорист Ярослав Богдан-Рудницький (1910 - 1995 – Канада); професор, дійсний член Товариства ім. Шевченка та Української вільної академії наук Степан Килимник (1890 - 1963 – Канада); збирач українських паремій Йосиф Хімчук (1897 - 1999 – Канада); дослідник давньої української літератури, культури й мови, церковно-громадський діяч Іларіон Огієнко (1882 - 1972 – Канада); письменниця, культуролог Докія Гуменна (1904 - 1996 – США) та багато інших. Як зазначає автор, «праці науковців діаспори мали важливе значення для збереження фольклору українців, які опинилися на чужині. Не стримувані політичними обмеженнями і ідеологічними канонами, вони бралися за широкі теми, що мали стосунок до підвалин духовної культури українського народу. Вони уперше в українській етнографії намагалися наблизити весь річний цикл свят календарної обрядовості. Етнографи Олексій Воропай і Степан Килимник уперше в українській науці спробували охопити поглядом весь календарний рік свят, розглянути їхню обрядовість і поглиблено дослідити її витоки. Їм вдалося висвітлити

чимало аспектів використання гончарних виробів у календарних обрядах і звичаях» (с. 1032 - 1033).

В післявоєнний час, починаючи з 50-их років, в Чехословаччині, Польщі, колишній Югославії, Болгарії в колективних історико-етнографічних монографіях і статтях керамологічної тематики появилися звичаї і обряди гончарів, взірці ремісничого фольклору, про що мова йде в сьомому розділі «**Пошуки народної мудрості**». Фольклористи повоєнного часу, в тому числі і в Чехословаччині, зосереджували свою увагу на такі безпечні для ідеологічного витлумачення теми, як паремії, прикладом чого є збірник прислів'їв, приказок та образних висловів «Народ скаже – як зав'яже» (1964), який упорядкував учень Івана Панькевича Юрій Цигра (1935 - 2019) та Ілля Легдан (1932 – 2010). Дослідження Володимира Гнатюка з вивченням народної творчості українців Пряшівщини продовжує дальший учень Івана Панькевича – фольклорист, українознавець, мистецтвознавець, бібліограф, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка, перший іноземний член НАНУ Микола Мушинка, найвизначніший збирач і дослідник фольклору українців Словаччини другої половини ХХ - початку ХХІ ст., автор десятки самостійних публікацій та наукових праць. З дальших діячів народної культури Пряшівщини Костянтин Рахно наводить: фольклориста та письменника Михайла Шмайду (1920 - 2017); історика і педагога Василя Гривну (1915 - 1987 – автора видання «Народні звичаї Маковиці»); публіциста і громадського діяча Івана Киндю (1892 - 1964); фольклориста, наукового працівника Дослідного кабінету україністики Пряшівського університету Михайла Гиряка (1933 - 2007 – записувача та упорядника семитомних «Українських народних казок Східної Словаччини»); учителя та збирача фольклору Андрія Куцера; письменницю та фольклористку Надію Вархол та фольклориста Йосифа Вархола (довгорічних наукових працівників Музею української культури в Свиднику); учителя Юрія Харитуна, збирача фольклору українців Словаччини та інших. Роботи згаданих авторів відіграли важливу роль у відродженні української керамології, давши поштовх до дослідження гончарства як частини духовної культури.

Зі здобуттям незалежності України й піднесенням національної свідомості збільшився інтерес до народознавства й історії. Без ідеологічних обмежень проводились дослідження тих наукових тем, які раніше було заборонено, що і є характерним для восьмого розділу «**Окрилені незалежністю**». У дослідженні гончарства неабияку роль відіграло заснування в одному з найбільших і найвідоміших гончарських осередків України – селищі Опішному Державного музею-заповідника українського гончарства, нині Національний музей-заповідник українського гончарства, який став всеукраїнським центром наукового вивчення, збереження й популяризації гончарської спадщини. В розділі розглядається гончарна тематика, яка стала в полі зору таких дослідників народного гончарства, як Василь Скуратівський, Ігор Пелепейко, Валентин Посухов, Сергій Святковський, Іван Рябчук, Людмила і Микола Павлюк, Павло Гриценко, Надія Войтович, Людмила Лемкієвська, Людмила Виноградова, Марія Горбаль, Марія Пошивайло, Степан Пушик та інші.

Чого кричить кажан в назві монографії? Найменування виходить з народного вірування про впійманого вночі кажана, якого клали в новий горщик з пробитими дірочками, закривали сировим полотном й закопували в мурашину купку й швидко втікали, щоб не учути крик кажана, до якого крізь дірки дісталися мурашки. Опісля з горщика вийняли кісточки з об'їденого кажана, т. зв. *грабельки* та *вилки* і ними притягували до себе того, кого хотіли: дівчата парубків, ремісники покупців на ярмарку і т. п.

Монографія зацікавить керамологів, фольклористів, етнологів, міфологів, істориків та всіх тих, хто має потяг до традиційної культури українців.

Йосиф ВАРХОЛ

Чаклунська сопілка

В Ужгороді (в-во «ТІМРАНИ») побачила світ найповніша на сьогодні збірка оповідань Івана Яцканина «Гіркий присмак пищавки» – своєрідний проміжний підсумок його творчості.

І. Яцканин очолює Спілку українських письменників Словаччини, редагує журнали «Дукля» і «Веселка», постійно буває в Україні і особливо на Закарпатті, він активний учасник різних всеукраїнських письменницьких акцій. Завдяки його добрій волі «Дукля» вчасно надходить до закарпатського читача, належно представлена у наших бібліотеках. І. Яцканин написав і видав 19 авторських збірок оповідань. Крім того, збірки його новел вийшли у польському і чеському перекладах. Виступає і як перекладач. Вийшли дві книжки його перекладів з української на словацьку, а також 9 книжок, перекладених зі словацької на українську, в тому числі пара антологій. Значною мірою сучасний український читач знайомий з модерною словацькою літературою саме завдяки І. Яцканину. Має він і дві авторські книжки літературознавчих і критичних праць. І от нарешті – вибрана книжка новел за майже чотири десятиліття творчості.

Книжка містить 72 оповідання, ґрунтовну передмову О. Ігнатович і післямову-довідку про автора. На обкладинці – картина Прокопа Колісника «Жалка пищавка» (Сумна сопілка), спеціально написана до заголовкової новели І. Яцканина. На фронтисписі – графічний портрет автора роботи О. Базилевчик.

Письмо Яцканина не сплутаєш ні з чим іншим. Він не розмінюється на дрібниці, а пише про головне – про діалектику життя і смерті, проникність отєї мембрани, яка розділяє їх, постійний діалог цих двох світів: смерть постійно посилає свій погляд у життя, що додає нашому існуванню філософичності, охоплює його перспективою вічності. Не менш безцеремонно і життя вторгається у замежні світи, намагається судити їх за власними законами. Говорячи про теми інфернальні, оповідач принципово створює підкреслено побутові, приземлені картини, примушує персонажів діяти у буденному, зниженому хронотопі, постійно грається на цих контрастах. Він по-шекспірівськи зміщує низьке і високе, демонструє їхню відносність. Не дивно, що чимало новел показують, як радість народжується із печалі, як сум чи нудьга перегікає у гумор. Ще одна тема – нерозривний зв'язок покоління, коли кожне наступне неодмінно успадковує не розв'язані проблеми попереднього, продовжує мучитися ними. І. Яцканин створив власну «людську комедію», де сміх має усі присмаки, які лиш можна уявити – і гіркий, і безтурботно-солодкий, і кисло-іронічний, і гостро-сатиричний, викривальний. Схоже, за І. Яцканином, Всевишній сотворив людину, бо з нею не занудьгуєш – принаймні саме оцю рису людської природи письменник досліджує довгі десятиліття, щоразу показуючи її читачеві у все нових і нових ракурсах. Кожна нова збірка – це ікебана з усе нових і нових людських типів. І от маємо букет букетів з дуже терпким і водночас ситним ароматом.

Не дивно, що мова оповідань максимально афористична («утікав од диму, а впав у вогонь», «він не був аж такий молодий, але й до старості ще кілька

літ бракувало», «ганьба стирчить, як сорочка з штанів»). Твори справді нагадують сопілку з її короткими, ланцюжковими мелодіями, що чіпляються одна за одну і надовго вриваються у пам'ять. У народних казках з убитої рідної істоти (корівки-годівниці, загиблої сестри) проростає калина, з якої вирізають сопілку і та починає промовляти голосом померлої. Оповіді Яцканина – якраз тексти для такої сопілки. Тож вони напрочуд суголосні нинішній пандемічній добі, коли щодня вдивляємось у безодню.

Оповідання гостро-емоційні. Як мовить оповідач з «Вернісажу», «нічого дивного – я ж селяк, а всі селяки живуть почуттями. Деколи вони навіть забувають думати, настільки почуття замилюють їм розум. Тож і не дивно, що селяки і страждають зовсім інакше, ніж усі навколо них. Тоді навколишній світ їх не цікавить. У них своя печаль – і все». У наш час, коли весь світ перетворився на глобальне село, ці слова набувають нового звучання. Водночас ці персонажі живуть одночасно у кількох часових епохах, у них постійно звучить поклик їхніх предків.

Це книжка-пастка, яка не випускає читача зі своїх чіпких обіймів. До неї постійно повертаєшся перечитувати, бо віруси тексту вже живуть глибоко у тобі, перекодовують твою власну природу, роблять тебе носієм якоїсь нової, не звіданої раніше істини.

Сергій ФЕДАКА

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

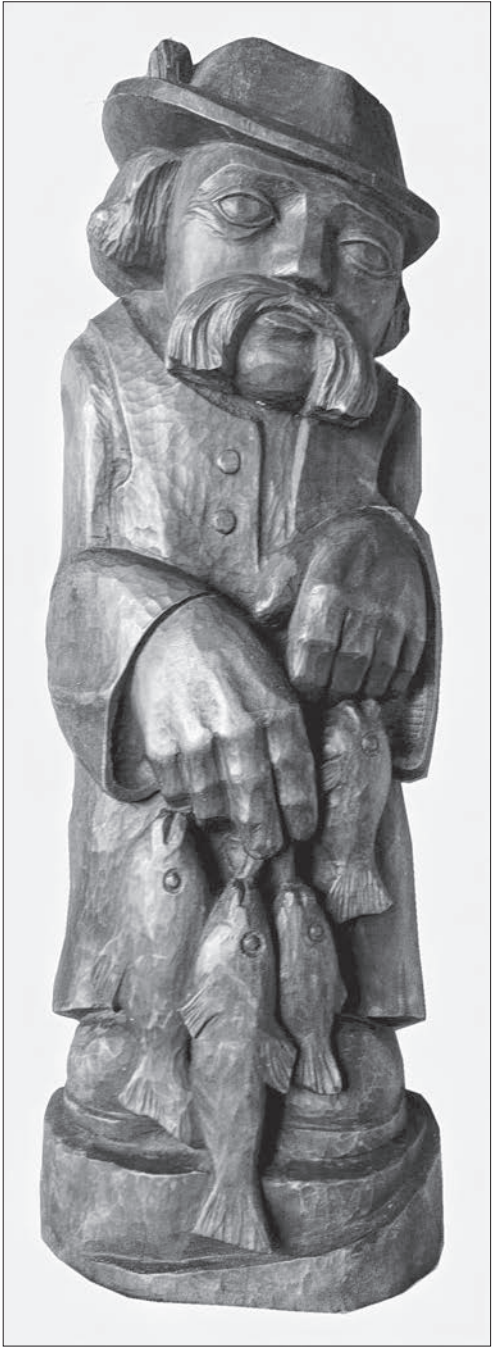
VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На фонд журналу «Дукля» пожертвував:

Микола Мушинка (Пряшів) – 100 євро.

На обкладинці журналу різьбярські твори Заслуженого майстра народного мистецтва України **Петра Ходанича** – «Лемківські музики. Сопілка», 2006 р.; «Молодята», 1991 р.; «Чотири риби»; «Лемківські музики. Бубнар», 2006 р.

Ціна 0,66 €

Індекс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

